

อัตชีวประวัติและแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส

สารนิพนธ์

ของ

นายรัตน์ ล้อมตระกูล

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

พฤษภาคม 2547

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

294.30922

ร 366๐

ร.3

อัตชีวประวัติและแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส

บทคัดย่อ

ของ

นายรัตน์ ลิ้มตระกูล

-6 ก.ย. 2547

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

พฤษภาคม 2547

h 250251

รัตน ลิ้มตระกูล. (2547). *อัตชีวประวัติและแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส*.

สารนิพนธ์ กศ.ม. (การบริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์. อาจารย์ ดร.มารศรี สุธานี.

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัตชีวประวัติ และแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส วิธีการที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการศึกษารายกรณี การศึกษาค้นคว้าจะเป็นไปในลักษณะการพรรณนาประกอบการวิเคราะห์ สังเคราะห์ แสดงความคิดเห็น จากเอกสารและการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ที่เป็นแหล่งข้อมูล

ผลการศึกษา พบว่า อัตชีวประวัติของท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องการศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง โดยการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์สิ่งที่รอบตัวและการอ่านนำมาพัฒนาตน และนำไปใช้ นำไปเผยแพร่ต่อ ด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่ปล่อยเวลาว่างโดยเปล่าประโยชน์ ทำให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจธรรมที่เป็นแก่นของหลักธรรม โดยการสอนหลักธรรมที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ให้ศาสนิกชนเข้าใจ และสามารถนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้ โดยที่ท่านเองมีความรู้ความเข้าใจในพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้เป็นเลิศ และพบว่าแนวคิดทางการศึกษาของท่านสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาให้เยาวชนของชาติมีคุณสมบัติอันพึงประสงค์ เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุขในการดำรงชีวิต โดยแนวคิดทางการศึกษาดังกล่าวแบ่งออกได้ 3 ด้าน คือ

1. ด้านการเรียนรู้ของผู้เรียน ผู้เรียนต้องเรียนรู้จากการคิดวิเคราะห์ จากประสบการณ์จริง และนำหลักธรรมมาแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันอย่างถูกต้อง ไม่เพียงแต่เรียนรู้หนังสือ แต่ต้องพัฒนาตนให้พบความจริง เข้าใจในชีวิต สามารถลดความเห็นแก่ตัว ลดความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็น "ตัวกูของกู"

2. การสอนของครู ครูต้องสอนโดยบูรณาการวิชาความรู้ต่าง ๆ กับคุณธรรม จริยธรรม ด้วยความรัก ความเมตตาให้ความใกล้ชิดกับนักเรียนทุกคน ปฏิรูปการสอนจากการสอนแบบ "หมาหางด้วน" ให้เป็นการสอนที่สมบูรณ์แบบ โดยสอนให้ปฏิบัติธรรมควบคู่กับการสอนด้านวิชาการ

3. สาระการเรียนรู้ การจัดเนื้อหาการเรียนต้องมีหลักคุณธรรม จริยธรรม สำหรับการดำรงชีวิตในสังคมวัตถุนิยมอย่างถูกต้อง สามารถนำไปสู่การศึกษาที่เป็นธรรมในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษาตามความคิดที่ท่านให้ไว้ว่า "ศีลธรรมไม่กลับมาโลกาจะวินาศ"

**LIFE HISTORY AND THE EDUCATIONAL CONCEPTS OF
TANAJARN BUDDHADASA**

AN ABSTRACT

BY

Mr.RATANA LIMPTRAKOOL

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree in Educational Administration
at Srinakharinwirot University

May 2004

Ratana Limtrakul. (2004). *Buddhadasa's Biography and Educational Ideas*. Master project. M.Ed. (Educational Administration). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Project Advisor ; Dr.Marasri Suthanithi.

This study aims to examine Buddhadasa's biography and educational ideas. This is a quality study as case study through document analysis and interview related person in the area.

The results reveal that Buddhadasa's biography is a good pattern for self study through environment analysis and reading in order to develop oneself and utilize or distribute with persevere and no waste time, making Buddhists understand the core of dharma. By teaching dharma principle useful for right life conduct, Buddhists can understand and utilize in day life. Buddhadasa himself insights the Buddhism and finds educational ideas that can be used as a guideline for youth's education management with desired characteristics as the good, the smart, and the happy person in life conduct. Buddhadasa's educational idea can be grouped into 3 aspects as follows:

1. Learning : Learners should learn through analytical thinking by a real experience and bring dharma for problem solving in day life, they not only learn in the classroom, but also develop themselves to find the truth, to understand life, and to decrease selfishness and self fight holding and "Tua Koo Khong Koo"

2. Teaching : Teacher teaches integrated knowledge including moral with love and kindness, makes friend with every learners and reforms teaching as "Ma Hang Duan" but teaching by letting learners to perform dharma accompanying with academic teaching.

3. Learning matter : Providing subject of learning with dharma principle for the right life conduct in material society so that learners can bring to equilibrium education as his idea that "the world will collapse if the people in the world are immoral."

อาจารย์ที่ปรึกษา ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร และคณะกรรมการสอบ
ได้พิจารณาสารนิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

(อาจารย์ ดร.มารศรี สุธานี)

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพโรจน์ กลิ่นกุหลาบ)

คณะกรรมการสอบสารนิพนธ์

----- ประธาน
(อาจารย์ ดร.มารศรี สุธานี)

----- กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพโรจน์ กลิ่นกุหลาบ)

----- กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทัศนาศาสตร์ แสงศักดิ์)

อนุมัติให้รับสารนิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

----- คณบดีคณะศึกษาศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.คมเพชร จันทรศุกุล)
วันที่ ๒๖ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๗

ประกาศคุณูปการ

สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จเรียบร้อยได้ด้วยความเมตตา ความดูแลเอาใจใส่ตลอดจนคำแนะนำ และการตรวจแก้ไขจาก อาจารย์ ดร.มารศรี สุธานี อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ผู้ศึกษาตระหนัก และซาบซึ้งในพระคุณของท่านเป็นอย่างยิ่ง

ผู้ศึกษาได้รับความเมตตาอย่างสูงจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพโรจน์ กลิ่นกุหลาบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทัศน แสงศักดิ์ อาจารย์สุพีพรรณ พัฒนพานิชย์ อาจารย์ ดร.ปิยพร นวรัตน์ ณ อุทยาน ที่กรุณารับเป็นกรรมการพิจารณาโครงการสารนิพนธ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพโรจน์ กลิ่นกุหลาบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทัศน แสงศักดิ์ ที่กรุณารับเป็นกรรมการสอบสารนิพนธ์ จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบนมัสการพระครูภาวนาชัยคุณ (โพธิ์ จันทสโร) พระสิงห์ทอง เขมियो พระสมชายทิตวงศ์ พระใส อินทวงศ์ และขอกราบขอบพระคุณ คุณกิตติศักดิ์ รุ่งเรืองวัฒนกุล คุณสมจริง ยิ่งยศ คุณสุธี วรรณ และอุบาสิกาอุปถัมภ์ สมบูรณ์ศิลป์ ที่กรุณาสละเวลาให้ ข้อมูลเกี่ยวกับท่านอาจารย์พุทธทาส โดยเฉพาะคุณสุรพันธ์ รัชเนียงส์ ที่กรุณาอาสาพาไป สวนโมกขพลาราม

ขอขอบคุณเพื่อนปริญญาโทการบริหารการศึกษา รุ่น 13 ที่เป็นกำลังใจ และคอยให้ความช่วยเหลือในการจัดทำสารนิพนธ์ฉบับนี้ ตลอดจนผู้บังคับบัญชาที่ให้โอกาสในการศึกษาครั้งนี้ อันมีส่วนสนับสนุนให้การจัดทำสารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

คุณประโยชน์ทั้งหลาย หากจะพึงมีจากสารนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้ศึกษาขอถวายแต่ท่านอาจารย์พุทธทาส และขอบอบแด่คุณพ่อ คุณแม่ ผู้ล่วงลับไปแล้ว ตลอดจนครู อาจารย์ทุกท่านที่มีส่วนวางรากฐานการศึกษาให้กับผู้ศึกษา

รัตน์ ลีมิตรกุล

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 ภูมิหลัง	1
วัตถุประสงค์	5
ประโยชน์ที่ได้รับ	5
ขอบเขตของการศึกษา	5
ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล	6
นิยามศัพท์เฉพาะ	7
2 วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	9
การเก็บรวบรวมข้อมูล	10
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	13
การวิเคราะห์ข้อมูล	14
การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล	15
3 อัตชีวประวัติของท่านอาจารย์พุทธทาส	16
ชาติกำเนิด	16
การศึกษาในโรงเรียน	19
การครองสมณเพศ	19
ผลงาน	21
ผลงานด้านหนังสือ	21
ผลงานด้านแถบบันทึกเสียง	23
ผลงานด้านถาวรวัตถุ	24
ผลงานด้านการเผยแพร่ธรรม	29
เกียรติประวัติ	33
4 แนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส	35
การศึกษาคืออะไร	35
การศึกษาไม่สมบูรณ์แบบ	38
การศึกษาหมาทางด่วน	40
ธรรมในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา	41
ครู นักเรียนผู้ทำหน้าที่สร้างโลก	43

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ) การเรียนรู้ของผู้เรียน	49
การสอนของครู	50
สาระการเรียนรู้	51
5 สรุปผล และข้อเสนอแนะ	53
วัตถุประสงค์	53
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	53
ผลการศึกษาค้นคว้า	54
ข้อเสนอแนะ	60
บรรณานุกรม	61
ภาคผนวก	67
ภาคผนวก ก ผลงานของท่านอาจารย์พุทธทาสด้านหนังสือและด้านแถบ	
บันทึกเสียง	68
ภาคผนวก ข หัวข้อพุทธธรรมสำหรับนักเรียน	109
ภาคผนวก ค สำเนาปริญาบัตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ของท่านอาจารย์	
พุทธทาส	112
ภาคผนวก ง รายนามผู้ให้สัมภาษณ์ และหัวข้อการสัมภาษณ์	120
ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์	123

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 ท่านอาจารย์พุทธทาสในวัยที่ประสบความสำเร็จสูงสุด	1
2 ภาพโยมบิดา โยมมารดา ของท่านอาจารย์พุทธทาส	17
3 ที่สุดแห่งสังขารท่านอาจารย์พุทธทาส	18
4 แผ่นผ้าโดยสังเขปของสวนโมกข์	26
5 ท่านอาจารย์พุทธทาสกับโรงมหรสพทางวิญญาณ	27
6 บริเวณลานหินโค้งด้านซ้าย.....	28
7 บริเวณสระนาฬิกา	29
8 ส่วนหนึ่งของหนังสือชุดธรรมโมษณ์	75
9 ตัวอย่างหนังสือที่พิมพ์เป็นภาษาจีน	76
10 ตัวอย่างหนังสือที่พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ	77
11 ตัวอย่างหนังสือที่พิมพ์เป็นภาษาเยอรมัน	78

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงระดับโลก และเป็นที่รู้จักยอมรับนับถือของคนทั่วโลกจนถึงทุกวันนี้ ด้วยท่านมีคุณสมบัติที่เป็นเอกคือ มีสมองดี ไม่เชื่ออะไรง่ายๆ ปฏิเสธวัตถุนิยม มีศาสนาพุทธตั้งมั่นอยู่ในจิตใจ เรียนรู้จากทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัว ให้ทุกสิ่งรอบตัวเป็นครู สามารถศึกษาปฏิบัติธรรมด้วยตัวเอง พากเพียรเผยแผ่สิ่งที่ท่านรู้ เข้าใจในหลักธรรมคำสอนที่มีแนวคิดทางการศึกษาผสมกลมกลืนอยู่ด้วย ด้วยวิธีการต่างๆ ด้วยสติปัญญาที่เฉียบแหลม ความเพียรพยายาม มานะ อดทน ทำงานถึงวันละ 18 ชั่วโมง ในการเผยแผ่ธรรมเป็นหลักโดยสอดแทรกแนวคิดทางการศึกษา อันเป็นที่ยอมรับว่าสอดคล้องเหมาะสมกับความสามารถนำไปใช้ในการจัดการศึกษาได้เป็นอย่างดี (ประเวศ วะสี. 2536 : 9-11)

ภาพที่ 1.1 อาจารย์พุทธทาสในวัยหนุ่ม

ภาพประกอบ 1 ท่านอาจารย์พุทธทาสในวัยที่ประสบความสำเร็จสูงสุด

ที่มา : พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2540 ข). อสิตสังวัจจรายุศมานุสรณ์. หน้า 7.

ยิ่งไปกว่านั้นท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงในระดับโลก ทั้งในเอเชีย อเมริกา และออสเตรเลีย หนังสือที่ท่านเขียนชื่อ “ แก่นพุทธศาสตร์ ” ได้รับรางวัลชนะเลิศหนังสือดีเด่น จาก องค์การยูเนสโก แห่งสหประชาชาติเมื่อปี พ.ศ.2508 และได้รับการยอมรับจากองค์การสหประชาชาติ ให้เป็นบุคคลดีเด่นแห่งปี เมื่อปี พ.ศ.2538 และท่านยังได้รับการยกย่องให้เป็นนักการศาสนาชั้นนำของโลกจากคณะผู้จัดทำหนังสือเอ็นไซโคริเดียปริเตนนิต้า ในฐานะผู้ประกาศศาสนาให้โลกเข้าใจ (สุวรรณ เหลืองชลธาร. 2541 : 217) ทำให้มีชาวต่างประเทศ มาศึกษาธรรม หลักธรรมคำสอน ในพระพุทธศาสนาจากท่าน ที่สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นจำนวนมาก และยังได้นิมนต์ท่านไปเผยแผ่ธรรม ชำระพระไตรปิฎกที่ต่างประเทศหลายประเทศ ความเป็น สากลของท่านเพราะท่านรอบรู้ในเรื่องหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างแตกฉานแล้ว ยังมีความรู้เป็นอย่างดีในภาษาบาลี และภาษาอังกฤษสามารถใช้เผยแผ่ธรรมได้เป็นอย่างดี เป็น บุคคลที่มีความทันสมัย ไม่เผยแผ่ธรรมหรือแนวคิดแบบงมงายหรือเชื่อในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ ท่านอาจารย์พุทธทาสจึงมิใช่คนของสวนโมกข์หรือคนของประเทศไทยแต่เพียงเท่านั้น แต่เป็น บุคคลของโลก เป็นปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่ง เป็นบุคคลสำคัญที่เป็นหลักของพระพุทธศาสนาใน โลกนี้ (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. 2532 : คำนำ)

สำหรับในประเทศไทยนั้นท่านได้รับสมณศักดิ์ครั้งสุดท้ายเป็นถึงพระธรรมโกศาจารย์ (เจ้าคุณชั้นธรรม) ซึ่งถือว่าเป็นสมณศักดิ์ชั้นสูงและได้รับการถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิต กิตติมศักดิ์ ถึง 7 สาขา จาก 7 มหาวิทยาลัย ซึ่งยังไม่มีบุคคลใดเทียบได้ ลูกศิษย์ของท่านมีเป็น จำนวนมากอยู่ทั่วประเทศ ลูกศิษย์ที่มีชื่อเสียง เป็นที่ยอมรับนับถือของสังคม อาทิ พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) พระพิศาลธรรมวาทी (พยอม กัลยาโณ) ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ อดีต นายกรัฐมนตรี ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ราชวรอาวุโส นอกจากนี้ยังมีศาสตราจารย์ คุณรัญจวน อินทรกำแหง นักปฏิบัติธรรม นายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ กวีซีไรท์ (สุวรรณ เหลืองชลธาร. 2541 : 215-217) จึงจะเห็นได้ว่าท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นบุคคลที่สำคัญมากคนหนึ่งทั้งในระดับประเทศ และในระดับโลก เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไป ควรค่าแก่ การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับตัวท่านทั้งทางด้านอัตชีวประวัติ และแนวคิดของท่าน โดยเฉพาะแนวคิด ทางการศึกษาเพื่อนำไปเป็นแบบอย่างและถือปฏิบัติต่อไป

การศึกษาอัตประวัติและแนวคิดทางการศึกษาของอาจารย์พุทธทาสครั้งนี้ใช้แนวทางของ การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาวิจัยนี้ กล่าวคือ ศึกษาหาความจริง ข้อมูลด้านประวัติชีวิต โลกทัศน์ ความรู้สึกนึกคิดและแนวคิดทางการศึกษาของท่าน โดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ชั้นต้นคือ หนังสือที่ท่านเขียนขึ้นเอง และเอกสารชั้นรอง คือ หนังสือที่มีผู้อื่นเขียนถึงท่าน รวมถึง การสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดและลูกศิษย์ของท่าน การลงพื้นที่ที่เป็นแหล่งข้อมูล โดยมุ่งที่จะศึกษา วิเคราะห์เพื่อค้นหาข้อมูลด้านอัตชีวประวัติ ได้แก่ ชาติกำเนิด การศึกษา การครองสมณเพศ การเผยแผ่พุทธศาสนา ผลงาน และเกียรติประวัติ และแนวคิดทางการศึกษา ได้แก่ การเรียนรู้ของผู้เรียน การสอนของครู และสาระการเรียนรู้ ซึ่งท่านได้กล่าวไว้ในเอกสาร และการเทศนาสั่งสอน

เป็นจำนวนมาก ดังที่นิธิพัฒน์ เจียรกุล กล่าวว่างานด้านการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องหลักธรรมคำสอน และแนวทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสนั้นมีมากมายเป็นที่ยอมรับของสาธารณชนโดยทั่วไป ท่านอาจารย์พุทธทาสนับว่าเป็นปราชญ์ท่านหนึ่ง กรอบแนวคิดทางการศึกษาของท่านนั้นสอดคล้องกับแนวทางการศึกษาของชาติ ที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ซึ่งมีเป้าหมายให้นักเรียนหรือเยาวชนของชาติ เป็นคนเก่ง คนดี มีความสุข มีความรู้คู่คุณธรรม เป็นการศึกษาตลอดชีวิต ให้ดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ท่านอาจารย์พุทธทาส มักพูดเสมอว่า " การทำงานคือการปฏิบัติธรรม " หรือ "ธรรมคือหน้าที่ อันเป็นหน้าที่หลัก" (นิธิพัฒน์ เจียรกุล. 2536 : 70) นอกจากนั้นท่านอาจารย์พุทธทาสได้ให้แนวคิด ว่า การศึกษามีใช้เรียนๆ ท่องๆ แต่เป็นการเห็นอย่างถูกต้องและสมบูรณ์ด้วยตนเอง เรามี ดา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับไว้เป็นสื่อให้เราเป็นทาสของกิเลสจนใจหิวไม่ขึ้น เหมือนที่เป็นกันอยู่โดยมากในโลกปัจจุบัน ซึ่งกำลังขาดธรรม เราบังคับโลกรอบตัวเราไม่ได้ก็จริง แต่เราสามารถควบคุม ดา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้สัมผัสโลกแต่ในลักษณะที่ไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่เราได้โดยอาศัยธรรมนั่นเอง ถ้าคนเราในโลกทำได้เช่นนี้ โลกนี้ก็จะเป็โลกที่งดงามน่าอยู่น่าอาศัย หรือเป็นโลกพระศรีอริยเมตไตรยขึ้นมาทันที ทันควัน เพราะเป็นโลกที่อ้อมเอิบไปด้วยธรรม ทางรอดของโลกปัจจุบันนี้มีอยู่ด้วยการดำเนินไปตามทางธรรม การช่วยให้ทุกคนได้เดินไปทางธรรมย่อมเป็นกุศลอันใหญ่หลวงสูงสุด (อนุสรณ์ สุนทรธรรม. 2545 : 7) คือให้คนมีศีลธรรมในการดำเนินชีวิตท่ามกลางกระแสวัตถุนิยม

จากการสัมภาษณ์ นายเมตตา พานิช หลานท่านอาจารย์พุทธทาส ผู้ดำเนินการธรรมทานมูลนิธิ (เมตตา พานิช. สัมภาษณ์. 2546) ได้กล่าวถึงแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสว่า ท่านอาจารย์พุทธทาสจะสอดแทรกแนวคิดทางการศึกษาในหลายโอกาสที่ท่านเผยแผ่หลักธรรม คำสอนทางพุทธศาสนาเสมอๆ หัวข้อที่เกี่ยวกับแนวคิดทางการศึกษาของท่าน ได้แก่ การศึกษาคืออะไร การศึกษาไม่สมบูรณ์แบบ การศึกษาหมาหางด้วน ธรรมในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา และครู นักเรียน คือผู้ทำหน้าที่สร้างโลก ซึ่งท่านอาจารย์พุทธทาสจะเน้นย้ำถึงปัญหาการจัดการศึกษาที่ไม่ถูกต้อง ไม่สมบูรณ์ กล่าวคือการเรียน การสอนนั้นได้เรียนกันแต่ด้านเนื้อหาทางด้านวิชาการ เรียนแต่หนังสือกับวิชาชีพที่จะใช้ในการแข่งขันกันทางด้านวัตถุนิยม ไม่มีการเรียนการสอนที่จิตใจหรือใช้ศาสนาเป็นเครื่องชักนำจิตใจให้เป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ จึงขอให้รีบร่วมกัน แก้ไขก่อนที่โลกจะเกิดมิคสัญญีด้วยคนรุ่นใหม่ให้เห็นแก่ตัว เห็นแก่วัตถุนิยม ไม่คิดถึงความถูกต้องดีงาม ดังคำกล่าวของท่านอาจารย์พุทธทาส (2531ก:185) กล่าวว่าธรรมเป็นปัจจัยที่ห้า ของชีวิตเป็นรากฐานที่จะทำให้คนเป็นสุข สังคมสงบสุข คนกับสังคมนั้นสัมพันธ์กัน จึงควรทำให้คนในสังคมเป็นคนดี คนเก่งที่มีคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย มีความรับผิดชอบ เปี่ยมไปด้วยคุณธรรม มีคุณธรรมเป็นค่านิยมตั้งแต่เยาวชน ซึ่งเป็นการพัฒนาคน พัฒนาสังคมไทยด้วย จะทำให้สังคมสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน การศึกษาจำเป็นต้องพัฒนาจากความคิดของมนุษย์ ในด้านความรู้สึกนึกคิด การศึกษามีใช้การเรียนแบบท่องจำ แต่เป็นการเรียนรู้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ว่าด้วยตนเองโดยอาศัย

ธรรม ซึ่งสามารถนำมาบูรณาการเข้ากับการเรียนรู้ทางด้านวิชาการ ถ้าคนในโลกทำได้เช่นนี้ โลกก็จะเป็นโลกที่งดงามน่าอยู่ ทางรอดของโลกก็คือ คนมีคุณธรรม จริยธรรม สังคมมีความสุข

สภาพปัญหาสังคมในปัจจุบันที่เยาวชนของชาติขาดการอบรมสั่งสอนเรื่องศีลธรรมให้ เป็นคนที่มีคุณธรรม จริยธรรมในการครองตน การดำรงชีวิตท่ามกลางกระแสวัตถุนิยม ทำให้เกิด ปัญหาของสังคมมากมาย ในเรื่องความประพฤติของเยาวชน เช่น ปัญหาความก้าวร้าว ยกพวก ตีกัน ดิตยาเสพติด เทียวเตร่ในสถานเริงรมณ์ ประพฤติผิดทางเพศ ก่ออาชญากรรมเป็นต้น นาแพทย์ สมัย ศิริทองถาวร จากสถาบันพัฒนาการเด็กราชครินทร์ได้นำเสนอผลงานการศึกษารูปแบบ การเลี้ยงเด็ก ทั้งพฤติกรรมเชิงจริยธรรม ในการประชุมวิชาการสุขภาพจิตนานาชาติ ครั้งที่ 2 ว่านักเรียนอายุระหว่าง 12-15 ปี ร้อยละ 66 นักเรียนชาย อายุ 16-19 ปี ร้อยละ 54 มีระดับจริย ธรรมต่ำ และนักเรียนหญิงอายุ 12-15 ปี ร้อยละ 44 นักเรียนหญิงอายุ 16-19 ปี ร้อยละ 36 มีระดับจริยธรรมต่ำ (สมัย ศิริทองถาวร. 2546 : 10) จึงเป็นเหตุผลสนับสนุนให้ผู้ศึกษาเห็นด้วย ว่า วงการศึกษาของไทยต้องให้ความสำคัญในการส่งเสริมด้านศีลธรรมให้กับเยาวชนของชาติ ควบคู่ไปกับการศึกษาด้านวิชาการ เทคโนโลยี ซึ่งท่านอาจารย์พุทธทาสได้ให้แนวคิดทางการศึกษา เรื่องนี้เสมอมาและเป็นเวลานานมาแล้วซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษา ของชาติสืบไป

ข้อมูลจากเครือข่ายข่าวสาร พันทิพย์ (Pantip . 2546; Baddhadasa. online) ให้ การสนับสนุนว่า เด็กทั้งหลายนั้นจะเป็นผู้สร้างโลกในอนาคต เราจะต้องใช้ธรรมสั่งสอนเด็กอย่าง ถูกต้องเสียแต่บัดนี้อย่าปล่อยเด็กไปตามบุญตามกรรม หลงไปกับวัตถุนิยม ซึ่งเป็นหน้าที่รับผิดชอบ ที่สำคัญของบิดา มารดา ครูบาอาจารย์ที่จะทำหน้าที่ให้เยาวชนเป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมือง ที่ดีของชาติ เป็นสาวกที่ดีของศาสนา มนุษย์จึงเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ อันเป็นวัตถุประสงค์ของการ ศึกษา ที่ถูกต้องแท้จริงของมนุษย์ โดยที่ครูมีบทบาทสำคัญ เป็นผู้มีส่วนช่วยอย่างป้อนนิยบุคคลที่จะ เป็นผู้เปิดประตูทางวิญญาณ เป็นผู้นำทางวิญญาณ คือ สั่งสอนให้เด็กได้เข้าถึงธรรมอย่างแท้จริง จากการได้ปฏิบัติเป็นต้น นับว่าเป็นแนวความคิดทางการศึกษาที่น่าศึกษา นำมาคิดวิเคราะห์ เพื่อ เป็นแนวทางในการจัดการศึกษา นำมาปรับปรุงพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน พฤติกรรมการสอน ของครู ปรับปรุงสาระการเรียนรู้ โดยการบูรณาการสาระด้านวิชาการ เทคโนโลยีกับแนวความ คิดทางการศึกษา ของท่านอาจารย์พุทธทาสด้านคุณธรรม จริยธรรมเข้าด้วยกันและเป็นการเก็บ รักษาแนวทางการศึกษานี้ไว้มิให้สูญหายไป ให้เป็นแนวทางการศึกษาอันมีคุณค่าอยู่คู่การศึกษา ของชาติสืบไป ทั้งอดีตชีวิตและแนวทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสนั้น จะส่งผลถึง การศึกษาของไทย ให้ผู้มีหน้าที่ทางการจัดการศึกษาหันกลับมาให้ความสำคัญกับการส่งเสริม คุณธรรม จริยธรรม ควบคู่ไปกับการเรียนรู้ทางด้านวิชาการ และเทคโนโลยี เป็นแบบอย่างที่ดี ในการพัฒนาตนให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าของสังคม ดำรงชีวิตในสังคมยุควัตถุนิยม ในปัจจุบันได้อย่างถูกต้องและมีความสุข จึงเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงพัฒนาการเรียนรู้ของ

ผู้เรียน การสอนของครูและสาระการเรียนรู้ ให้มีความถูกต้องสมบูรณ์ สนองต่อความมุ่งหมายในการจัดการศึกษาที่ต้องการให้ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่งและมีความสุข กรอบแนวคิดในการศึกษาที่นำเสนอมานี้ สามารถนำมาวิเคราะห์ และสรุปผลได้ถึงอัตชีวประวัติและแนวคิดทางการศึกษา อันจะเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาที่จะสอดคล้องกับ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2524 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ให้เยาวชนได้มีความรู้และเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม

วัตถุประสงค์

การศึกษาอัตชีวประวัติและแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาอัตชีวประวัติ ประกอบด้วย ชาติกำเนิด การศึกษาในโรงเรียน การครองสมณเพศ ผลงาน และเกียรติประวัติ
2. เพื่อศึกษาแนวคิดทางการศึกษา ประกอบด้วย การเรียนรู้ของผู้เรียน การสอนของครู และสาระการเรียนรู้

ประโยชน์ที่ได้รับ

การศึกษาอัตชีวประวัติ และแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสจะได้รับประโยชน์ดังนี้

1. เป็นการรวบรวมอัตชีวประวัติและผลงานของท่านอาจารย์พุทธทาสไว้เป็นเอกสารหลักฐาน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าและอ้างอิง
2. ผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนสามารถนำข้อค้นพบที่ได้ไปใช้ในการพัฒนาปรับปรุงการเรียนรู้ของนักเรียน พฤติกรรมการสอนของครู การจัดสาระการเรียนรู้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อคุณภาพการจัดการศึกษาของประเทศชาติโดยตรง
3. เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าอัตชีวประวัติ และผลงานของบุคคลอื่นต่อไป

ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาอัตชีวประวัติและแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส มีขอบเขตของการศึกษาด้านเนื้อหา ดังนี้

1. อัตชีวประวัติ ประกอบด้วย
 - 1.1 ชาติกำเนิด
 - 1.2 การศึกษาในโรงเรียน
 - 1.3 การครองสมณเพศ

- 1.4 ผลงาน
- 1.5 เกียรติประวัติ
- 2. แนวคิดทางการศึกษา ประกอบด้วย
 - 2.1 การเรียนรู้ของผู้เรียน
 - 2.2 การสอนของครู
 - 2.3 สารการเรียนรู้

ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

การศึกษาอัตชีวประวัติและแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสมีขอบเขตด้านแหล่งข้อมูลดังนี้

1. ผู้ให้สัมภาษณ์ได้แก่
 - 1.1 พระครูภาวนาชัยคุณ (โพธิ์ จันทสโร) เจ้าอาวาสวัดธารน้ำไหล สวนโมกขพลาราม สืบต่อจากท่านอาจารย์พุทธทาสจนถึงปัจจุบัน โดยที่ท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นผู้เห็นชอบให้ดำเนินการกิจต่อจากท่านในการเผยแผ่ธรรม
 - 1.2 พระสิงห์ทอง เขมियो พระภิกษุเป็นผู้อุปถากของท่านอาจารย์พุทธทาส เป็นผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดและติดตามท่านเสมอมาจึงเป็นผู้ที่ได้รับฟังการบรรยายธรรมของท่านมาโดยตลอด
 - 1.3 พระสมชาย ทิตวังโส พระภิกษุผู้ดูแลโรงมหรสพทางวิญญาน รอบรู้ในเรื่องแนวคิด คำสอนของอาจารย์พุทธทาสเป็นอย่างดี
 - 1.4 พระใสว อินทวังโส พระภิกษุที่ดูแลทั่วไปของวัดธารน้ำไหลและฝ่ายประชาสัมพันธ์ของสวนโมกข์ ให้คำแนะนำเกี่ยวกับสถานที่ กิจกรรมต่าง ๆ ของวัด
 - 1.5 นายเมตตา พานิช หลานชายท่านอาจารย์พุทธทาส ผู้ดำเนินการ ธรรมทานมูลนิธิ สวนโมกขพลาราม ผู้ดูแลการจัดพิมพ์หนังสือเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของท่านอาจารย์พุทธทาส
 - 1.6 อุบาสกอุปถัมภ์ สมบูรณ์ศิลป์ เจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ของสวนโมกขพลารามและเป็นผู้ดูแลห้องสมุดให้คำแนะนำเกี่ยวกับหนังสือ เอกสารต่าง ๆ ในการเผยแผ่ธรรม โดยใช้ระบบคิวอี้
 - 1.7 นายกิตติศักดิ์ รุ่งเรืองวัฒนกุล เจ้าหน้าที่ธรรมทานมูลนิธิผู้ดูแลการผลิตหนังสือ แถบบันทึกลีเสียง แถบบันทึกรูปภาพคำสอนของท่านอาจารย์พุทธทาส อำนวยความสะดวกให้กับผู้สนใจศึกษารับการอบรม เรื่องราวอันเกี่ยวกับท่านอาจารย์พุทธทาส
 - 1.8 นางสมจริง ยิ่งยศ ผู้จัดการศูนย์รวมข่าวสมหญิง ยิ่งยศ จัดรายการอ่านธรรมตันรายการ เสนอธรรมแนวคิดท่านอาจารย์พุทธทาสทางสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท. เวลา 21.00 น.- 22.00 น. ตั้งแต่วันจันทร์ – วันเสาร์

1.9 นายสุธีร์ วรรณรัตน์ ผู้ศึกษานิพนธ์ของท่านอาจารย์พุทธทาสด้วยความเคารพศรัทธา เชื่อมั่นและใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานด้านการศึกษา ในฐานะผู้บริหารสถานศึกษา สังกัด กรุงเทพมหานคร

1.10 นายสุรพันธ์ รัชนิวงศ์ อดีตพระภิกษุวัดธารน้ำไหล สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

2. ด้านเอกสารดังปรากฏในเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง ดังปรากฏในภาคผนวก

3. ด้านแถบบันทึกเสียงดังปรากฏในเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง ดังปรากฏในภาคผนวก

4. ด้านถาวรวัตถุ โดยการลงพื้นที่ ณ สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

นิยามศัพท์เฉพาะ

นิยามศัพท์เฉพาะสารนิพนธ์เรื่องอัตชีวประวัติและแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสเล่มนี้ ประกอบไปด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ การศึกษารายกรณีอัตชีวประวัติ แนวคิดทางการศึกษา ซึ่งรายละเอียดมีดังนี้

1. การวิจัยเชิงคุณภาพ หมายถึง การวิจัยที่ศึกษาคุณลักษณะและความหมายของปรากฏการณ์ หรือพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม จากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริง ด้วยการมองจากหลายมิติ การเฝ้าสังเกตเป็นระยะเวลานาน โดยไม่ใช่เกณฑ์ของผู้วิจัยเป็นเครื่องตัดสิน พฤติกรรมของผู้ถูกวิจัย และเป็นการวิจัยซึ่งเกี่ยวข้องกับข้อมูลทางสังคม วัฒนธรรม ข้อมูลจึงมีลักษณะเป็นนามธรรม ไม่สามารถจัดทำเป็นรูปปริมาณได้ ได้แก่ความรู้สึกนึกคิด โลกทัศน์ ประวัติชีวิต ค่านิยม และประสบการณ์

2. การศึกษารายกรณี หมายถึง วิธีการรวบรวมและจัดระบบข้อมูลเชิงสังคมเพื่อเสนอภาพจริงของหน่วยที่ศึกษาแบบเจาะลึกเพื่อใช้ในการศึกษาตัวบุคคลหรือสถาบัน เพื่อทำความเข้าใจวงจรชีวิต ความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ของตัวบุคคลหรือสถาบันที่ต้องการศึกษา

3. อัตชีวประวัติ หมายถึง ประวัติของท่านอาจารย์พุทธทาส ชีวิตตั้งแต่ชาติกำเนิด การศึกษาในโรงเรียน การครองสมณเพศ ผลงานและเกียรติประวัติ

4. แนวคิดทางการศึกษา หมายถึงแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสที่จะนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินการจัดการเรียนการสอน 3 ด้าน คือ ด้านการเรียนรู้ของผู้เรียน ด้านการสอนของครูและ ด้านสาระการเรียนรู้

4.1 การเรียนรู้ของผู้เรียน หมายถึงผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ จากการประพฤติปฏิบัติจริงตามแบบอย่างครู เรียนรู้จากการคิดวิเคราะห์หาแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้องจากประสบการณ์จริง โดยการบูรณาการทางด้านวิชาการ วิชาชีพกับธรรมคำสอนของศาสนา สามารถสรุปได้เป็น 4 หัวข้อ ดังนี้

4.1.1 เรียนรู้การดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง

4.1.2 เรียนรู้โดยการคิดวิเคราะห์จากประสบการณ์

4.1.3 เรียนรู้วิชาการ วิชาชีพควบคู่คุณธรรม จริยธรรม

4.1.4 เรียนรู้ด้วยความวิริยะ อุตสาหะ

4.2 การสอนของครู หมายถึงครูต้องเป็นบุคคลที่ประพฤติปฏิบัติดี เป็นแบบอย่างของศิษย์ ให้รู้จักคิดวิเคราะห์หาเหตุผล ค้นพบคำตอบด้วยตนเอง สามารถเลือกแนวทางในการปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยให้ผู้เรียนมีความรู้คู่คุณธรรม สามารถสรุปได้เป็น 4 ข้อ ดังนี้

4.2.1 กำหนดเป้าหมายการสอน ได้แก่ การพัฒนาผู้เรียนใน 3 ด้าน คือทางกาย ทางปัญญา และทางจิตใจ

4.2.2 ประพฤติ ปฏิบัติตน ให้ความรัก ความเมตตาแก่นักเรียนดุจพ่อ แม่ ให้ความใกล้ชิดแก่นักเรียน

4.2.3 มีอารมณ์แจ่มใส มีพฤติกรรมทางอารมณ์ที่ดีแก่นักเรียน ให้นักเรียนเรียนรู้อย่างมีความสุข

4.2.4 สอนทั้งวิชาการ ความรู้ วิชาชีพ โดยบูรณาการกับคุณธรรม จริยธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี อันดีงามของไทย ผ่านสื่อเทคโนโลยีต่างๆ ให้นักเรียนสามารถดำรงตนอยู่ในโลกของวัตถุนิยมได้อย่างถูกต้อง

4.3 สารการเรียนรู้ หมายถึงการจัดเนื้อหาการเรียนรู้ให้มีคุณธรรมคำสอนของศาสนา บูรณาการกับความรู้ด้านวิชาการ และวิชาชีพต่างๆ ทุกระดับการศึกษา พุทธธรรม สำหรับนักเรียนที่ควรมีในหลักสูตร ได้แก่ ศีล การคบมิตร บุญกิริยาวัตถุ ฆราวาสธรรม ความกตัญญู ขันติ โสรัจจะ สังคหวัตถุ 4 อิทธิบาท 4 รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของไทย

บทที่ 2

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าอัตชีวประวัติและแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส
ครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีการศึกษารายกรณี
(Case Study) โดยการศึกษาค้นคว้าจะเป็นไปในลักษณะการพรรณนาประกอบการวิเคราะห์
สังเคราะห์ และแสดงความคิดเห็น จากการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการหลายรูปแบบ จากหลายแหล่ง
โดยการศึกษาจากเอกสาร แถบบันทึกเสียง การลงพื้นที่ และการสัมภาษณ์ โดยมีวิธีการศึกษา
ค้นคว้า ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล
2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
3. การวิเคราะห์ข้อมูล
4. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาได้เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อศึกษา อัตชีวประวัติและแนวคิดทางการศึกษาของ
ท่านอาจารย์พุทธทาสจากหนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ และสื่ออื่นๆ ที่ท่านอาจารย์พุทธทาส
เขียนเอง และมีผู้อื่นเขียนถึงท่าน การลงพื้นที่ที่เป็นแหล่งข้อมูล และการสัมภาษณ์ ดังนี้

1. หนังสือและเอกสาร (Document)

หนังสือและเอกสารที่ผู้ศึกษาใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษาได้แยกออกเป็นเอกสาร
ชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง ดังนี้

เอกสารชั้นต้น (Primary document) หมายถึง หนังสือ หรือเอกสารที่ท่านอาจารย์
พุทธทาสเขียนขึ้นเองและเป็นหนังสือเอกสารกล่าวถึงอัตชีวประวัติและแนวคิดทางการศึกษา
ของท่าน ซึ่งผู้ศึกษาได้ศึกษาจากเอกสารชั้นต้น ดังต่อไปนี้

- 1) ปฏิทินพุทธศักราช 2543
- 2) ตามรอยพระอรหันต์
- 3) พระ ครู แพทย์
- 4) เกิดมาทำไม
- 5) ปณิธาน 3 ประการ
- 6) พุทธวิธีชุบชีวิตในยามดกอับ

- 7) การศึกษาของโลก
- 8) คู่มือมนุษย์ ฉบับย่อ
- 9) การพัฒนาชีวิตโดยพระไตรลักษณ์
- 10) การใช้อาณาปณสดีให้เป็นประโยชน์
- 11) ชุมชนปาฐกถาธรรมทางวิทยุ
- 12) ธรรม วาทะ
- 13) แก่นพุทธศาสตร์
- 14) ปณิธาน
- 15) ศาสนาเปรียบเทียบ
- 16) หัวใจของพระพุทธศาสนาคืออะไร
- 17) คู่มือมนุษย์
- 18) การทำงานเพื่องาน
- 19) เรียนพุทธศาสนาใน 15 นาที
- 20) มนุษย์ธรรมทุกระดับ
- 21) หลักเกณฑ์ที่จะช่วยโลกให้อยู่รอดได้
- 22) ธรรมสำหรับผู้สูงอายุ
- 23) บ้าวบเดียว
- 24) ทำอย่างไรจึงจะว่าง
- 25) ป่วย 3 เดือน
- 26) ส.ค.ส. 2540
- 27) บันทึกธรรมจากสวนโมกข์
- 28) ชีวิตงาม
- 29) ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์
- 30) จิตว่างและสิ่งที่เข้าใจผิดกันอยู่
- 31) ร้อยธรรมคำกลอนของพุทธทาสภิกขุ
- 32) ฃรราวาสธรรม
- 33) เป้าหมายของชีวิตและสังคม
- 34) การพัฒนาจริยธรรม
- 35) บรมธรรม ฉบับย่อ

เอกสารชั้นรอง (Secondary document) ได้แก่ หนังสือ วารสาร หนังสือพิมพ์ และสิ่งพิมพ์ ที่บุคคลต่างๆ เขียนถึงท่านอาจารย์พุทธทาส เกี่ยวกับอัตชีวประวัติและแนวความคิดทางการศึกษาของท่านซึ่งผู้ศึกษาใช้ค้นคว้ารวบรวมข้อมูล มีดังนี้

ชื่อหนังสือ	ชื่อผู้แต่ง
1. พุทธทาส สวนโมกขพลารามกำลังแห่งการหลุดพ้น	สุวรรณา เหลืองชลธาร
2. สวนโมกข เมืองไชยาและพุทธทาสภิกขุ	อรุณ เวชสุวรรณ
3. ประวัติ ชีวิต การงาน หลักธรรมพุทธทาสภิกขุ	พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ)
4. สวนโมกข ธรรมกาย สันติโอศก	ประเวศ วะสี
5. กุญแจ 3 ดอก ที่ท่านอาจารย์พุทธทาสมอบให้ข้าพเจ้า	เดช ตูลวรรณะ
6. เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา	พระประชา ปสนนธมโม
7. จิตว่าง	กรมสามัญศึกษา
8. สภาวิภา	คันศนีย์ เสถียรสุด
9. ตามรอยท่านพุทธทาส	สุวรรณี ชัยจินดาสุด
10. แผลผ่านธารน้ำไหล	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์
11. อจริยบูชา	อนุสรณ์ สุนทรณ์ธรรม
12. ปณิธาน 3 ประการ	คณะศิษย์
13. มรดกทางปัญญาเพื่อเยาวชนไทย	ส.ธโนฆาภรณ์
14. ท่านอาจารย์พุทธทาส คนไข้ที่ผมได้รู้จัก	นิธิพัฒน์ เจียรกุล
15. หนังสือพิมพ์มติชนรายสัปดาห์	รัฐจวน อินทรกำแหง
16. วิทยานิพนธ์เรื่องการพัฒนาชุดการศึกษาธรรมะ ธรรม ตามแนวความคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส เพื่อพัฒนาสังคม	ทัศนีย์ สิทธิสุวรรณ
17. หนังสือพิมพ์แนวหน้า “พุทธทาสภิกขุไม่มีวันตาย” ฉบับวันที่ 22 กรกฎาคม 253	
18. หนังสือพิมพ์ข่าวสด “แบ่ง แก้วพุทธทาส 3 โลก” ฉบับวันที่ 10 กรกฎาคม 2536	
19. พุทธทาส.คอม http://www.pantip.com/~buddhadasa/)	
20. Suan Mokkn : The Garden of Liberation http://www.suanmokkh.org/teachorl.htm	

2. การลงพื้นที่ที่เป็นแหล่งข้อมูล

ผู้ศึกษาได้ไปเก็บรวบรวมข้อมูล อัตชีวประวัติและแนวความคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสจากแหล่งข้อมูลโดยตรง คือ สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นเวลา 3 วัน 2 คืน (6-8 สิงหาคม 2546) ซึ่งเป็นแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ

สุมังค์ จันทวนิช (2534 : 27) กล่าวว่า การวิจัยเชิงคุณภาพนั้น การเตรียมตัวภาคสนาม การลงพื้นที่เป็นขั้นตอนที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ที่เกี่ยวข้องให้เกิดความมั่นใจ การวิจัยจะลุล่วงไปด้วยดีประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การเลือกสนาม ต้องดูว่ามีความเหมาะสม สามารถตอบปัญหาที่ต้องการได้ ผู้ศึกษาได้เลือกสถานที่ที่เป็นแหล่งข้อมูลจริงคือสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อให้ได้เห็นสภาพจริง โดยสัมผัสบรรยากาศ สภาพแวดล้อมอันจะเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และแสดงข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาต่อไป

2) การแนะนำตัว ผู้ศึกษาได้กราบนมัสการพระครูภาวนาชัยคุณ (โพธิ์ จันทสโร) เจ้าอาวาสวัดธารน้ำไหล สวนโมกขพลาราม เพื่อกล่าวแนะนำตนเอง แจ้งวัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้าเรื่องอัตชีวประวัติและแนวความคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส ระยะเวลาในการลงพื้นที่เพื่อขออนุญาตพักค้างที่สวนโมกข เป็นเวลา 3 วัน 2 คืน และกราบนมัสการขอสัมภาษณ์ท่าน และผู้เกี่ยวข้องในสวนโมกข ตลอดจนขอคำแนะนำจากท่านเกี่ยวกับอาคารสถานที่ในสวนโมกขที่จะเป็นแหล่งในการเก็บข้อมูล

3) การสร้างความสัมพันธ์ ผู้ศึกษาได้สร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความไว้วางใจ โดยร่วมกิจกรรมในสวนโมกขด้วยความเต็มใจ เช่น การทำความสะอาดสถานที่ การทำวัตรร่วมกัน การรับประทานอาหารร่วมกัน ทำให้เกิดความศรัทธาและเกิดมิตรต่อกัน

4) การสัมภาษณ์เก็บข้อมูลโดยหาคนนำทาง ซึ่งเป็นอดีตพระภิกษุที่สวนโมกข และรู้เรื่องราวเกี่ยวกับท่านอาจารย์พุทธทาส และสวนโมกขพลารามเป็นอย่างดี คือ คุณสุรพันธ์ รัชนิวงศ์ โดยการนัดหมายไว้ล่วงหน้า

3. การสัมภาษณ์ (Interview)

ผู้ศึกษาได้ทำการสัมภาษณ์บุคคลต่างๆด้วยตนเอง ที่รู้เรื่องราวเกี่ยวกับอัตชีวประวัติและแนวความคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส เพื่อประกอบเพิ่มเติมจากข้อมูลที่ได้จากเอกสารชั้นต้น เอกสารชั้นรอง และการลงพื้นที่ที่เป็นแหล่งข้อมูล ให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยการสัมภาษณ์โดยตรงจากผู้ถูกสัมภาษณ์ตามขั้นตอน ดังนี้

1) ขั้นตอนเตรียมการ ผู้ศึกษาได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ เพื่อแจ้งผู้ให้สัมภาษณ์ทราบ กำหนดตัวผู้ให้สัมภาษณ์โดยพิจารณาจากประวัติและความเกี่ยวข้องกับท่านอาจารย์พุทธทาส โดยต้องเป็นผู้ที่ทราบเรื่องราวหรือมีความใกล้ชิดกับท่านอาจารย์พุทธทาส

แล้วจึงกำหนดนัดหมาย วัน เวลา สถานที่ ที่สัมภาษณ์ โดยที่ผู้ศึกษาได้เตรียมคำถามพร้อมแบบสัมภาษณ์ให้ได้ข้อมูลด้านอัตชีวประวัติและแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสอย่างถูกต้องครบถ้วน นอกจากนี้ผู้สัมภาษณ์ยังได้เตรียมวัสดุ อุปกรณ์ในการสัมภาษณ์เพื่อใช้เก็บข้อมูลโดยละเอียด ได้แก่ เครื่องบันทึกภาพ แอปบันทึกภาพ เครื่องบันทึกเสียง

2) ขั้นตอนการสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาได้แนะนำตัวและแจ้งวัตถุประสงค์ในการสัมภาษณ์ให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ทราบ และในการสัมภาษณ์คำนึงถึงความปลอดภัยของเนื้อหาที่ต้องการศึกษา

3) ขั้นตอนการบันทึกการสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาได้บันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยการจดบันทึกและการบันทึกภาพ ตามข้อเท็จจริง ไม่ใส่ความคิดเห็นของตนเองและนำผลการสัมภาษณ์มาสรุปในภายหลัง

4) ขั้นตอนการสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาได้กล่าวขอบคุณผู้ให้สัมภาษณ์และขออนุญาตนำข้อมูลที่ได้นำไปจัดทำสารนิพนธ์เพื่อความถูกต้องสมบูรณ์ของการศึกษาต่อไป

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาอัตชีวประวัติและแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส ผู้ศึกษาได้ใช้เครื่องมือในการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

1. กล้องถ่ายภาพวิดีโอ (วีดีโอ) ใช้ในการบันทึกภาพและบันทึกคำให้สัมภาษณ์ตลอดจนสถานที่ ที่ไปศึกษาค้นคว้าข้อมูล

2. คอมพิวเตอร์ ใช้ในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเครือข่ายข่าวสาร (Internet) และใช้ในการสำเนาภาพจากหนังสือ นำมาประกอบในสารนิพนธ์ฉบับนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3. แบบสอบถามในการสัมภาษณ์ใช้ในการบันทึกคำให้สัมภาษณ์ ผู้ศึกษาได้ให้ผู้ให้สัมภาษณ์ดูก่อนเพื่อความพร้อมในการสัมภาษณ์ โดยแบบสอบถามมีข้อคำถามดังนี้

3.1 ท่านยอมรับและศรัทธาในตัวท่านอาจารย์พุทธทาสอย่างไร ผลการสัมภาษณ์สรุปตรงกันว่าท่านอาจารย์พุทธทาส เป็นบุคคลที่เป็นเลิศในด้านความคิด อุทิศตนให้กับศาสนา เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นที่ยอมรับ

3.2 ท่านอาจารย์พุทธทาสได้ให้แนวคิดทางการศึกษาไว้อย่างไร ผลการสัมภาษณ์สรุปตรงกันได้ว่าท่านอาจารย์พุทธทาสให้แนวคิดทางการศึกษาไว้ใน 5 หัวข้อ ได้แก่

- 1) การศึกษาคืออะไร
- 2) การศึกษาไม่สมบูรณ์แบบ
- 3) การศึกษาหมางด้าน
- 4) ธรรมในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา
- 5) ครู นักเรียนผู้ทำหน้าที่สร้างโลก

3.3 แนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสที่ท่านเห็นว่าสำคัญ และมีประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาเป็นอย่างไร ผลการสัมภาษณ์ สรุปตรงกันได้ว่าแนวคิดทางการ

ศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสที่สำคัญ 5 หัวข้อนั้น จะส่งผลดีทำให้เยาวชนเป็นคนดีของสังคม อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข สังคมสงบสุข

3.4 ท่านมีความเห็นเกี่ยวกับการนำแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาอย่างไร ผลการสัมภาษณ์ สรุปตรงกันได้ว่า ต้องมีการเรียนการสอนคุณธรรม จริยธรรมให้มากควบคู่กับวิชาความรู้ การอาชีพ

3.5 ท่านคิดว่าผลจากการนำแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนควบคู่ไปกับวิชาการ เทคโนโลยีจะเป็นอย่างไร ผลการสัมภาษณ์ สรุปตรงกันได้ว่า จะเกิดผลดีต่อเยาวชน ทำให้เยาวชนสามารถดำรงชีวิต อยู่ในสังคมที่เต็มไปด้วยการแข่งขันทางด้านวัตถุนิยมได้อย่างมีความสุข

การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis)

เป็นการนำข้อมูลด้านประวัติชีวิต ตลอดจนผลงานและเกียรติประวัติ หลักธรรมคำสอน และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ของท่านอาจารย์พุทธทาส จากหนังสือ เอกสาร และสื่อต่าง ๆ รวมทั้งการสัมภาษณ์ มาพิจารณาร่วมกัน โดยสอดคล้องความคิดเห็นของผู้ศึกษาเพื่อให้ได้เห็นสาระของแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส ที่จะนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน นำมาบูรณาการในหลักสูตร อันจะเป็นประโยชน์ต่อเยาวชนของชาติ และสังคมไทยจะมีทรัพยากรมนุษย์ ที่เป็นคนที่สมบูรณ์ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 – 2549 และสอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545

ผู้ศึกษาได้นำข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ได้แก่หนังสือ เอกสารขั้นต้นและเอกสารชั้นรอง การลงพื้นที่ที่เป็นแหล่งข้อมูล ที่สวนโมกข์และการสัมภาษณ์บุคคล โดยการนำมาวิเคราะห์และสรุป เชื่อมโยงกับผลงานและเกียรติประวัติของท่านอาจารย์พุทธทาส เพื่อการนำมาประกอบการเขียนสารนิพนธ์ ซึ่งจะได้นำเสนอผลการศึกษาต่อไป ในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้ศึกษาใช้วิธีการในการวิเคราะห์ ดังนี้

1. ค้นหาความจริงในภาพรวมจากข้อมูลที่ได้จากเอกสารในหลายแหล่งที่ได้มาโดยตรวจสอบข้อมูลที่ถูกต้องตรงกัน ในเรื่องของอัตชีวประวัติ และแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส ตั้งแต่ชาติกำเนิด การศึกษาในโรงเรียน การครองสมณเพศ ผลงาน การเผยแผ่ธรรม เกียรติประวัติ และแนวคิดทางการศึกษา

2. สอดแทรกความคิดเห็นของผู้ศึกษาร่วมกับความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์เชื่อมโยงสัมพันธ์กับข้อมูลที่ได้จากเอกสาร โดยให้ความสำคัญต่อแนวคิดทางการศึกษาเป็นหลัก

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาอัตชีวประวัติและแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส ผู้ศึกษาได้กำหนดกรอบแนวคิดไว้ 2 ประเด็น เพื่อการสรุปผลการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

1. อัตชีวประวัติ ประกอบด้วย ชาติกำเนิด การศึกษาในโรงเรียน การครองสมณเพศ ผลงาน และเกียรติประวัติ
2. แนวคิดทางการศึกษาประกอบด้วย การเรียนรู้ของผู้เรียน การสอนของครู และสาระการเรียนรู้

ผู้ศึกษาได้ประมวลผลการศึกษาค้นคว้า นำเสนอเป็นสารนิพนธ์ประเภทกรณีศึกษา โดยการนำเสนอได้จัดแบ่งออกเป็น 5 บท ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

ประกอบด้วย ภูมิหลัง ความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ ประโยชน์ที่ได้รับ ขอบเขตของการศึกษา ข้อจำกัดของการศึกษา นิยามศัพท์เฉพาะ

บทที่ 2 วิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการศึกษารายกรณี ประกอบด้วย การรวบรวมข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

บทที่ 3 อัตชีวประวัติของท่านอาจารย์พุทธทาส

ประกอบด้วย ชาติกำเนิด การศึกษาในโรงเรียน การครองสมณเพศ ผลงาน และเกียรติประวัติ

บทที่ 4 แนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส

ประกอบด้วย การเรียนรู้ของผู้เรียน การสอนของครู และสาระการเรียนรู้

บทที่ 5 สรุปผล และข้อเสนอแนะ

บทที่ 3

อัตชีวประวัติของท่านอาจารย์พุทธทาส

ผู้ศึกษาได้ศึกษาอัตชีวประวัติของท่านอาจารย์พุทธทาส จากเอกสารชั้นต้น เอกสารชั้นรอง และการสัมภาษณ์นำมาเรียบเรียงจัดเป็นหัวข้อเกี่ยวกับ ชาติกำเนิด การศึกษาในโรงเรียน การครองสมณเพศ ผลงาน และเกียรติประวัติ และจัดได้นำเสนอตามลำดับ ได้แก่ 1) ชาติกำเนิด 2) การศึกษาในโรงเรียน 3) การครองสมณเพศ 4) ผลงาน 5 เกียรติประวัติ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ชาติกำเนิด

บรรพบุรุษของท่านอาจารย์พุทธทาสฝ่ายบิดามีเชื้อสายจีนจากมณฑลฮกเกี้ยน ประเทศจีน แต่เดิมแซ่ไซ่ว หรือชื่อ ออกเสียงตามภาษาแต้จิ๋วเป็นแซ่ไค้ว ต่อมาทางราชการเปลี่ยนให้เป็น พานิช สมัยรัชกาลที่ 6 ให้มีพระราชบัญญัติให้ใช้นามสกุลขึ้น

บรรพบุรุษฝ่ายมารดาเดิมเป็นชาวท่าฉาง อพยพมาจากจังหวัดนครศรีธรรมราช มาอยู่ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และท่านทั้งสองมีความมั่นคงในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง อันเป็นที่มาของชาติกำเนิดของท่านอาจารย์พุทธทาส ดังนี้

ชื่อเดิมของท่านอาจารย์พุทธทาสคือ เจื่อม นามสกุล พานิช ท่านเกิดวันที่ 27 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2449 ตรงกับวันอาทิตย์ ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 7 ปีมะเมีย ปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่บ้านพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

บิดาชื่อ นายเซียง นามสกุล พานิช มารดาชื่อ นางเคลื่อน นามสกุล พานิช มีน้องชาย 1 คน ชื่อ นายธรรมทาส นามสกุล พานิช มีน้องสาว 1 คน ชื่อ นางกิมซ้อย นามสกุล พานิช ต่อมาสมรสใช้นามสกุล เหมะกุล (พุทธทาส. 2537 : 1-2)

มรณภาพเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2536 เวลา 11.20 น. ที่สวนโมกขพลาราม วัดธารน้ำไหล อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ด้วยโรคเส้นโลหิตในสมองแตก และติดเชื้อในกระแสโลหิตอย่างรุนแรง อายุได้ 87 ปี 1 เดือน 12 วัน (นิธิวัฒน์ เจียรกุล. 2536 : 64)

ค.ร. เจอม พวณิช
เมื่ออายุ ๔ ขวบ

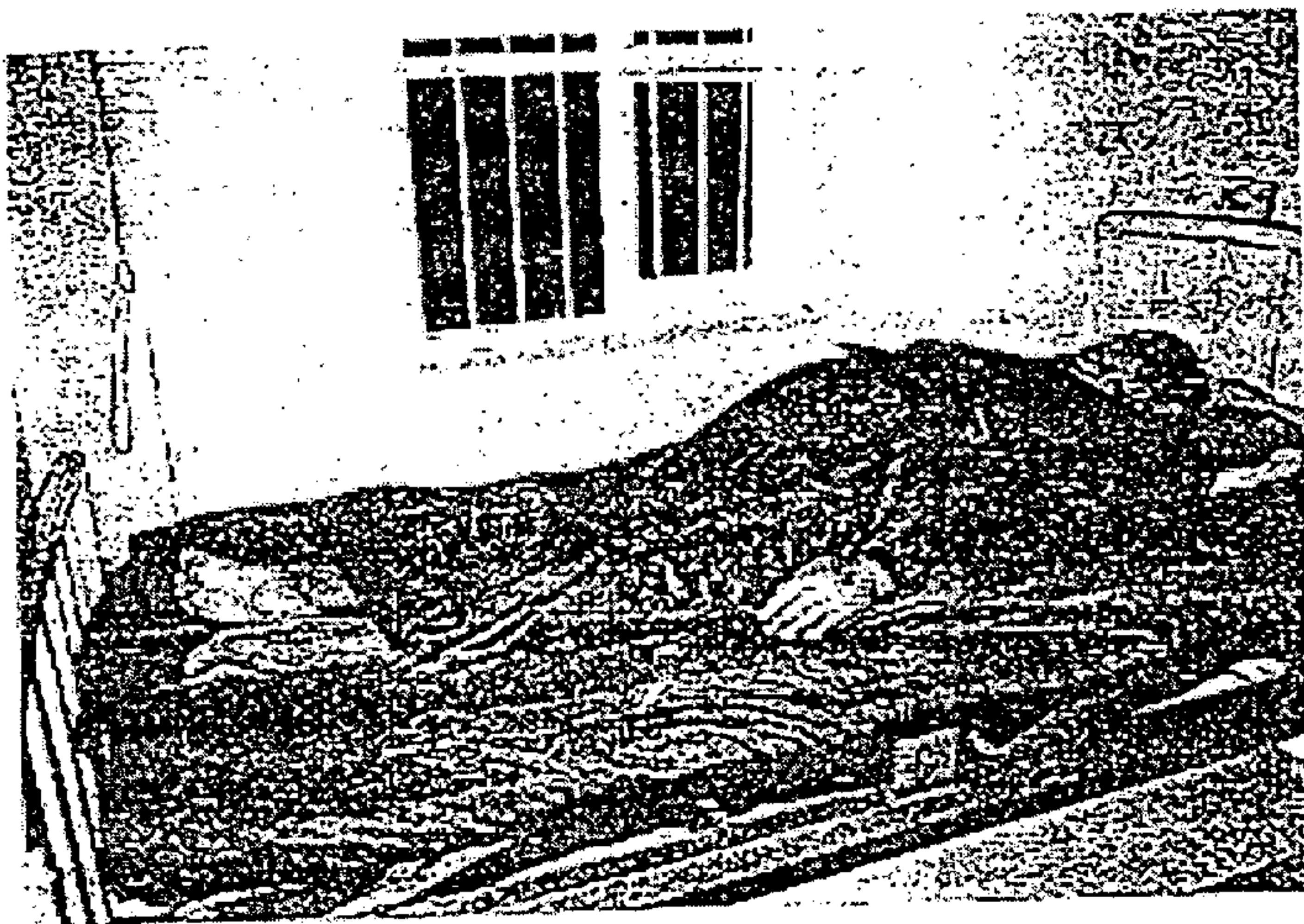
นางเจอม พวณิช
โยมบิดา

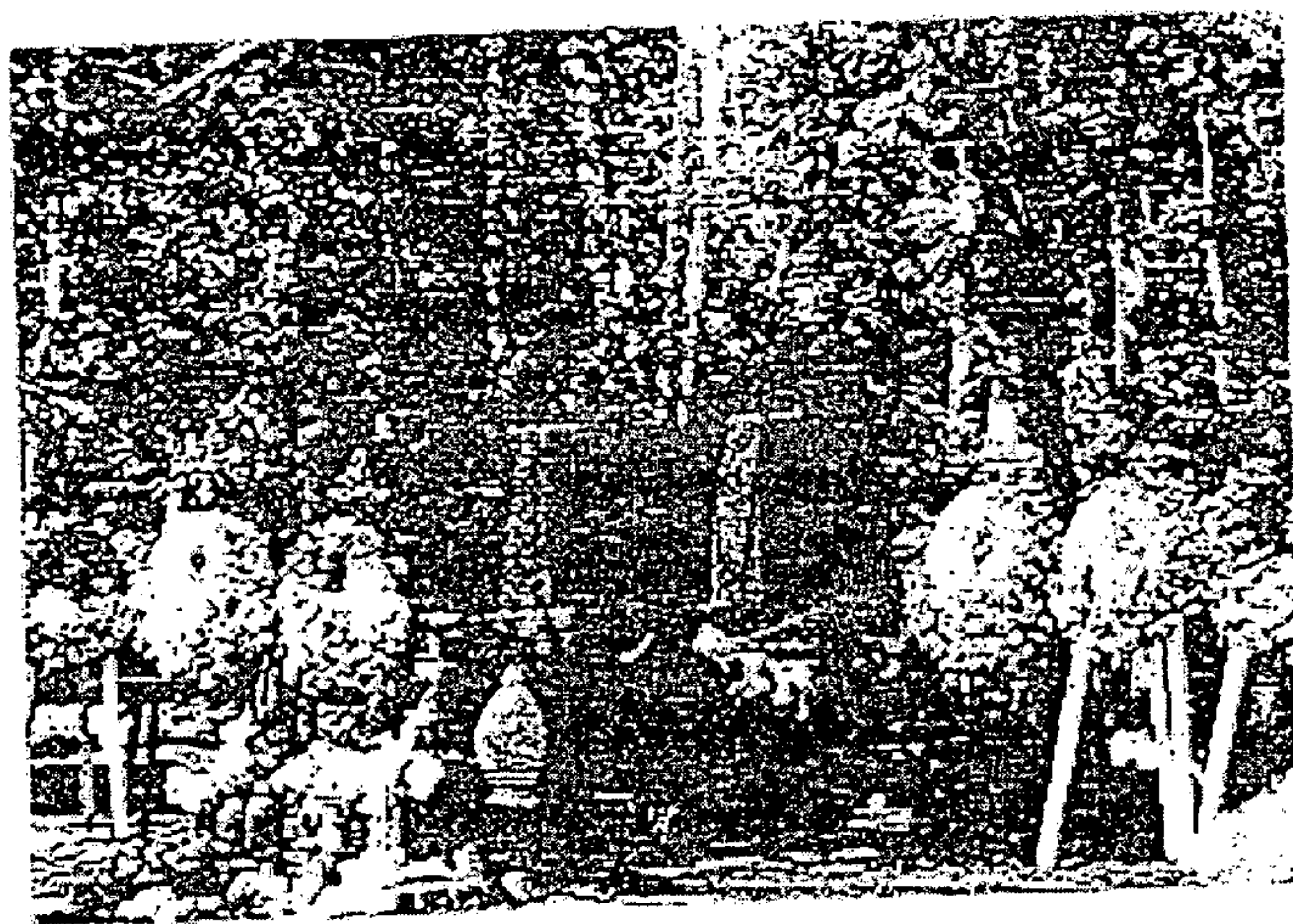
นางเจอม พวณิช
โยมมารดา

ภาพประกอบ 2 ภาพโยมบิดา โยมมารดา ของท่านอาจารย์พุทธทาส

ที่มา : สุวรรณา เหลืองชลธาร และคนอื่นๆ (2541). พุทธทาสสถานโมกขพลาราม กำลัง
แห่งการหลุดพ้น. หน้า ๗.

ภาพอาจารย์พุทธทาส นอนป่วย ๔ กรกฎาคม ๒๕๓๖

๓ สถานที่เกิด ศพของอาจารย์เจริญและนางอินทรีแก้ววิจิตร วันฝังการที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๓๖

ภาพประกอบ 3 ที่สุดแห่งสังขารท่านอาจารย์พุทธทาส

ที่มา : พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2540 ข). อสิตีสังวัจนรายุศมานุสรณ์.
หน้า 315.

การศึกษาในโรงเรียน

ผู้ศึกษาจะขอกล่าวถึงการศึกษาในโรงเรียนและการศึกษาระหว่างการครองสมณเพศ ดังนี้ ท่านอาจารย์พุทธทาสได้รับการศึกษา ก ข ก กา และมูลบทบรรพกิจ การเรียนชกมวย เมื่อเข้าสู่วัยเรียน ที่โรงเรียนในวัดเหมือนกับเด็กโดยทั่วไปในสมัยรัชกาลที่ 5 คือเมื่ออายุ 7 ขวบ บิดาของท่านก็ได้นำท่านไปเข้าเรียนชั้นต้นที่วัดเหนือ (โพธาราม) อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อ พ.ศ. 2456 ซึ่งท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นเด็กที่รักการเรียน เป็นผู้ที่สนใจค้นคว้าวิชาการต่างๆ ด้วยตนเองตลอดมาจนกระทั่งถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

การเรียนหนังสือในโรงเรียนสมัยนั้น ท่านเรียนไม่ค่อยเก่งแต่ก็สอบได้ ไม่เคยสอบตก เครื่องแบบของนักเรียนในสมัยนั้นใช้เสื้อสีขาว กางเกงขาสั้นสีดำ มีหูสำหรับร้อยเข็มขัด มีกระเป๋จากบันทึกของครูใหญ่ในสมุดพกชั้นประถมศึกษา ระบุการเรียน อุปนิสัย ความประพฤติของท่าน อาจารย์พุทธทาสว่า เป็นปกติไม่ค่อยได้คือ ไม่ชอบอยู่เฉย ทำทางองอาจ ในเวลาทำงานมักชวนเพื่อนคุย มารยาทพอใช้ ทำงานสะอาด เรียบร้อย มีความขยัน ทำงานรวดเร็ว ไม่เคยรังแกเพื่อน ไม่ต้องบังคับให้มาเรียน ความจำดี ชอบทำสิ่งที่จริง (พุทธทาส. 2537 : 6, 30)

ขณะที่ท่านอาจารย์พุทธทาสอายุได้ 16 ปี บิดาของท่านได้ถึงแก่กรรม เมื่อ พ.ศ. 2465 ท่านจึงต้องออกจากโรงเรียน มาช่วยทางบ้านค้าขาย ท่านอาจารย์จึงเรียนจบแค่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่โรงเรียนสารภีอุทิศ โรงเรียนประจำจังหวัด (อรุณ เวชสุวรรณ. 2514 : ณ-ท)

นักเรียนรุ่นเดียวกับท่านที่มีชื่อเสียงเช่น นายหิรัญ สุตบุตร อดีตอธิบดีกรมสรรพากร และนายวุฒิ สุวรรณรักษ์ อดีตผู้แทนราษฎร จังหวัดตราด เป็นต้น (ปัญญาชนทภิกขุ. 2536 : 3)

การครองสมณเพศ

ท่านอาจารย์พุทธทาสอุปสมบทที่วัดนอก หรือวัดอุบล อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่ออายุ 20 ปี ตรงกับวันอาทิตย์ ที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2469 ต่อมาได้มาจำพรรษา ศึกษาปฏิบัติธรรมด้วยตนเองที่วัดใหม่ (พุมเรียง) อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นวัดที่บรรพบุรุษของท่านได้บวชเรียน มีท่านพระครูโสภณเจตสิกการาม (คง วิมล) เป็นพระอุปัชฌาย์ (พุทธทาส. 2541 : 15)

ระหว่างครองสมณเพศเป็นพระภิกษุท่านก็ได้ศึกษานักธรรมไปด้วยเรียกว่านักธรรมชั้นตรี ในระหว่างเข้าพรรษาท่านจึงต้องอยู่ต่อไปยังไม่สึกเมื่อออกพรรษา เพื่อรอสอบนักธรรม ปรากฏว่าท่านสอบนักธรรมชั้นตรีได้ ท่านจึงไม่คิดอยากสึก และอยู่ครองสมณเพศเป็นพระภิกษุต่อไป ระหว่างนี้ท่านก็เริ่มสอนธรรมให้อุบาสก อุบาสิกา โดยตอนกลางคืนท่านจะให้คนตีกลองในวัดให้ชาวบ้านละแวกใกล้เคียงมาประชุมกัน แล้วท่านก็เทศน์ให้ชาวบ้านฟังทุกคืน เป็นการเทศน์แบบง่ายๆ ไม่เทศน์เหมือนกับพระสงฆ์องค์อื่น ซึ่งฟังยาก ชาวบ้านไม่เข้าใจ แต่ท่านอาจารย์พุทธทาสเทศน์ฟังแล้วเข้าใจง่ายดี เป็นที่ชื่นชอบของชาวบ้าน (ประชา ปสนนธมโม. 2535 : 51-89)

หลังจากสอบนักธรรมชั้นตรีได้ในพรรษาที่หนึ่งแล้ว เมื่อเข้าพรรษาที่สองท่านก็เรียนนักธรรมชั้นโทต่อ เมื่อสอบนักธรรมชั้นโทได้แล้ว ท่านก็เรียนนักธรรมชั้นเอกต่อในพรรษาที่สาม ท่านก็สอบนักธรรมชั้นเอกได้ เมื่อเข้าพรรษาที่สี่ท่านได้เป็นครูสอนนักธรรมที่วัดพระธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ตามที่ท่านพระครูเจ้าคณะอำเภอไชยา นิมนต์ให้ท่านอาจารย์พุทธทาสมาสอน เนื่องจากท่านพระครูเจ้าคณะอำเภอไชยา มีความชื่นชมท่านอาจารย์พุทธทาสที่สอนให้พระภิกษุเข้าใจในคำสอนได้ง่าย พระภิกษุสนใจท่านสอนอย่างเพลิดเพลิน และสามารถทำความเข้าใจได้ดีมาก เพราะท่านอาจารย์พุทธทาสมิได้สอนแบบบรรยายอย่างเดียว แต่ท่านใช้ข้อลัดเขียน ประกอบการบรรยายด้วย ทำให้เข้าใจได้ดีขึ้น จนกระทั่งพระภิกษุที่เข้าเรียน 30 องค์ สอบได้ถึง 29 องค์ สอบตกเพียง 1 องค์ เท่านั้น

ระหว่างที่ท่านอาจารย์พุทธทาสอายุได้ 26 ปีท่านได้กล่าวคำปฏิญาณว่า "ข้าพเจ้าขอมอบชีวิต และร่างกายนี้ แด่พระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าเป็นทาสของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าเป็นนายของข้า" ท่านจึงได้ชื่อว่าพุทธทาส แสดงว่าท่านต้องมองเห็นว่า ไม่มีอะไรประเสริฐเหนือกว่าธรรมของพระพุทธเจ้า (ปัญญานันทภิกขุ. 2536 : 2-4)

จากนั้นท่านอาจารย์พุทธทาสได้เดินทางมากรุงเทพมหานคร เพื่อมาเรียนภาษาบาลี เพราะท่านคิดว่า การที่จะอยู่ในสมณเพศนั้น ความรู้นักธรรมชั้นเอกนั้นยังไม่เพียงพอ ต้องเรียนบาลีเพิ่ม โดยท่านได้เรียนภาษาบาลีที่วัดปทุมคงคา กรุงเทพมหานคร ท่านเรียนด้วยความตั้งใจ ซึ่งท่านจะทำอะไรต้องทำอย่างดี ประณีต เรียบร้อย สะเอียดลออ ไม่ใช่ทำเล่นๆ ท่านจึงสามารถสอบได้ ประโยค 3 และได้เรียนต่ออีก แต่สอบไม่ได้ ท่านอาจารย์พุทธทาสจึงกลับบ้านเกิด เพราะท่านคิดว่าเพียงพอแล้ว ในการเรียนบาลีเพื่อใช้ในการเผยแผ่ธรรม (ประชา ปสนนธมโม. 2535 : 94-100)

จากการสัมภาษณ์ นายสุธี วรรัตน์ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดบางปะทุนนอก (สุธีร์ วรรัตน์. สัมภาษณ์. 2546) ได้กล่าวถึงประวัติสมณศักดิ์ของท่านอาจารย์พุทธทาส จากการศึกษาค้นคว้าว่าประวัติทางสมณศักดิ์ของท่านอาจารย์พุทธทาส ตั้งแต่เป็นพระครู จนกระทั่งสุดท้ายได้เป็นพระธรรมโกศาจารย์ มีดังนี้เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อ พ.ศ.2490 และได้สมณศักดิ์ตามลำดับดังนี้

เป็นพระครูอินทปัญญาจารย์ จากฉายาเดิมของท่าน คือ อินทปัญโญ เมื่อ พ.ศ. 2489 โดยที่พระผู้ใหญ่จากระดับสูงตั้งลงมาโดยที่ทางจังหวัดไม่ได้ขอขึ้นไป

เป็นพระอริยกวี (เจ้าคุณชั้นสามัญ) ฉายาของท่านหมายถึง ผู้เป็นนักคิด นักเขียน ในทางที่ประเสริฐตามหลักธรรม จากผลงานของท่าน เมื่อ พ.ศ. 2493

เป็นพระราชชัชวาล (เจ้าคุณชั้นราช) ฉายาของท่านหมายถึง เป็นนักปราชญ์ของไชยา เมื่อ พ.ศ. 2500

เป็นพระเทพวิสุทธิเมธี (เจ้าคุณชั้นเทพ) ฉายาของท่านหมายถึง ผู้เป็นเลิศด้านความบริสุทธิ์อันประเสริฐ เมื่อ พ.ศ. 2514

เป็นพระธรรมโกศาจารย์ (เจ้าคุณชั้นธรรม) ฉายาของท่านหมายถึง คลังแห่งพระธรรม เป็นสมณศักดิ์สูงสุดลำดับสุดท้ายของท่าน พ.ศ. 2530 โดยที่ทางจังหวัดมิได้ขอไปแต่เป็นการแต่งตั้งจากพระผู้ใหญ่เบื้องบน

สุวรรณ เหลืองชลธาร กล่าวเพิ่มเติมไว้ว่า แม้ท่านจะมีชื่อตามสมณศักดิ์หลายชื่อ แต่ท่านไม่ค่อยลงนามตามสมณศักดิ์ เวลาเขียนจดหมายติดต่อกับใคร ถ้าไม่เป็นทางการ หรือไม่ใช้ทางราชการ ท่านจะใช้ชื่อว่า พุทธทาส อินทปัญโญ ตลอดมาท่านจะลงนามตามสมณศักดิ์ก็ต่อเมื่อเป็นเรื่องราชการ (สุวรรณ เหลืองชลธาร. 2541 : 215)

ในเรื่องความรู้ความสามารถด้านภาษาบาลี กับภาษาอังกฤษของท่านอาจารย์พุทธทาส นั้นนับว่าดีมาก โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ จากการที่ท่านรักการเรียน สามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง ขยันหมั่นเพียรมาตั้งแต่เรียนในโรงเรียนแล้ว จนกระทั่งถึงการเรียนรู้อะหว่างครองสมณเพศ ท่านชอบไปเรียนในป่าโดยการอ่านหนังสือเองในป่า อ่านพระไตรปิฎก ที่มีคนแปลเป็นภาษาอังกฤษไว้แล้ว แล้วนำมาเปรียบเทียบกับพระไตรปิฎกที่เป็นภาษาบาลี ว่าแปลว่าอย่างไร แล้วจึงนำมาคิดวิเคราะห์ว่า เหมาะสมหรือไม่ ผิดเพี้ยนไปจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าหรือไม่ มีคำในภาษาอังกฤษ คำใดที่เหมาะสมกว่า และท่านได้มีโอกาสพูดกับฝรั่ง ซึ่งเป็นเจ้าของภาษาโดยตรง เนื่องจากมีฝรั่งชาวต่างชาติ ทั้งยุโรป อเมริกา ออสเตรเลีย มาสนใจสนทนาร่วมกับท่านอยู่เป็นประจำ และมากขึ้นจำนวน มาก ทำให้ท่านได้มีโอกาสฝึกฝนภาษาอังกฤษอยู่เสมอ จนเกิดทักษะ ตามธรรมชาติของภาษา ทั้งการฟัง พูด อ่าน เขียน จนกระทั่งท่านสามารถฟังฝรั่งพูดแล้วเข้าใจ และโต้ตอบธรรมกันได้เป็นอย่างดี เป็นที่ชื่นชอบของฝรั่งชาวต่างชาติ และหันมาสนใจธรรมมากขึ้น (ประชา ปสนนธมโม. 2535 : 295-308)

ผลงาน

ท่านอาจารย์พุทธทาสมีผลงานในการเผยแผ่ธรรม ทั้งที่เป็นวิธีการ เป็นหนังสือ เป็นถาวรวัตถุ ที่ใช้ในการเผยแผ่ธรรม อันสอดคล้องแนวคิดทางการศึกษาและหลักการดำรงชีวิตผสมกลมกลืนไปกับหลักธรรม ดังนี้

ผลงานด้านหนังสือ

ผลงานด้านหนังสือของท่านอาจารย์พุทธทาสมีเป็นจำนวนมาก และมีแพร่หลายทั่วไปทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน ภาษาฝรั่งเศสและภาษาเยอรมัน หนังสือคู่มือมนุษย์ที่ท่านเขียนยังเป็นหนังสือในดวงใจของ ฯพณฯ พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ซึ่งท่านนายกได้กล่าวไว้ในงานเปิดตัวปีแห่งการอ่านของกระทรวงศึกษาธิการเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545 และมีผู้กล่าวถึงผลงานด้านหนังสือของท่าน ดังนี้

ปัญญานันทภิกขุ (2536 : 234) กล่าวว่า ผลงานหนังสือ คำสอนของท่านอาจารย์พุทธทาส นั้นมีมากมาย และไม่มีวันตาย และจะอยู่คู่โลกตลอดไป

ประเวศ วะสี (2530 : 2) กล่าวว่า หนังสือคำสอนของท่านอาจารย์พุทธทาส จาก สวนโมกขพลาราม มีปรากฏแพร่หลายไปทั่ว โดยเฉพาะเมื่อเดือน พฤษภาคม 2529 ได้มีการจัดงานอาจารย์บูชา เนื่องในโอกาสที่ท่านอาจารย์พุทธทาสมีอายุครบ 80 ปี มีการพิมพ์หนังสือของท่าน เพิ่มขึ้นอีกมาก เช่นเดียวกับ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ (2532 : คำนำ) กล่าวว่า หนังสือคำสอนของท่านอาจารย์นั้นนับว่ามีมากที่สุด ไม่น่าเชื่อว่าในชีวิตคนๆหนึ่งจะสร้างงานได้มากถึงเพียงนี้ จากการสัมภาษณ์นางสมจริง ยิ่งยศ ผู้อ่านข่าว ศูนย์รวมข่าวสมหญิง ยิ่งยศ ทางสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท.ธรรมตันรายการ (สมจริง ยิ่งยศ. สัมภาษณ์. 2546) ให้ความเห็นว่า ผลงานด้านหนังสือของท่านอาจารย์พุทธทาสมีเป็นจำนวนมาก ให้หารายละเอียดได้จากหนังสือ พุทธทาส สวนโมกขพลาราม กำลังแห่งการหลุดพ้น และหาข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่วัดกองหิน อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี

ผู้ศึกษาได้ค้นคว้า และรวบรวมผลงานด้านหนังสือของท่านอาจารย์พุทธทาสได้จำนวน 343 เล่ม ซึ่งแยกออกเป็น 8 ชุด (สุวรรณ เหลืองชลธาร. 2514 : 184-196) ดังนี้

1. หนังสือชุดธรรมโมฆณ์ มีจำนวน 63 เล่ม ผลงานหนังสือของท่านชุดนี้เกิดจากการที่ท่านได้เผยแพร่ธรรมไว้หลายเรื่อง เกรงว่าจะสูญหายหรือมีผู้นำไปตีพิมพ์อย่างกระจัดกระจายต่างคนต่างพิมพ์ไม่เป็นชิ้นเป็นอัน จึงจัดให้เป็นหมวดหมู่ให้มีเรื่องราวต่อเนื่องกัน ให้ชื่อชุดธรรมโมฆณ์ ความหมายก็คือเป็นการเผยแพร่ธรรมให้แพร่หลายสืบไป ซึ่งทุกสิ่งส่วนมากจะสำเร็จได้ด้วยการโฆษณา เป็นการโฆษณาธรรมนั่นเอง
2. หนังสือชุดลอยปทุม มีจำนวน 111 เล่ม เป็นหนังสือที่ใช้เป็นคู่มือในการปฏิบัติธรรมได้เป็นอย่างดีและเป็นเรื่องเฉพาะที่คนทั่วไปสนใจ โดยที่ภาพหน้าปกเป็นรูปดอกบัวจึงใช้ชื่อชุดลอยปทุม
3. หนังสือชุดมนุสสรธรรมจักร มีจำนวน 81 เล่ม ซึ่งเป็นเรื่องที่เร่งรีบในการปฏิบัติธรรมมากเป็นพิเศษ และได้ชื่อมนุสสรธรรมจักรจากภาพหน้าปกซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพระรัตนตรัย มีตราของธรรมทานมูลนิธิ เป็นรูปพุทธบริษัทเข็นกงล้อธรรม
4. หนังสือชุดไตรรัตน์ขจัดทุกข์ มีจำนวน 3 เล่ม เป็นหนังสือชุดที่ว่าด้วยเรื่องของการดับทุกข์ ที่เข้าใจง่ายสำหรับบุคคลทั่วไป
5. หนังสือชุดบัวหลวง มีจำนวน 8 เล่ม เป็นหนังสือที่ให้พุทธบริษัทได้ยึดถือปฏิบัติในการดำรงจิตใจไว้อย่างถูกต้องเพื่อความสงบ ไม่มีทุกข์
6. หนังสือชุดเทิดทูนธรรม มีจำนวน 16 เล่ม เป็นหนังสือชุดที่ต้องการให้เข้าใจถึงแก่นแท้ของพุทธศาสนาและยึดถือคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลักในฐานะเป็นหัวใจของพุทธศาสนา
7. หนังสือชุดมองด้านใน มีจำนวน 58 เล่ม เป็นหนังสือที่เผยแพร่วิธีการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องและมีความสุขกับความเป็นอยู่ในปัจจุบัน

ผลงานด้านแถบบันทึกเสียง

จากการสัมภาษณ์พระสมชาย ทิตวังโส พระภิกษุผู้ดูแลโรงมหรสพทางวิญญานสวนโมกข์ (พระสมชาย ทิตวังโส. สัมภาษณ์. 2546) แถบบันทึกเสียงบรรยายธรรมของท่านอาจารย์พุทธทาส มี 28 ชุด จำนวน 2,093 ม้วน ซึ่งต่อมาได้นำมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือโดยธรรมทานมูลนิธิและลูกศิษย์ ลูกหาแต่ไม่ได้มีไว้สำหรับขายเพียงแต่นำเทปเปล่ามาแลกเท่านั้น ซึ่งรายละเอียดจักได้แสดงไว้ใน ภาคผนวก รายชื่อชุดแถบบันทึกเสียง มีดังนี้

1. ชุดสัมมัตตานุภาพ
2. ชุดอบรมคณะผู้ปฏิบัติธรรม
3. ชุดปัญหาแห่งมนุษยภาพ
4. อบรมคณะสมาชิกรายดับทุกข์
5. ชุดหลักพุทธศาสนาที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่
6. อบรมคณะสมาชิกรายเจริญปัญญา
7. ชุดวิชิตโวราร
8. อบรมพระนวกในพรรษา
9. ชุดธรรมโดยหลักพื้นฐาน
10. อบรมพระภิกษุราชภัฏ
11. ชุดธรรมวิธี
12. ธรรมบรรยายแก่ชาวต่างประเทศ
13. ชุดธรรมคือสิ่งพัฒนาชีวิต
14. ธรรมบรรยายพิเศษ
15. ชุดพุทธวิธีชนะความดับทุกข์
16. อบรมคณะนักเรียน
17. ชุดศิลปะแห่งการครองชีวิต
18. อบรมสามเณรภาคฤดูร้อน
19. ชุดปกิณณกธรรมบรรยาย
20. อบรมพระภิกษุปฏิบัติจิตตภาวนา
21. ชุดสิ่งสำคัญที่พากันมองข้าม
22. อบรมพระธรรมจาริก
23. ชุดธรรมคำเดียว
24. อบรมพระธรรมทายาท
25. ธรรมบรรยายล้ออายุ
26. สวดมนต์แปล

27. อบรมพระวิปัสสนาจารย์

28. ธรรมบรรยายทั่วไป

ผลงานด้านถาวรวัตถุ

ผลงานด้านถาวรวัตถุของท่านอาจารย์พุทธทาสมีเป็นจำนวนมากโดยวัตถุประสงค์หลักในการสร้างเพื่อการเผยแผ่ธรรม โดยให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด ไม่เน้นวัตถุนิยม ใหญ่โต หรูหรา สวยงาม ดังนี้

1. สวนโมกขพลาราม คือ สถานที่ที่ให้ความสะดวกในการเข้าถึงธรรมชาติ ทั้งฝ่ายธรรม และฝ่ายวัตถุ ควรจัดให้มีสถานที่แบบนี้กันทุกแห่งทุกหนเพื่อการศึกษาธรรมชาติโดยตรง ให้รู้จักกฎธรรมชาติ จนรู้จักว่าธรรมชาติจะช่วยให้เข้าใจธรรมได้โดยง่าย ท่านอาจารย์พุทธทาสได้ก่อตั้งสวนโมกขพลารามขึ้นที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2475 เพื่อเป็นที่เผยแผ่ธรรมจนทุกวันนี้ สวนโมกข์เป็นสถานที่ร่มรื่น และวิเวก เหมาะแก่การบำเพ็ญธรรม เหมาะสมกับการศึกษาและปฏิบัติธรรมในทางพุทธศาสนาอันดีเยี่ยม (ประพัฒน์ ตรีณรงค์. 2514 : ฏ)

สวนโมกข์มีที่มาจากการที่ท่านอาจารย์พุทธทาส กำลังศึกษาภาษาบาลีเพื่อสอบไล่ประโยคสูงต่อไป ท่านเกิดความคิดว่าจะใช้ชีวิตศึกษาค้นคว้า และเดินตามรอยพระบาทยุคลของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมแห่งนี้นั่น ไว้เป็นสถานที่ศึกษาธรรม และเผยแผ่ธรรม (อรุณวดี สุวรรณนิษฐ์. 2514 : ก-ข) ต่อมาท่านได้ย้ายสวนโมกข์เก่าที่ตำบลพุมเรียง มาที่แห่งใหม่ที่ ตำบลเสม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี จวบจนปัจจุบันนี้ หรือวัดธารน้ำไหล ก่อตั้ง เมื่อ พ.ศ. 2484 โดยโยมแม่ของท่าน และพี่ชายของท่าน ร่วมสนับสนุนบริเวณในสวนโมกขพลาราม ท่านอาจารย์พุทธทาสได้ก่อสร้างถาวรวัตถุ จำนวนมากที่ใช้ในการเผยแผ่ธรรม คติพจน์ประจำสวนโมกข์ คือ กินข้าวจานแฉะ อาบน้ำในคู นอนกุกุเล้าหมู ฟังยุง ร้องเพลง เป็นหลักปฏิบัติเพื่อลดละความเป็นอยู่ทางด้านวัตถุนิยม เหมาะกับการฝึกจิตตามหลักความเป็นธรรมชาติ

ที่สวนโมกข์จะมีให้มีการค้าขายอะไรในวัดไม่ว่าเป็นอาหาร เครื่องดื่ม หนังสือ แถบบันทึกเสียง มีให้หาผลประโยชน์จากวัตถุมงคล รูปปั้น รูปหล่อของท่านอาจารย์พุทธทาส ทั้งสิ้น ท่านมิได้ปรารถนาเช่นนั้นนอกจากให้เป็นสถานที่เผยแผ่ธรรมและเป็นที่ให้แสงสว่างทางวิญญาณของเพื่อนมนุษย์รวมทั้งชาวต่างชาติต่างภาษาเพราะท่านเห็นว่าชาวต่างชาติก็ดิ้นรนหาความหลุดพ้นเช่นกัน (<http://www.pantip.com/~buddhadasa/>.)

2. โบสถ์ธรรมชาติ สร้างบนยอดเขาพุทธทอง ใช้ต้นไม้เป็นเสาโบสถ์ ใช้ใบไม้เป็นหลังคาโบสถ์ เป็นข้อฟ้า ใบระกา ต้นไม้โดยรอบเป็นขอบขั้นบันได โดยที่มีวัดป่าจิตวิเวกที่ประเทศอังกฤษ และวัดสวนแก้ว จ.นนทบุรี นำไปเป็นแบบอย่าง ซึ่งเป็นการประหยัดแต่ได้ประโยชน์สูงสุดในโลกยุควัตถุนิยม (ปัญญานันทภิกขุ. 2536 : 258)

3. คณะธรรมทาน ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2472 โดยร่วมกันกับน้องชายของท่าน (นายธรรมทาส พานิช) คณะธรรมทานเป็นที่รวบรวมหนังสือธรรม ให้กับประชาชนได้ยืมอ่าน จนมีผู้ศรัทธาบริจาคหนังสือเพิ่มขึ้น และได้รับการสนับสนุนทางการเงิน จากโยมมารดาของท่านเอง รวมถึงผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป จนกลายเป็นหอสมุดธรรมทานในเวลาต่อมา อ.เมตตา พานิช ผู้เป็นหลานท่านอาจารย์พุทธทาสได้ดำเนินการต่อ

4. โรงเรียนหิน ใช้เป็นที่อบรมธรรมสำหรับนักศึกษา เป็นที่สวดมนต์หนึ่งในสวนโมกข์ มีพื้นที่เป็นทรายสีขาว วิวสวธรรมชาดิर्मรีน

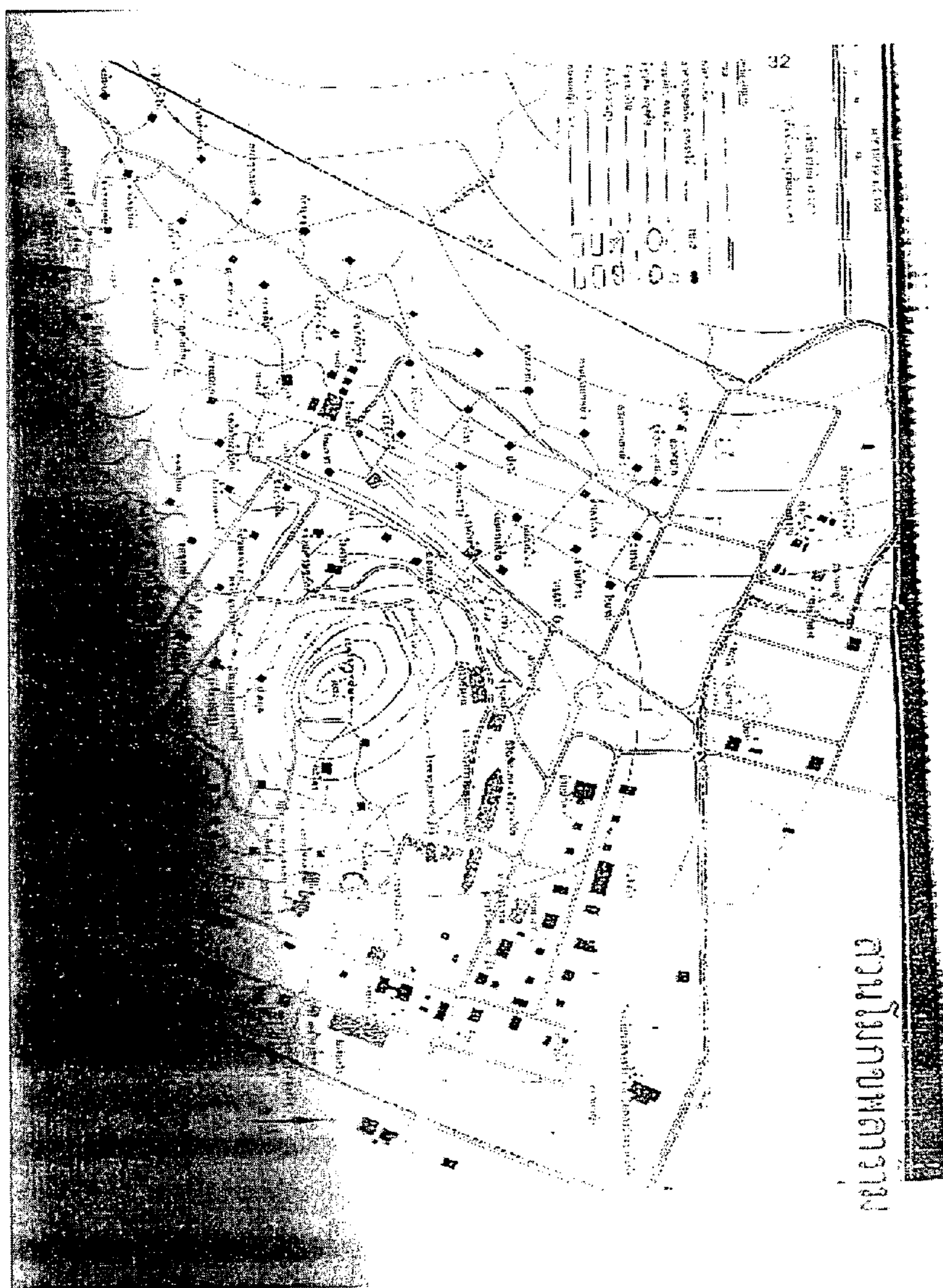
5. อาคารธรรมทานมูลนิธิ ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ ให้เป็นที่ทำการองค์กรที่มีทุนไว้บำรุง ส่งเสริมในการเผยแผ่พุทธศาสนา การปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างเป็นปึกแผ่นอีกแห่งหนึ่ง ธรรมทานมูลนิธิทำหน้าที่ ดังนี้

5.1 ทำการเผยแผ่ธรรม และให้การอุดหนุนบำรุงกิจการเผยแผ่ธรรมขององค์กรการกุศล หรือสมาคมที่มูลนิธิเลื่อมใส

5.2 ทำหน้าที่นายกและไวยาวัจกร จัดสร้างและหาปัจจัยสี่ เพื่อบำรุงภิกษุ สามเณร ณ สำนักปฏิบัติธรรมในบำรุงของมูลนิธิ

5.3 ให้ทุนเล่าเรียนแก่นักเรียน นักศึกษา ครู ที่มีความประพฤติและสนใจในการปฏิบัติตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา

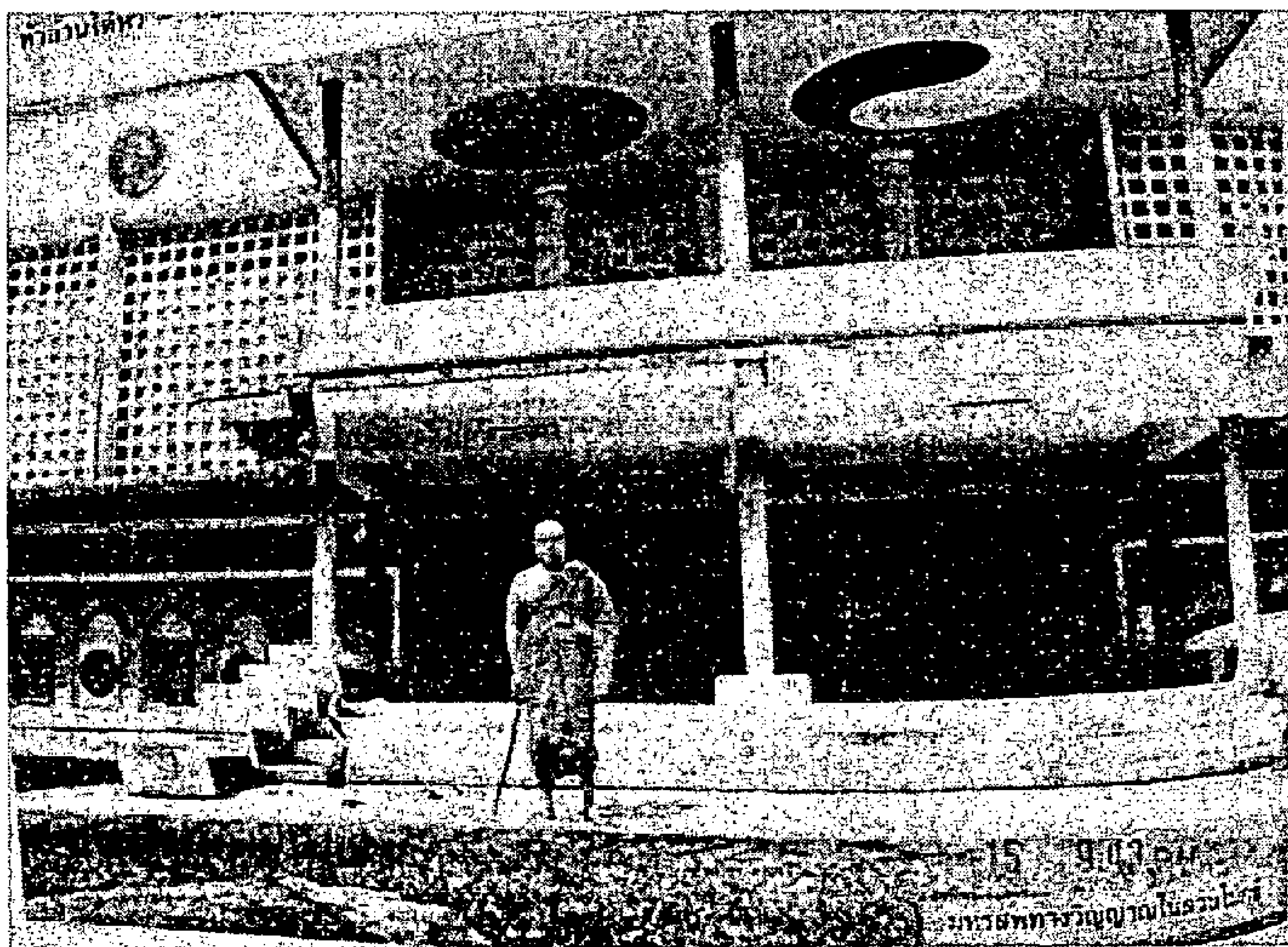
อรุณวดี สุวรรณกนิษฐ์ (2514 : ก-น) กล่าวว่า และหน้าที่ต่าง ๆ นี้ มีฝ่ายต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่ ดังกล่าวได้แก่ 1) ฝ่ายวิชาการและห้องสมุด 2) ฝ่ายสัมภาระการปฏิบัติ 3) ฝ่ายสื่อสารแลกเปลี่ยนความรู้ 4) ฝ่ายปฏิบัติธรรม 5) ฝ่ายปฏิบัติธรรม คั่นคว่ำวิปัสสนา 6) ฝ่ายเผยแผ่ธรรม ด้วยวิธีทันสมัย และมีศิลปะ 7) ฝ่ายพิพิธภัณฑวัตถุ และภาพเกื้อกูลแก่การศึกษาเรื่องกัมมฐานในการปฏิบัติธรรม

ภาพประกอบ 4 แผนที่สวนโมกข์โดยสังเขป

ที่มา : พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2540 ข). อสิตสังวัจนรายุสมานุสรณ์. หน้า 1.

6. โรงมหรสพทางวิญญาณ เป็นอาคารที่สร้างขึ้นตามแผนงานเผยแผ่อบรมพุทธธรรม ออกแบบและก่อสร้างโดยบรรดาศิษย์ และคณะธรรมทาน ใช้เงินของบรรดาผู้ศรัทธาบริจาค ท่านใช้เป็นห้องอบรมปฏิบัติธรรมตลอดเวลาที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ และเมื่อล่วงลับไปแล้วผู้ทำหน้าที่ต่อ เพื่อประทับ ประครองคน ประเล้าประโลมคน ให้เข้าถึงธรรม ภาษานักการศึกษาเรียกว่าศูนย์วัสดุธรรมศึกษา หรือ ห้องโสตทัศนศึกษา นั่งได้ 700 คน หรือโลกจำลอง ภายในอาคารนี้จัดเป็นแบบห้องเรียน โดยได้รับการสนับสนุนจากกรมการศาสนา กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ และ กรมการทหารสื่อสาร ในที่นี้มีภาพพุทธศาสนา หนังสือ และพิพิธภัณฑ์ บนผนังเป็นภาพปริศนาธรรม บริเวณโดยรอบเป็นภาพปูนปั้นนูนต่ำ มีแถบบันทึกเสียงให้ผู้สนใจเปิดฟังได้เอง มีภาพนิ่ง และ ภาพยนตร์ประกอบธรรมให้ได้ศึกษาจำนวนมาก (อรุณ เวชสุวรรณ. 2514 : 239-244)

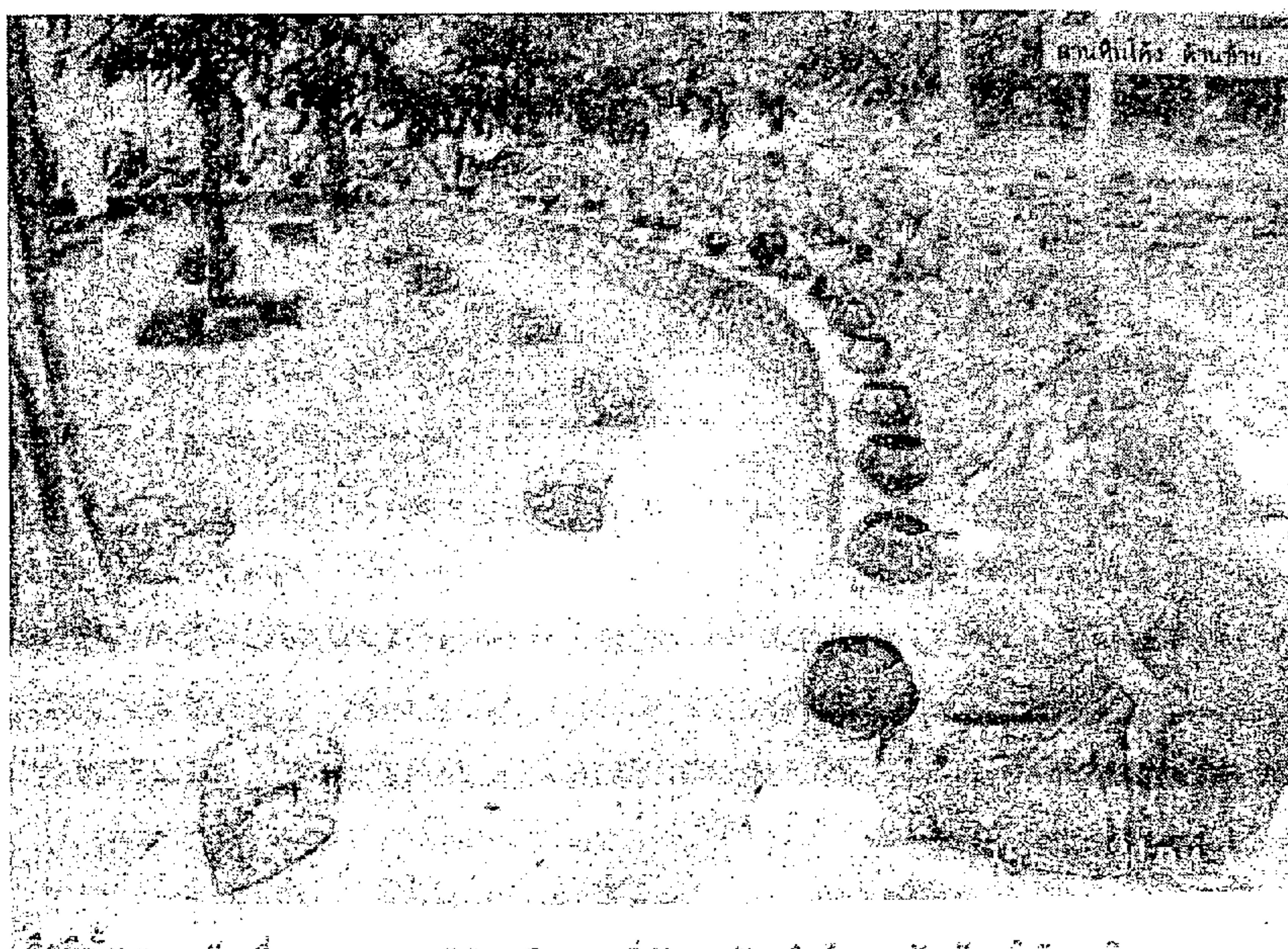
ภาพประกอบ 5 ท่านอาจารย์พุทธทาสกับโรงมหรสพทางวิญญาณ

ที่มา : พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2540 ข). อสิตสังวัจณรายุศมานุสรณ์.

หน้า 82.

โรงมหรสพทางวิญญาณเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีสำหรับสัตว์ที่มีสัญชาตญาณที่ต้องมีสิ่ง ประเล้าประโลมใจ ทางด้านจิตใจ อันเป็นปัจจัยที่ห้าเพิ่มเติมจากปัจจัยสี่ทางด้านร่างกายเพื่อความ เพลิดเพลินทางจิตวิญญาณ ด้วยแสงแห่งธรรมเป็นสิ่งจำเป็นต้องมีแทนที่มหรสพทางเนื้อหนัง

7. ลานหินโค้ง ใช้เป็นที่ฝังศพ เป็นที่สาธิตการเลี้ยวพระในสมัยพุทธกาลตามที่ท่านอาจารย์พุทธทาสดำริ จะฉันทกลางแจ้งบ้าง และในปัจจุบันก็ยังใช้เป็นที่ฝังธรรม สวดมนต์ ทำวัตร เพราะสถานที่ร่มรื่น กว้างขวาง เป็นการศึกษาไปในตัวว่าจะเลี้ยวพระได้เป็นจำนวนร้อยได้อย่างไร หรือเป็นการควบคุมกิเลสได้โดยวิธีใด นับเป็นการประหยัดไม่ยุ่งยาก สิ้นเปลือง

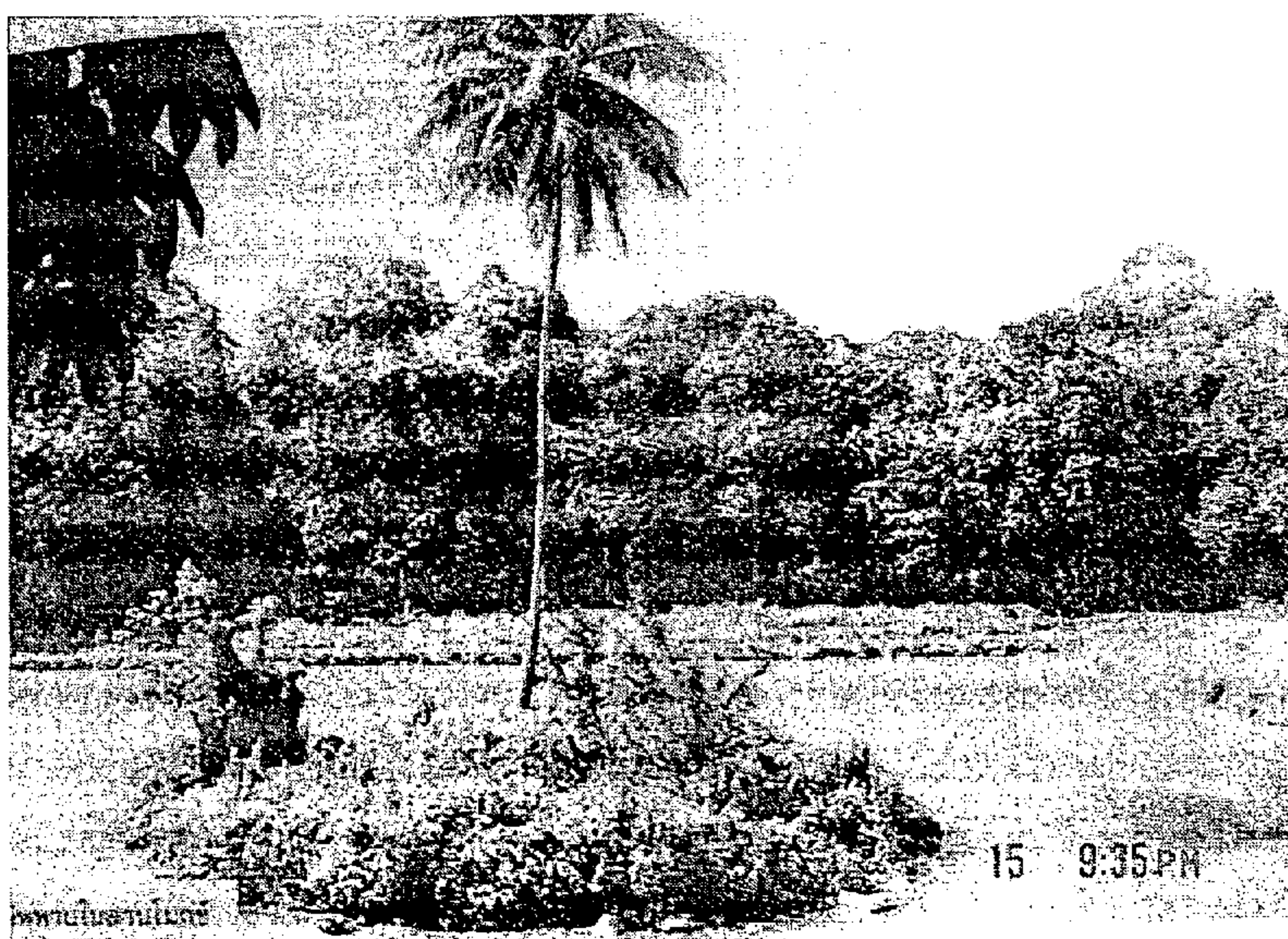

ภาพประกอบ 6 บริเวณลานหินโค้งด้านซ้าย

ที่มา : พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2540 ข). อสิตีสังวัจนรายุศมานุสรณ์.
หน้า 45.

8. ศาลาธรรมโฆษณ์ เป็นที่รวบรวมผลงานของท่านทั้งหมด รวมทั้งแถบบันทึกเสียง ภาพต่างๆ ของท่าน และท่านยังใช้เป็นที่สนทนาธรรมกับบุคคลต่างๆ ด้วย

9. สระนาพิเกร์ สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกถึงความเอาจริงเอาจังในทางธรรม ของปู่ ย่า ตา ยาย สมัยนั้น สระนาพิเกร์ซึ่งเป็นชื่อบทเพลงกล่อมเด็กที่มีหลักธรรมแฝงอยู่ด้วยนี้เป็นอุปกรณ์อันหนึ่ง ของโรงมหรสพทางวิญญาณด้วย สระนาพิเกร์ใช้เป็นบทเรียนโดยจำลองมาจากบทกล่อมลูกให้นอนในสมัยโบราณซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเข้าถึงธรรมของประชาชนเป็นอย่างดี

ภาพประกอบ 7 บริเวณสระนาฬิกา

ที่มา : พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2540 ข). อสิตสังวัจนายกสมาคมธรรม.

หน้า 75.

10. สวนโมกข์นานาชาติ กว้างขวางมีอาคารฝึกอบรม โรงอาหารและอาคารที่พักค้าง ซึ่งใช้เป็นที่พักสำหรับให้ฝรั่ง ชาวต่างชาติได้มาสนทนาธรรม มาปฏิบัติ และศึกษาพระธรรมสวนโมกข์ นานาชาติเป็นสถานที่ให้แสงสว่างทางจิตวิญญาณของเพื่อนมนุษย์ต่างชาติ ต่างภาษา เพราะเห็นว่าชาวต่างชาติดิ้นรนแสวงหาเพื่อการค้นพบตัวเอง

11. เสา 5 เสา สร้างขึ้นมาเพื่อมีความหมายถึง พระพุทธเจ้า 5 พระองค์ เป็น สัญลักษณ์แทน สิ่งที่มีอยู่ 5 คือนิพพาน 5 ประพฤติ 5 พละ 5 อินทรีย์ 5 ผล 5 คือมรรคผล 4 นิพพาน 1 และแทนอย่างอื่นอีกที่มี 5 อย่าง สร้างขึ้นบนประตูทางเข้า ศาลาธรรมโมกข์ ธรรมทานมูลนิธิ เสา 5 เป็นเครื่องเตือนใจ ในเรื่องการจัดความทุกข์ ของคนเราทั้งสิ้น

12. รูปปั้นอวโลกิเตศวร ขนาดใหญ่ตั้งอยู่บนเสาสูงกลางสนามหญ้าใกล้โรงฉัน จำลองมาจากกรุงเทพฯ รูปปั้นนี้แสดงให้เห็นถึงอารมณ์ สุขุม เมตตา ปัญญา ขันติ สุขุมคือดูแล้วเป็นคนบริสุทธิ์ทางจิตใจ จะมองให้เป็นคนยอดทางปัญญาก็ได้ จะมองในทางเมตตาก็ได้ มีความอดทนก็ได้ ถ้ามีครบทั้ง 4 อย่างก็ถือว่าเยี่ยม ซึ่งศิลปินผู้ปั้น ปั้นใบหน้าเช่นนั้นได้ถือว่าเลิศ ศิลปินต้องมีจิตใจสงบมาก จิตใจดีมาก มีความรู้ทางธรรมสูง (สุวรรณา เหลืองชลธาร. 2541: 50-53)

จากการสัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ รุ่งเรืองวัฒนชัย เจ้าหน้าที่ประจำผู้ดูแลของธรรมทานมูลนิธิ (กิตติศักดิ์ รุ่งเรืองวัฒนชัย. สัมภาษณ์. 2546) ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า สิ่งก่อสร้างทางด้านถาวรวัตถุในสวนโมกข์ที่ท่านอาจารย์พุทธทาสได้ก่อสร้างขึ้น ร่วมกับผู้มีจิตศรัทธา และลูกศิษย์ ล้วนแต่เพื่อประโยชน์ในการเผยแผ่ธรรม เป็นที่ปฏิบัติธรรม ทั้งสิ้น โดยที่ท่านไม่นิยมการสร้างถาวรวัตถุ ในลักษณะวัตถุนิยม ที่มีขนาดใหญ่โต หรือหรูหรา โอ้อวดแต่ประการใดแต่ท่านเน้นในเรื่องของการประหยัดเป็นธรรมชาติมากที่สุด เกิดประโยชน์มากที่สุด ไม่เน้นวัตถุนิยมอย่างวัดทั่วไป และให้ค้นคว้ารายละเอียดเพิ่มเติมอีกได้จากหนังสือ เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา และหนังสือพุทธทาสสวนโมกขพลาราม กำลังแห่งการหลุดพ้น

ผลงานด้านการเผยแผ่ธรรม

ท่านอาจารย์พุทธทาสเริ่มเผยแผ่ธรรมตามแนวทางของท่าน ตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา โดยร่วมกันกับน้องชายของท่านที่ชื่อ นายธรรมทาส พานิช

แนวทางในการเผยแผ่ธรรม ท่านอาจารย์พุทธทาสมีแนวทางในการเผยแผ่ธรรมโดยตั้งปณิธานไว้ 3 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 ให้ทุกคนที่นับถือศาสนาของตนได้เข้าถึงธรรมของศาสนาที่ตนนับถือ หมายถึง การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจของศาสนา เพื่อให้เกิดการปฏิบัติดี การปฏิบัติตรงตามธรรม สมควรแก่การหลุดพ้น เพื่อสนองพุทธประสงค์โดยตรงได้อย่างแท้จริง

ประการที่ 2 ต้องทำความเข้าใจระหว่างศาสนา เพื่อมิให้เกิดความแตกแยกแตกร้าง หมายถึง การนำโลกให้ออกมาเสียจากอำนาจของวัตถุนิยมหรือรสอันเกิดจาก วัตถุ เนื้อหนัง ควรเป็นกิจกรรมแบบสหกรณ์ ของทุกคนในโลก และทุกศาสนาเพื่อโลกจะได้เป็นโลกที่สะอาด สว่าง สงบ จากสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ประการที่ 3 มีความต้องการที่จะพรากจิตของชาวโลก ให้ห่างจากวัตถุนิยมแล้ว หันมาสนใจธรรม ปฏิบัติธรรมให้มากขึ้น หมายถึง การทำความเข้าใจ ระหว่างศาสนาซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็น ต้องทำ เพราะโลกนี้มีหลายศาสนาเท่ากับคนหลายชาติหลายภาษาในโลก เพื่อให้อยู่ร่วมโลกกันได้โดยสันติ และทุกศาสนาล้วนแต่สอน ความไม่เห็นแก่ตัว แต่จะต่างกันบ้างก็ตรงวิธีการเท่านั้น

ปณิธานทั้ง 3 ประการนี้ เป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญของท่านอาจารย์พุทธทาส ที่จะใช้เป็นแนวทางในการทำงานเผยแผ่พระศาสนา พระธรรมคำสอน กับคนทุกชาติ ทุกภาษา ทุกศาสนา (ศิษย์ท่านอาจารย์. 2529 : 15, 197)

ท่านอาจารย์พุทธทาสมีหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือแก่นพุทธศาสตร์เป็นหลัก เป็นแนวทางในการเผยแผ่ธรรมได้อย่างลึกซึ้ง จากการที่ท่านเป็นนักปฏิรูปการพระศาสนา เป็นนักคิด เป็นนักเผยแผ่ธรรม เป็นผู้ก้าวเดินตามรอยพระบาทแห่งพระบรมศาสดาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อย่างหนักแน่น มั่นคง ทำให้ท่านเป็นแบบอย่างของนักคิด นักปฏิรูปในทุกๆ สถานการณ์แห่ง

การเรียนรู้ เป็นสิ่งที่ควรเผยแพร่ และส่งเสริมในสังคม ให้เกิดปัญญา มีวัฒนธรรม ความงดงาม ความดี มากยิ่งขึ้น จนตลอดชีวิตของท่าน (อรศรี งามวิทยาพงศ์. 2536 : 13-16)

อรุณ เวชสุวรรณ (2514 : 7) กล่าวว่า ท่านอาจารย์พุทธทาสมีแนวทางในการเผยแพร่ธรรม คือให้การเผยแพร่ธรรมเป็นเรื่องหลักในชีวิตท่านเห็นว่าธรรมเป็นปัจจัยที่ห้าของชีวิต เป็นสิ่งจำเป็นที่ทุกคนจะต้องมี แต่คนทุกวันนี้สนใจกันแต่เพียงปัจจัยสี่ทางวัตถุสำหรับร่างกาย ชีวิตที่ขาดปัจจัยที่ห้า นั้นถือว่าเป็นชีวิตที่ตายแล้ว และเป็นการสูญเสียยิ่งกว่าการตายทางร่างกายเพราะขาดปัจจัยสี่อย่างเปรียบเทียบกันไม่ได้เลย การมีชีวิตที่ปราศจากธรรมนั้นเป็นความทุกข์ของแต่ละคน ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อกันได้จนถึงขั้นมีคสังขย การเผยแพร่ธรรมจึงถือเป็นเรื่องหลักที่ท่านอาจารย์พุทธทาสให้ความสำคัญ และปฏิบัติเป็นเรื่องหลักเสมอมา ท่านอุทิศชีวิตทั้งหมดที่จะเผยแพร่ธรรม เรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา นำธรรมของพระพุทธเจ้ามาเปิดเผยให้เข้าใจและนำไปปฏิบัติ และท่านจะไม่รับกิจนิมนต์ที่พระภิกษุทั่วไปทำได้อยู่แล้ว เช่น สวดมนต์งานศพ งานแต่ง ทำบุญบ้าน เป็นต้น ท่านจะใช้เวลาทั้งหมดให้กับการเผยแพร่ธรรม

นอกจากนั้นท่านยังมีแนวทางในการเผยแพร่ธรรมอีกประการหนึ่ง คือ การเผยแพร่ธรรมในทุกโอกาส ทุกสถานที่ ไม่ว่าจะเป็นในวัด นอกวัด สถานศึกษา หรือหน่วยราชการต่างๆ สถาบันต่างๆ ที่นิมนต์ท่านไป

วิธีการในการเผยแพร่ธรรม

สุวรรณ เหลืองชลธาร.(2541: 92-115)กล่าวว่า ท่านอาจารย์พุทธทาส ใช้วิธีการต่างๆ ในการเผยแพร่ธรรมท่านเริ่มต้นที่ตัวท่านเองก่อน จากการที่ท่านศึกษาปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง โดยอุทิศชีวิตทั้งชีวิตของท่านในการศึกษา ปฏิบัติธรรมตลอดระยะเวลา 67 ปี จนท่านได้รับการยกย่องเป็นปราชญ์ ทางพุทธศาสนาผู้ยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นที่น่ายินดีที่เรามีนักคิด นักเผยแพร่ธรรมที่เด่นที่สุดเป็นความภูมิใจของคนไทยโดยแท้ และเป็นความภูมิใจของคนในโลกด้วย โดยเฉพาะหลักคิดของท่านมีแก่นพุทธศาสตร์เป็นหลัก ก็ยิ่งส่งเสริมให้โดดเด่นยิ่งขึ้นไปอีกจนยากจะหาใครเปรียบเทียบได้ ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์วิธีการเผยแพร่ธรรมของท่านจากหนังสือที่มีผู้เขียนถึงท่านเกี่ยวกับการเผยแพร่ธรรมของท่าน อาจารย์พุทธทาส พบว่าท่านมีวิธีการในการเผยแพร่ธรรมหลากหลายวิธี โดยที่ท่านอาจารย์พุทธทาสเผยแพร่ธรรมจากสิ่งที่ท่านเข้าใจ ด้วยวิธีการต่างๆ เข้าใจง่าย เป็นที่ชื่นชอบของคนทั่วไป และใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายตลอดมาทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ไม่ว่าจะเป็นการเทศน์ การเขียนหนังสือ หนังสือที่รวบรวมงานของท่าน ทั้งที่เขียน และที่เทศน์นั้นนับว่ามากที่สุดจนแทบไม่น่าเชื่อว่า ในชีวิตของคนๆหนึ่ง จะสร้างงานได้มากมายถึงเพียงนี้ และท่านได้มีวิธีในการเผยแพร่ธรรมดังนี้

1. วิธีสร้างเครือข่าย

ผู้ศึกษาวิเคราะห์จากการที่บุคคลที่ได้รับการสืบทอดอุดมการณ์พุทธศาสน์ตามท่านนั้นมีจำนวนมาก ที่เข้ามาช่วยในการเผยแพร่ธรรม ทั้งภิกษุและฆราวาส จากหลายฐานะ หลาย

อาชีพ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นวิธีที่ท่านสร้างความยอมรับนับถือก่อน และเกิดความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนาให้กับเครือข่ายมาช่วยในการเผยแผ่ธรรมต่อไป

2. วิธีธรรมชาติ

จากการศึกษาเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองท่านอาจารย์พุทธทาสเผยแผ่ธรรมโดยวิธีธรรมชาติมากที่สุด จากการสังเกต พิธี พิจารณา การฟังการพูด การอ่านให้เข้าใจถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ทำตนให้เป็นตัวอย่าง เป็นครู เมื่อมีผู้ไม่เข้าใจก็ซักถามท่าน มีการสนทนาโต้ตอบ เมื่อเข้าใจแล้ว ผู้นั้นก็จะนำไปปฏิบัติและเผยแผ่ต่อไปได้ ท่านใช้สิ่งรอบตัวไม่ว่าจะเป็น สัตว์ พืช สิ่งของ มาเป็นอุปกรณ์ในการสอนในการเปรียบเทียบ โดยที่ท่านเรียกว่า ธรรมชาติ นั้นเป็นครู ไม่ว่าจะเป็น หมา แมว ไก่

3. วิธีใช้ภาษาสากล

โดยที่ท่านอาจารย์พุทธทาสมีความรู้เป็นอย่างดี ในเรื่องภาษาบาลี และภาษาอังกฤษ ที่ส่งผลดีต่อการเผยแผ่ธรรม ภาษาบาลีนั้นท่านได้เรียนที่วัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ ได้ประโยค 3 ส่วนภาษาอังกฤษนั้นท่านเรียนด้วยตนเอง โดยวิธีการเปรียบเทียบภาษาบาลี กับภาษาอังกฤษ จากการแปลพระไตรปิฎกที่มีผู้แปลเอาไว้แล้ว ท่านจะพิจารณาว่าเหมาะสมหรือไม่ถูกต้องตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาหรือไม่ นอกจากนั้นท่านยังได้รับความรู้ภาษาอังกฤษจากฝรั่งต่างชาติ ที่เข้ามาศึกษาพระธรรมคำสอนจากท่าน ชาวต่างประเทศผู้สนใจในพระพุทธศาสนา พุทธปรัชญา ที่ต้องการมาศึกษาเรื่องนี้จากประเทศไทยส่วนมากจะมาหาท่าน ที่สวนโมกข์ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีเสมอ ซึ่งมีการสนทนาโต้ตอบกันในเรื่องภาษาที่ใช้ ว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ ควรใช้คำใดในภาษาอังกฤษจึงจะเหมาะสม ทำให้ท่านเกิดทักษะในภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี จนสามารถสนทนาโต้ตอบกับฝรั่ง สามารถพูดให้ฝรั่งเข้าใจธรรมได้ ท่านสามารถเผยแผ่ธรรมให้ฝรั่งเข้าใจได้เป็นจำนวนมาก บางเดือนเกือบถึง 100 คน โดยที่ทุกวันที่ 1-10 ของทุกเดือนเวลาบ่าย ท่านจะเผยแผ่ธรรมให้กับฝรั่ง ซึ่งนับว่าเป็นการเผยแผ่ธรรมที่ไกลออกไปยังต่างประเทศทั่วโลก (ปัญญานันทภิกขุ. 2536 : 21-65) และยังรวมถึงพระนาคนเสน จากประเทศอินเดีย มองเห็นคุณประโยชน์จากคำสอนของท่านอาจารย์พุทธทาสนำไปแปลเป็นภาษาอังกฤษ แล้วนำไปเผยแผ่ทั่วไป (อรุณ เวชสุวรรณ. 2514 : 198)

3. วิธีใช้สื่อเทคโนโลยีอันทันสมัย

ท่านอาจารย์พุทธทาสใช้สื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัยในการเผยแผ่ธรรม เช่น โทรทัศน์ วิทยุ แอบบันท์กเสียง แอบบันท์ภาพ เป็นต้น สืบเนื่องมาจากการที่มีหน่วยงานต่างๆ นิมนต์ท่านไป นับว่าเป็นวิธีที่ได้ผลดี กว้างไกลขึ้น

4. วิธีการจัดตั้งองค์กรในการเผยแผ่ธรรม

ศึกษาวิเคราะห์จากการที่ท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นผู้เริ่มดำเนินการจัดตั้งคณะธรรมทาน โดยร่วมกันกับ นายธรรมทาส พานิช น้องชาย ด้วยวัตถุประสงค์ที่จะเผยแผ่ธรรม ทั้งทางด้านการศึกษา การปฏิบัติธรรม โดยตั้งสำนักปฏิบัติธรรมขึ้นที่สวนโมกขพลารามที่ ตำบลพุมเรียง

อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อ พ.ศ. 2475 เป็นการรวบรวมกลุ่มพุทธบริษัทมาดำเนินการ จนกระทั่งมีการเลียนแบบ คณะธรรมทาน ร่วมเผยแพร่พุทธศาสนา เกิดองค์กรใหม่เพิ่มขึ้น คือพุทธธรรมสมาคมแห่งประเทศไทย ก่อตั้งที่กรุงเทพมหานคร ได้ออกหนังสือพุทธธรรมขึ้น และพุทธนิคม ก่อตั้งที่จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการออกหนังสือพิมพ์ชาวพุทธ ช่วยในการเผยแพร่ธรรมอีกทางหนึ่ง (อรุณ เวชสุวรรณ. 2514 : 7, 182-183)

ปัญญานันทภิกขุ (2536 : 244) กล่าวว่าท่านอาจารย์พุทธทาสใช้สวนโมกขนิเวเป็นที่ปฏิบัติธรรม และเผยแพร่ธรรมตั้งแต่ไม่มีไฟฟ้า ท่านเขียนหนังสือเผยแพร่ธรรมด้วยตะเกียงลานในตอนกลางคืน และมีการออกหนังสือพิมพ์พุทธศาสนาขึ้น ผลงานของท่านเกิดในกุฏิหลังเล็ก ๆ ริมสระมากมายหลายเล่ม และได้เผยแผ่ไปทั่วโลก จนมีชื่อเสียงได้รับการยกย่อง ให้ท่านเป็นนักการศาสนาชั้นนำของโลก จากคณะผู้จัดทำหนังสือ เอ็นไซโคริเดีย บริเตนนิต้า และมีผู้นำผลงานของท่านไปปฏิบัติได้ผลดี จึงนำไปเผยแผ่ต่อไปโดยทั่วไป

จะเห็นได้ว่าถ้าท่านอาจารย์พุทธทาสเผยแพร่ธรรมด้วยวิธีตัวต่อตัวไม่ได้ ก็จะใช้หนังสือที่ท่านแต่ง หรือเผยแพร่ธรรมทางสถานีวิทยุ ทางโทรทัศน์ สื่อเทคโนโลยีต่างๆ ท่านไม่นิยมเดินทางไปเผยแพร่ธรรมยังต่างประเทศ ท่านใช้การจัดตั้งอาศรมจัดให้เป็นอาศรมนานาชาติให้ทุกชาติทุกภาษาได้เข้ามาศึกษาธรรม เข้าถึงธรรมของศาสนาแห่งตนไม่กีดกันระหว่างศาสนา เพื่อเป็นการประหยัดเวลา และสามารถเผยแพร่ธรรมได้คราวละหลายคน เป็นไปอย่างทั่วถึง กว้างไกลยิ่งขึ้น

เกียรติประวัติ

สุวรรณ เหลืองชลธาร (2541 : 197) ได้รวบรวม บันทึกเกียรติประวัติของท่านอาจารย์พุทธทาสไว้อย่างครบถ้วน ท่านอาจารย์พุทธทาสได้รับการถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ในหลายสาขา จากสถาบันต่างๆ ได้รับการประกาศเกียรติคุณ และการยกย่องทั้งในและต่างประเทศ ดังนี้

1. ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

1.1 พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2522 จากผลงานอันเป็นที่ประจักษ์ในการเผยแพร่ศาสนาเปี่ยมที่ยอมรับทั้งภายในและต่างประเทศ

1.2 อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2528 จากผลงานอันเป็นที่ประจักษ์ในความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาไทย ภาษาบาลี และภาษาอังกฤษในการเผยแพร่ธรรมเป็นอย่างดี

1.3 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2528 จากผลงานอันเป็นที่ประจักษ์ในความเป็นนักคิด เป็นปราชญ์ของแผ่นดิน

1.4 ปรินญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2530 จากผลงานอันเป็นที่ประจักษ์และยอมรับในแนวทางการศึกษาและการเป็นครูที่แท้จริงของสังคม

1.5 ปรินญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2530 จากผลงานอันเป็นที่ประจักษ์ในความคิด ความสามารถ เข้าใจถึงศาสตร์ต่างๆ อย่างแตกฉานและนำมาเผยแพร่เป็นหลักธรรมคำสอนด้วยการเทศนา การแต่งหนังสือจำนวนมาก

1.6 ปรินญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2533 จากผลงานอันเป็นที่ประจักษ์จากการพัฒนาแนวทางในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคน พัฒนาสังคม ให้มีความยั่งยืน

1.7 ปรินญาศิลปศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2536 จากผลงานอันเป็นที่ประจักษ์จากการเผยแพร่ธรรมในการเทศนา การแต่งหนังสือจำนวนมากโดยความสามารถในการใช้ภาษา

2. รางวัลเกียรติยศ

2.1 รางวัลชนะเลิศ หนังสือดี ประจำปี 2508 (หนังสือแก่นพุทธศาสตร์) จากองค์การยูเนสโก แห่งสหประชาชาติ

2.2 รางวัลประเภทบุคคลผู้ทำประโยชน์ฝ่ายบรรพชิต ในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พ.ศ. 2527 จากรัฐบาลไทย

3. คำประกาศยกย่อง

3.1 เป็นผู้ทำคุณประโยชน์อย่างสูงยิ่งต่อการศึกษาของชาติ เนื่องในโอกาสกระทรวงศึกษาธิการครบรอบ 100 ปี พ.ศ. 2535 จากคุรุสภา

3.2 เป็นนาคารชุนแห่งเถรวาท คือผู้ปฏิบัติชำระสละวาง ปฏิรูปพระพุทธศาสนาทั้งในด้านวิชาความรู้ให้ถูกต้องยิ่งขึ้น จาก ศาสตราจารย์ ดร.โดนัล เค. แสวเรอร์ หัวหน้าแผนกวิชาศาสนา สวามอลส์ คอลเลจ สหรัฐอเมริกา พ.ศ. 2533

ส่วนเกียรติคุณในทางธรรม ท่านอาจารย์พุทธทาสคือผู้เปิดประตูทางวิญญาณให้ศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย หลุดพ้นอันมาจากคอกอันมืดของอวิชชา ซึ่งจะไปได้ถึงระดับใดก็ขึ้นอยู่กับ พละ อินทรีย์ของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในโลกยุควัตถุนิยม เข้าวุ่นไม่รู้ผิดชอบ ชั่ว ดี (สุวรรณา เหลืองชลธาร. 2541 : 216-217)

บทที่ 4

แนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส

ผู้ศึกษาได้ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสจากเอกสาร
ขั้นต้น เอกสารชั้นรอง และการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับท่านอาจารย์พุทธทาส พบว่าท่าน
อาจารย์พุทธทาสได้ให้แนวคิดทางการศึกษาไว้หลายครั้ง หลายโอกาสโดยท่านอาจารย์พุทธทาส
ได้เล็งเห็นวิกฤติพฤติกรรมของคนในยุคปัจจุบัน(ในสมัยที่ท่านเผยแพร่ธรรม ซึ่งก็เป็นเวลานาน
มาแล้ว) ที่สังคมมีปัญหาด้านศีลธรรม คนในสังคมไม่มี คุณธรรมเพิ่มมากขึ้น ดำรงชีวิตภายใต้การ
ครอบงำในเรื่องวัตถุนิยม และความเห็นแก่ตัว ทำความชั่วได้โดยไม่ยั้งคิด ไม่สะทกสะท้านต่อการ
กระทำของตนเอง เพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุสิ่งของ เงินทอง หรือแม้แต่ชีวิตผู้อื่น ด้วยการเบียดเบียน
ผู้อื่นเพื่อประโยชน์ของตน ท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นผู้ที่มองเห็นไกล และมีแนวความคิดใน
การที่จะปิดเป่าปัญหานี้ด้วยการชี้ให้สังคมตระหนักถึงปัญหาพฤติกรรมของเยาวชน ที่เป็นไปใน
แนวทางที่ไม่ถูกต้อง สร้างปัญหาให้กับตนเอง ครอบครัว และสังคม และการให้การศึกษาให้
กับเยาวชน ให้มีความรู้คู่คุณธรรม และควรนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง เป็นเครื่องมือ
สำคัญแทนเครื่องลงของขลัง ผู้ศึกษาได้ศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลจากหนังสือที่ท่านแต่งเอง หนังสือ
ที่ผู้อื่นเขียนถึงแนวคิดทางการศึกษาของท่าน รวมถึงการศึกษาข้อมูลจากแถบบันทึกเสียง และ
การสัมภาษณ์พบว่าท่านอาจารย์พุทธทาส ได้กล่าวถึงแนวทางจัดการศึกษา การจัดการเรียน
การสอนตลอดจนข้อธรรมที่ควรศึกษาให้ถ่องแท้ เพื่อนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต ไว้ใน 5 หัวข้อ
ด้วยกันคือ 1) การศึกษาคืออะไร 2) การศึกษาไม่สมบูรณ์แบบ 3) การศึกษาหมาทางด้วน
4) ธรรมในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา 5) ครู นักเรียนคือผู้ทำหน้าที่สร้างโลก ซึ่งผู้ศึกษาได้ศึกษา
วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปเป็นแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส 3 ด้าน คือ 1)
การเรียนรู้ของผู้เรียน 2) การสอนของครู 3) สารการเรียนรู้ ผลการศึกษาค้นคว้าจะได้นำเสนอ
ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาคืออะไร

ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์สรุปประเด็นหัวข้อการศึกษาคืออะไร จากหนังสือจำนวน 6 เล่ม
ซึ่งท่านอาจารย์พุทธทาสได้กล่าวถึงการศึกษาคืออะไรไว้ ได้แก่ การศึกษาของโลก ชีวิตงาม
ธรรมวาทีของพุทธทาสภิกขุ พุทธวิธีชูปชีวิตในยามดกอับ มนุษย์ธรรมทุกระดับ สอนโมกข์
เมืองไชยาและพุทธทาสภิกขุ และจากการสัมภาษณ์พระครูภาวนาชัยคุณ (โพธิ์ จันทสโร) พบว่า

การศึกษาเป็นเรื่องสากลเป็นสิ่งที่สร้างโลก เป็นสิ่งที่ทำให้คนเป็นอย่างไร ทำให้รู้ภาษา
ทำให้ชีวิตก้าวหน้า จนเต็มความหมายของคำว่าชีวิต คือความเป็นอยู่ การศึกษาจะช่วยสร้าง
ชีวิตนิรันดร์ คือมีความเจริญก้าวหน้าอย่างถูกต้อง เพื่อความเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุดในทุกขั้นตอน

ของวิวัฒนาการของตน ตามที่ควรจะเป็น โดยอาศัยความรู้และทำชีวิตให้ก้าวหน้าอย่างถูกต้อง จนมนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด (พุทธทาสภิกขุ.2545ก.:1-55) ด้วยมุ่งหวังให้ผู้เรียนเกิด 5 ดี คือเป็น ลูกที่ดีต่อพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่ดีต่อครู อาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีต่อเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีต่อประเทศชาติ และเป็นพุทธมามกะที่ดีต่อพุทธศาสนาด้วย มีทมะ สัจจะ ขันติและจาคะ ซึ่งอธิบายความได้ว่ามีทมะคือ บังคับตัวเองทำให้ดี มีสัจจะคือ มีความจริงใจ ตั้งใจที่จะทำแต่ความดี มีขันติคืออดทน เมื่อจะต้องอดทนในการทำความดี การทำความดีนั้นยาก จึงต้องมีความอดทน มีจาคะคือการละสิ่งชั่ว สิ่งเลว อบายมุข ทั้งปวง การสอนของครูจึงต้องสอนให้เกิดความคิดที่จะลด ละ เลิก อบายมุขทั้งปวงที่จะทำให้ชีวิต ตกต่ำ มีปัญหาในการดำรงชีวิต จากความเข้าใจในหลักของศาสนาอย่างถูกต้อง นำไปประพฤติปฏิบัติได้ว่าคำศาสนาหรือระเบียบปฏิบัติขั้นสูง ทำให้คนมีศีลธรรม คือข้อปฏิบัติเกี่ยวกับประโยชน์สุขขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะตรงกันแทบทุกศาสนา ที่มุ่งหวังสอนให้ทุกคนเป็นคนดี ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ให้มีความเข้าใจในเรื่องอนิจจัง คือความไม่เที่ยง ทุกสิ่งเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ส่วนเรื่องทุกข์ขันธ์คือ ความทุกข์ของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย อนัตตาคือความไม่มีตัวตนคือไม่ยึดมั่น ถือนั่นในตัวตนของเราจนลืมนิยามความดี มีแต่ความเห็นแก่ตัว(พุทธทาส. 2539 ข : 17 –28) และจะต้องสอนให้ผู้เรียนรู้จักจำ ในการเรียนรู้จักคิดตามไปอย่างมีเหตุผล รู้จักถามสิ่งที่ไม่เข้าใจและอยากรู้เป็นวิธีการศึกษาตามคำที่ว่า สุ จิ ปุ ลิ ซึ่งก็คือหัวใจนักปราชญ์ สุคือตั้งใจฟังให้ดี จิคือคิดให้ละเอียดรอบคอบ ปุคือถามในสิ่งที่ไม่เข้าใจ ลือคือเขียนบันทึกจดไว้ เพื่อสามารถนำมาดูได้หากหลงลืมไป

การศึกษาที่ดีจึงต้องมีองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ 1) โรงเรียนดี ได้แก่อาคารสถานที่ดี พร้อมในการให้การศึกษา 2) มีครูดี สมกับคำว่าเป็นปูชนียบุคคล เป็นครูทั้งทางด้านพหุปัญญาและจิตใจ 3) มีนักเรียนดี คือเป็นนักเรียนที่ดำรงตนได้อย่างถูกต้อง นอกจากนั้นการศึกษาต้องปลูกฝังให้ผู้เรียนมีสัมมาทิฐิ เป็นมนุษย์ที่ดี คือมีความรู้ที่ถูกต้อง มีร่างกายที่ดีที่สำคัญมีจิตใจที่ดีงาม มีความคิดที่ดีที่ถูกต้องนั่นเอง และการศึกษาต้องสอนให้ผู้เรียนเห็นความจริงของธรรมชาติ ความเป็นธรรมชาติ มีเหตุผล พิสูจน์ได้ ไม่มอมงายในเรื่องไสยศาสตร์ (พุทธทาส. 2542 ข : 2 – 27) ให้นำหนังสือเป็นเครื่องมือที่สำคัญของการศึกษา

ดังนั้นท่านอาจารย์พุทธทาสจึงให้ความสำคัญในเรื่องพุทธธรรมสำหรับผู้เรียน ที่ควรจะต้องศึกษาคุณลักษณะที่ดีอันพึงประสงค์ ดังได้กล่าวข้างต้นไว้ ได้แก่ธรรมทำให้งาม ฆราวาสธรรม 4 การคบมิตร สังคหวัตถุ 4 อิทธิบาท 4 และศีล (พุทธทาส. 2541 : 7 : 52)

จากแนวคิดของท่านอาจารย์พุทธทาส และจากการสัมภาษณ์พระครู ภาวนา ชัยคุณ (โพธิ์ จันทสโร) เจ้าอาวาสวัดธารน้ำไหล สวนโมกขพลาราม สุราษฎร์ธานี (พระครูภาวนา ชัยคุณ. สัมภาษณ์. 2546) พบว่าการศึกษาที่ถูกต้อง ต้องมีความรู้รอบตัวคู่กับความรู้ทางพุทธศาสนา ประเทศไทยของเราเป็นแหล่งความรู้ทางพุทธศาสนาแต่ขาดการจัดการ ขาดคนที่จะจัดการให้เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง หลักการคือการบูรณาการระหว่างความรู้ทั่วไปทางโลกกับความรู้ความคิดทางคตินิยมเข้าด้วยกันหรือเชื่อมโยงกันเช่น การเรียนประวัติศาสตร์เกี่ยวกับประวัติของบุคคล

สำคัญ ต้องให้มีการเชื่อมโยงในเรื่องคุณธรรม หลักธรรมประจำใจของบุคคลนั้น หรือเหตุการณ์ที่สำคัญที่เกี่ยวข้อง มีคตินิยม หลักธรรมใดบ้างที่ควรนำมาศึกษาเป็นแบบอย่าง

สำหรับเครื่องมือในการศึกษา หลักสูตรตำราเรียน ครูผู้สอน เป็นสิ่งสำคัญก็จริงแต่ก็ไม่สำคัญเท่าความตั้งใจ การปฏิบัติจริงในแต่ละบทเรียน เรียนรู้ให้จริง ให้ครบถ้วน สิ่งสำคัญคือการเอาชนะใจตนเอง บังคับตนเองให้เรียนรู้ได้อย่างละเอียดครบถ้วน ต้องพยายามเข้าใจบทเรียน เปรียบเทียบกับเหตุการณ์จริง ผู้เรียนประสบกับเหตุการณ์นั้นจริงๆ ด้วยตนเอง เกิดความซึมซับในใจ จนเป็นเรื่องที่ลึบยาก จะจำได้แม่นกว่าการท่องจำเป็นไหนๆ เป็นการศึกษาด้วยตนเอง และสามารถถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้เรียนรู้ด้วยความคล่องแคล่ว รวมถึงการนำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง สิ่งที่คุณเองได้พบเห็นนำมาเป็นสิ่งที่ศึกษาหาความจริงตามหลักแห่งเหตุและผล โยงโยไปสู่อคติธรรมต่างๆ ให้เกิดเห็นจริง ในเรื่องของจริยธรรมอันเป็นสิ่งสำคัญที่จะละเลยเสียมิได้ในชีวิต ทำให้ค้นพบด้วยตนเองว่าอะไรดี คืออย่างไร อะไรไม่ดี ไม่ดีอย่างไร ทั้งทางใจและทางกาย เมื่อจิตใจดีแล้ว ทางกายก็อย่าละเลยให้ดูแลนามัยของตนให้ดีได้ด้วยจากความคิดที่ดีแล้วนั้น จนในที่สุดเกิด 5 ดี ดังกล่าว

ท่านอาจารย์พุทธทาส (2540 ก : 2) ยังให้แนวคิดเรื่องการศึกษา คืออะไรไว้อีกแง่มุมหนึ่งว่า การศึกษานั้นถ้าตั้งต้นจากความอยากรู้ อยากรู้อะไรก็จงตั้งต้นการศึกษาโดยคิดว่าเราจะไปเป็นครูเขาในเรื่องนั้นที่เราอยากรู้ เรียนรู้ให้มากในเรื่องนั้นๆ จะทำให้รู้เรื่องนั้นเป็น อย่างดี จนพอหรือเกินพอไม่ว่าเรื่องอะไร ต้องเรียนให้มาก คิดให้มาก ทบทวนจนแตกฉาน จึงจะสอนคนอื่นได้ อยากรู้อะไรให้อ่าน ฟัง ค้นคว้า การศึกษาที่เห็นแจ้งจากภายใน คือเกิดความรู้ ความฉลาด สามารถเข้าใจ นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ด้วยตัวของตัวเอง จะทำให้บรรลุผลตามความมุ่งหมาย ไม่แพ้ใคร และการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี การเมือง การปกครอง การเศรษฐกิจ ศิลปะ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิทยาการใดๆ ก็แล้วแต่ ต้องใช้เป็นเครื่องมือในการดับทุกข์ในใจของตนได้ จึงเป็นการศึกษาที่ถูกต้อง โดยศึกษาธรรมเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ให้ถ่องแท้เข้าใจให้เกิดการเรียนรู้ การรู้ การมีความรู้ในเรื่องต่างๆ แล้วนำไปใช้ นำไปปฏิบัติจนเกิดประโยชน์กับตนเองและผู้อื่นได้ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทุกชนิด ไม่อาจใช้เป็นเครื่องมือเอาชนะกันได้ นอกจากจะมีแต่ความพินาศด้วยกันทั้งสองฝ่าย ต้องมีธรรม ต้องมีความรักทางศาสนาเป็นรากฐาน

ดังนั้น การศึกษาตามความคิดของท่านอาจารย์พุทธทาส จึงหมายถึงการจัด การเรียน การสอน ให้กับเยาวชนเรียนรู้ที่จะเป็นคนดี มีคุณธรรม และมีวิชาความรู้ที่จะดำรงชีวิตในสังคมอย่างถูกต้องและมีความสุข ครูผู้สอนต้องสอนให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง สาระการเรียนรู้ การให้มีคุณธรรม จริยธรรม บูรณาการกับวิชาความรู้

2. การศึกษาไม่สมบูรณ์แบบ

ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์สรุปประเด็นหัวข้อการศึกษาไม่สมบูรณ์แบบจากหนังสือ จำนวน 4 เล่ม ซึ่งท่านอาจารย์พุทธทาสได้กล่าวถึงการศึกษาไม่สมบูรณ์แบบไว้ ได้แก่ ธรรมคือสิ่งพัฒนาชีวิต การพัฒนาชีวิตโดยพระไตรลักษณ์ หลักเกณฑ์ที่จะช่วยให้โลกอยู่รอดได้ ต้นเหตุของปัญหาทุกระดับในโลก การดำรงชีวิตที่ถูกต้อง การศึกษาของโลก พุทธทาสภิกขุนักปฏิวัติสังคมผู้ยิ่งใหญ่ และวิทยานิพนธ์ เรื่องการพัฒนาชุดการฝึกอบรมธรรมตามแนวคิดทางการศึกษาของท่านพุทธทาส เพื่อพัฒนาสังคม และการสัมภาษณ์พระครูภาวนาชัยคุณ (โพธิ์ จันทสโร)

จากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์ พบว่าท่านอาจารย์พุทธทาสได้แสดงความคิดเห็นต่อลักษณะปัญหาการศึกษาของไทยไว้ว่า การศึกษาที่วางแนวทางไว้เดิมไม่สมบูรณ์ เป็นการศึกษที่สร้างความเห็นแก่ตัว แข่งขันกันใช้ความฉลาด เพื่อประโยชน์ ของตนคิดแต่จะเอารอด เอาเปรียบกัน ไม่มีศีลธรรมเป็นตัวควบคุมความฉลาด ไม่มีตัวนำด้านจิตวิญญาณ คือจิตใจ ไม่มีจุดยืนที่แน่นอน ไม่ได้สร้างพลเมืองที่ดี ศาสนิกชนที่ดีและเพื่อนที่ดีต่อกัน จึงไม่อาจทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ (พุทธทาสภิกขุ. 2533 ก : 3-10) ท่านพุทธทาสยังได้ กล่าวอีกว่า การศึกษาสมัยก่อนอยู่ในมือของพระ มีการจัดระบบเป็น 3 ส่วน ส่วนที่หนึ่งเป็น การศึกษาให้รู้หนังสือ คือ มีสติปัญญา ส่วนที่สอง เป็นการศึกษาเพื่อประกอบอาชีพ คือรู้เทคโนโลยี และส่วนที่สาม เป็น การศึกษาธรรมะ เพื่อความเป็นมนุษย์อย่างถูกต้อง เมื่อศึกษาครบทั้งสามส่วน จึงมีผลให้เป็นมนุษย์ที่เต็มตามความหมายของคำว่า “เป็นมนุษย์” คือเป็นสัตว์ที่ไม่เป็นอันตราย เป็นสัตว์ที่ปราศจากอันตราย เป็นสุภาพบุรุษที่ปราศจากอันตราย เป็นสัตบุรุษที่ปราศจากอันตราย เป็นอริยชนที่ปราศจากอันตราย ซึ่งการจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เช่นนี้ได้ต้องมีธรรม (โพธิ์พันธ์ พานิช. 2544 : 16)

จากการสัมภาษณ์พระครูภาวนาชัยคุณ (จันทร์ จันทสโร) เจ้าอาวาสวัดธารน้ำไหล สวนโมกขพลาราม (พระครูภาวนาชัยคุณ. สัมภาษณ์. 2546) ให้ข้อมูลถึงแนวคิดของท่านอาจารย์พุทธทาสเพิ่มเติมว่า การศึกษาที่สมบูรณ์แบบนั้น เมื่อให้ความรู้กับเด็กในด้านต่างๆ แล้ว การพัฒนาจิตใจเด็กให้มีความรู้ มีความคิดที่จะประพฤติตนอย่างถูกต้อง มีจิตใจที่ดีงาม สามารถพึ่งตนเองได้ มีความสุขที่จะทำประโยชน์แก่ผู้อื่น และสังคมส่วนรวมด้วย จึงจะเป็นชีวิตที่มีค่า สอดคล้องกับที่ท่านอาจารย์พุทธทาส(2546:11) เคยกล่าวไว้ว่าถ้าไม่มีความถูกต้องทางศีลธรรม ชีวิตนี้ถือว่าไม่มีค่าชีวิตนี้คือสิ่งที่ต้องพัฒนาให้มีศีลธรรม

นอกจากนั้นท่านอาจารย์พุทธทาสเคยแสดงทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาไทยไว้ว่าการศึกษาที่กำลังมีอยู่ในปัจจุบันนี้ ไม่สำเร็จประโยชน์แก่สันติภาพ เพราะมีแต่การศึกษาที่จัดเพื่อให้คนฉลาดให้นักศึกษาฉลาด ฉลาดอย่างไม่มีขอบเขต ไม่มีการควบคุมความฉลาดเลยคือควบคุมไม่ได้ เขาจะใช้ความฉลาดของเขาเพื่อประโยชน์อะไรก็ได้ตามใจของเขา ไม่มีสิ่งควบคุมความฉลาด มันไม่เหมือนกับการศึกษาสมัยก่อน ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติมาก มันผูกพันอยู่กับศาสนา มีศาสนา

เข้าไปแฝงอยู่กับการศึกษา ส่วนที่เป็นศาสนาจะควบคุมความฉลาดให้รู้จักละอายบาป รู้ผิดชอบชั่วดี ไม่ใช้ความฉลาดเพื่อประโยชน์ของตนโดยส่วนเดียว (พุทธทาสภิกขุ. 2533 ก : 2) ที่ผ่านมามีการแยกศาสนาออกไปจากการศึกษา ให้การศึกษาเป็นเรื่องบ้านเมืองล้วนๆ ทำให้ไม่มีสิ่งควบคุมความฉลาด มันก็มีอิสระเสรีที่จะเป็นไปตามความฉลาด แย่งกันใช้ความฉลาดเพื่อประโยชน์ของตนต่างคนต่างจะเอาเปรียบกัน โลกนี้จึงไม่มีสันติภาพ แม้ว่าการศึกษาก่อให้เกิดเป็นอย่างไรก็ไม่มีทางสำเร็จ มันจึงคงเป็นไปตามความฉลาดเพื่อหาทางเอาเปรียบเสมอไป การจะแก้ปัญหานี้ได้ เราจะต้องมีการจัดการศึกษาที่ถูกต้อง ศาสนาก็คือระบบการศึกษา แต่เป็นการศึกษาระบบสูงสุด เป็นระบบการศึกษาด้านจิตวิญญาณ คือต้องดูเข้าไปข้างใน อย่าดูออกไปข้างนอก รู้เข้าไปด้านจิตวิญญาณ รู้เข้าไปข้างในด้วยตัวเอง ในตัวเอง รู้จักตัวเอง และจัดการกับตัวเองอย่างถูกต้อง เป็นการพัฒนาจิตใจ กำจัดสัญชาตญาณอย่างสัตว์ออกไป นี่จึงจะเป็นประโยชน์ของการศึกษาสูงสุด การศึกษาที่ถูกต้องสมบูรณ์แบบนั้นต้องใช้ หลักการไม่เห็นแก่ตัวเป็นการพัฒนาตัว พัฒนาโลก อันประกอบไปด้วยธรรม (พุทธทาสภิกขุ. 2531 ข : 24-25)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นห่วงในเรื่องของการจัดการศึกษาที่แล่วมา จัดไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาส่วนใหญ่เน้นไปที่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยหวังที่จะให้ประเทศมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี วิชาการทัดเทียมกับประเทศทางตะวันตก ซึ่งท่านอาจารย์พุทธทาสใช้คำว่าหลงใหลไปกับวัตถุนิยม คุณค่าทางวัตถุถูกกำหนดให้มีความสำคัญมากกว่าคุณค่าทางด้านจิตใจ และวัฒนธรรม ละเลยต่อศีลธรรมอันดี ซึ่งท่านให้ความสำคัญของศีลธรรมเป็นปัจจัยที่ห้าของชีวิตเลยทีเดียว คือความมีชีวิต ความเป็นอยู่ที่ปกติสุข จะขาดศีลธรรมเสียมิได้ คนที่ขาดตกบกพร่องในศีลธรรม คือคนที่ด้อยพัฒนาทางด้านจิตใจนั่นเอง

จากการสัมภาษณ์พระครูภาวนาชัยคุณ (จันทร์ จันทสโร) เจ้าอาวาสวัดธารน้ำไหล สวนโมกขพลาราม (พระครูภาวนา ชัยคุณ. สัมภาษณ์. 2546) ให้ข้อมูลถึงแนวคิดของท่านอาจารย์พุทธทาสเพิ่มเติมว่า การศึกษาที่สมบูรณ์นั้น เมื่อให้ความรู้กับเด็กในด้านต่างๆ แล้ว การพัฒนาจิตใจเด็กให้มีความรู้ มีความคิดที่จะประพฤติตนอย่างถูกต้อง มีจิตใจที่ดีงาม สามารถพึ่งตนเองได้ มีความสุขที่จะทำประโยชน์แก่ผู้อื่น และสังคมส่วนรวมด้วย จึงจะเป็นชีวิตที่มีค่า สอดคล้องกับที่ท่านอาจารย์พุทธทาส (2546 : 11) เคยกล่าวไว้ว่าถ้าไม่มีความถูกต้องทางศีลธรรม ชีวิตนี้ถือว่าไม่มีค่า ชีวิตนี้คือสิ่งที่ต้องพัฒนาให้มีศีลธรรม

ท่านอาจารย์พุทธทาส (2532 ก : 3-21) กล่าวว่าไว้ว่า การศึกษาที่ไม่ทำให้คนมีศีลธรรมนั้น ไม่ใช่การศึกษา แผนการศึกษาของโลกสมัยนี้ไม่มีการทำให้เด็กรู้ว่าเกิดมาทำไม เมื่อคนเราไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม มันก็ไม่รู้จะไปทางไหน จะไปได้อะไรอันเป็นสิ่งที่สูงสุด ทำให้ทราบถึงแนวคิดของท่านว่า การศึกษาที่สมบูรณ์แบบนั้นเป็นการพัฒนาเด็กให้เป็นคนอย่างสมบูรณ์ทั้งร่างกาย และจิตใจควบคู่กันไป โดยมีใช้มุ่งเน้นเนื้อหาวิชาการ เทคโนโลยีแต่เพียงอย่างเดียว จึงจะเป็นการพัฒนาคนให้สมบูรณ์ในทุกๆ ด้าน การพัฒนาด้านจิตใจนั้น ต้องปลุกความใฝ่รู้ ในเรื่องศีลธรรม

จริยธรรม อันเป็นพื้นฐานของชีวิต ด้วยการบูรณาการกับการศึกษา โดยเด็กสามารถอธิบายแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักธรรมได้ และสามารถประเมินผลการกระทำตนเองได้

นอกจากนี้ท่านอาจารย์พุทธทาสเคยแสดงทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาไทยไว้ว่าการศึกษาที่กำลังมีอยู่ในปัจจุบันนี้ ไม่สำเร็จประโยชน์แก่สันติภาพ เพราะมีแต่การศึกษาที่จัดเพื่อให้คนฉลาดให้นักศึกษาฉลาด ฉลาดอย่างไม่มีขอบเขต ไม่มีการควบคุมความฉลาดเลย คือควบคุมไม่ได้ เขาจะใช้ความฉลาดของเขาเพื่อประโยชน์อะไรก็ได้ตามใจของเขา ไม่มีสิ่งควบคุมความฉลาด มันไม่เหมือนกับการศึกษาสมัยก่อน ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติมาก มันผูกพันอยู่กับศาสนา มีศาสนาเข้าไปแฝงอยู่กับการศึกษา ส่วนที่เป็นศาสนาจะควบคุมความฉลาด ให้รู้จักละอายบาป รู้ผิดชอบชั่วดี ไม่ใช้ความฉลาดเพื่อประโยชน์ของตนโดยส่วนเดียว การศึกษาไม่สมบูรณ์แบบตามทัศนะของท่านอาจารย์พุทธทาสจึงหมายถึง การศึกษาที่ส่งเสริมด้านวิชาการ ขาดการส่งเสริมด้านคุณธรรม จริยธรรมควบคู่กัน ดังนั้นจะเห็นว่า การศึกษาจะสมบูรณ์แบบได้นั้น การเรียนรู้ของผู้เรียนต้องเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง และนำไปใช้ในเหตุการณ์ประจำวัน การสอนของครูต้องสอนด้วยวิธีความรู้วิชาการบูรณาการกับคุณธรรม และสาระการเรียนรู้ ควรเน้นเรื่องคุณธรรม จริยธรรมด้วย

3. การศึกษาหมาหางด้วน

ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์สรุปประเด็นหัวข้อการศึกษาหมาหางด้วน จากหนังสือที่กล่าวถึงการศึกษาหมาหางด้วน จำนวน 2 เล่ม คือการศึกษาของโลก และหนังสือพุทธทาสภิกขุ นักปฏิวัติสังคมผู้ยิ่งใหญ่ และการสัมภาษณ์ พระสิงห์ทอง เขมियो พบว่า

แนวคิดทางการศึกษาของท่านพุทธทาสในหัวข้อการศึกษาหมาหางด้วนคือ การศึกษาส่วนที่สามที่ขาดหายไปจากการจัดการศึกษาอันได้แก่ศีลธรรมนั้น ท่านอาจารย์พุทธทาส เรียกว่า “การศึกษา หมาหางด้วน” หรือการจัดการศึกษาระบบสุนัขหางขาด ก้าวเดินอย่างเปะปะ เหมือนสุนัขถูกตัดหาง เช่นเดียวกับประเทศใหญ่ๆ ที่มีอำนาจจัดการศึกษา ครั้นมาถึงยุคมีวัดถุนิยม เจริญ วัดถุนิยมที่มาถึงเอาจิตใจของคนไปหลงไหลวัดถุ เปรียบเสมือน “กับ” ที่รับเอาหางหมาขาดไปเป็นหมาหางด้วน ชาติที่จัดการศึกษาอย่าง หมาหางด้วนก็ชักชวนชาติอื่นๆ ให้จัดการศึกษาตามอย่างมากขึ้นทุกที เป็นระบบการศึกษาที่ไม่มีธรรม ไม่มีศีลธรรม ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมากมาย ดังนั้น เมื่อทราบปัญหาแล้ว เราจะต้องช่วยกันต่อหางหมาโดยให้มีธรรม และศาสนาอยู่ในระบบการศึกษา หรือเรียกว่าปลูกหางหมากันใหม่ เพื่อระบบการศึกษาที่ถูกต้องสมบูรณ์ ต้องรักษาส่วนที่สาม คือธรรมไว้ (โพธิ์ พันธุ์พานิช. 2544 : 18)

จะเห็นว่าท่านอาจารย์พุทธทาสให้ความสำคัญของการศึกษาในการพัฒนาชีวิต โดยเล็งเห็นว่าการศึกษานั้นมีหน้าที่สำคัญสูงสุดคือการพัฒนาให้คน พัฒนาตนให้ใช้ชีวิต ควบคุมชีวิตอย่างถูกต้องได้ให้ดีที่สุด เพื่อให้เกิดความสงบเย็นแก่ชีวิต และเป็นประโยชน์ต่อ ผู้อื่นโดยใช้ธรรมซึ่งเป็นชีวิตที่พัฒนาแล้ว โดยมีธรรมคือมีสติ ปัญญา สมาธิ มีความรู้ถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องวัดถุ ก็นอยู่

ถูกต้องได้ให้ดีที่สุด เพื่อให้เกิดความสงบเย็นแก่ชีวิต และเป็นประโยชน์ต่อ ผู้อื่นโดยใช้ธรรมซึ่งเป็นชีวิตที่พัฒนาแล้ว โดยมีธรรมคือมีสติ ปัญญา สมาธิ มีความรู้ถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องวัตถุ กิณอยู่อย่างพอดีไม่ฟุ้งเฟ้อ มีความถูกต้องทางร่างกาย เป็นผลมาจากมีความถูกต้องทางวัตถุก่อน ร่างกายก็จะสุขภาพดีไปด้วย ประกอบกับมีความถูกต้องทางวาจาในการติดต่อสื่อสารและสุดท้ายจะเห็นว่าท่านอาจารย์พุทธทาสมุ่งเน้นให้คนมีจิตใจที่ดี มีจิตใจงาม รู้จักรับผิดชอบ ลดความเห็นแก่ตัว ควบคุมกิเลสได้ โดยที่ท่านไม่ได้เน้นการศึกษาแบบท่องจำ แต่ต้องการให้ได้ฝึกปฏิบัติจริงจากการดู การพิสูจน์ การทดลอง วิจัย แล้วนำมาปฏิบัติจริง (พุทธทาส. 2545 ก : 6-28) และจากการสัมภาษณ์พระสิงห์ทอง เขมियो วัดธารน้ำไหล สวนโมกขพลาราม (พระสิงห์ทอง เขมियो. สัมภาษณ์. 2546) จะเห็นว่าการศึกษาในโลกสมัยนี้ เป็นการศึกษาหมาหางด้วน สอนแต่ให้คนฉลาด แต่ไม่มีการควบคุมความฉลาดดังนั้นการศึกษาที่ขาดคุณธรรม คือการศึกษาหมาหางด้วน

ท่านอาจารย์พุทธทาสเปรียบการศึกษาเหมือนหมาหางด้วน ดังนิทานอีสปที่หมาตัวหนึ่งหางขาดและอยากให้หมาตัวอื่นๆ หางขาดเหมือนกัน หากหมาตัวใดไม่มีสติปัญญาที่จะคิดวิเคราะห์ผลที่จะตามมาหากหางของตัวเองขาดไป ก็จะหลงเชื่อและเอาเยี่ยงอย่าง เปรียบเสมือนประเทศที่เจริญแล้ว จัดการศึกษาที่เน้นแต่วัตถุนิยม วิชาการเทคโนโลยี ละเลยในเรื่องธรรม คุณธรรมในตัวผู้เรียน แล้วนำมาเผยแพร่ต่อประเทศที่ด้อยพัฒนามากว่า ก็เอาเยี่ยงอย่างโดยลืมนึกถึงผลที่จะตามมาโดยไม่ได้ยั้งคิด ว่าผู้เรียนต้องมีคุณธรรมประจำใจด้วย การพัฒนาจึงจะยั่งยืน

การศึกษาหมาหางด้วนตามแนวคิดของท่านอาจารย์พุทธทาสจึงหมายถึงเป็นการจัดการศึกษาที่ตามแบบอย่างประเทศใหญ่ๆ ที่พัฒนาแล้ว เน้นการพัฒนาวัตถุขาดการพัฒนาด้านคุณธรรม ไม่คำนึงถึงรากเหง้าขนบธรรมเนียม คุณธรรม จริยธรรมอันดีงามของไทย ดังนั้นการเรียนรู้ของผู้เรียนท่านพุทธทาสจึงอยากให้เรียนรู้ตามวิถีไทยที่มีการให้ความเคารพครูบาอาจารย์ เรียนรู้จากครูบาอาจารย์ การสอนของครู ครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้เรียนได้ปฏิบัติธรรม สาระการเรียนรู้ต้องสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม ควบคู่กับวิชาการความรู้ เน้นความเป็นไทยในเรื่องขนบประเพณีอันดีงาม ช่วยในการพัฒนาด้านจิตใจ เพื่อให้การศึกษามีองค์ประกอบครบ 3 ส่วน มีการพัฒนาทางกาย การพัฒนาด้านความรู้ สติปัญญา และการพัฒนาด้านจิตใจ

4. ธรรมในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา

ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์สรุปประเด็นหัวข้อธรรมในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา ซึ่งท่านอาจารย์พุทธทาสได้กล่าวเกี่ยวกับธรรมในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษาไว้ จำนวน 2 เล่ม คือ หนังสือศีลธรรมของยุวชน คือสันติภาพของโลก การดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง และการสัมภาษณ์อุบาสิกาอุปัถฌ์ สมบูรณ์ศิลป์ พบว่า

แนวคิดของท่านอาจารย์พุทธทาสจากหนังสือการแสดงปาฐกถา หรือแถบบันทึกเสียง ตรงกันว่า ทุกชนชั้น ทุกศาสนาต้องมีการศึกษาธรรม และธรรมเองก็เป็นสิ่งที่มี ตัวตนและไม่มีตัวตนคือเป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งต้องศึกษาควบคู่กันไป จุดมุ่งหมายคือสอนให้ทำตัวตนให้ดี

จนถึงที่สุด การสอนเรื่องมีตัวตนจึงเป็นพื้นฐานให้เข้าถึงเรื่องไม่มีตัวตน คือหยุดเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏะเพราะเหตุว่าตัวตนเป็นที่ตั้งแห่งความดี ความชั่วอันเกิดจากการกระทำ ซึ่งก็มีทั้งทำดีและทำชั่ว จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไป ซึ่งไม่อาจพ้นทุกข์ได้ อันเป็นโทษแห่งวัฏฏะ หากไม่ยอมเวียนว่ายตายเกิดต่อไป ดังโอวาทปาฏิโมกข์ คือต้องละชั่ว (พุทธทาส. 2544 ก : 3 – 9) โดยการเป็นคนมีศีล ทำความดีให้เต็มที่คือการประพฤติปฏิบัติธรรม และทำจิตให้บริสุทธิ์ อันได้แก่วิจิตอย่างมีเหตุผล เอาชนะจิตใจตนเองได้ อยู่เหนืออิทธิพลของความชั่ว และความดีจนถึงขั้นไม่มีปัญหาทั้งความดี และความชั่ว ตอนนี้องค์จึงเป็นอนัตตา ไม่ยึดถือ ไม่ยึดติดว่าตัวตนว่าดี ว่าชั่ว เหลืออยู่แต่ร่างกาย จิตใจที่บริสุทธิ์ สะอาด มีกาย มีใจที่เป็นไปตาม ธรรมชาติลดความ เห็นแก่ตัว พุทธศาสนาต้องการให้ทราบเรื่องนี้ เลิกยึดถือ ให้เป็นไปตามธรรมชาติเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ เป็นคนที่มีจิตใจสะอาดควบคู่ไปกับวิชา ซึ่งก็คือความรู้ตามที่เป็นจริงกิเลสทั้งหลายก็จะไม่เกิดในจิตใจ สังคมจึงจะอยู่อย่างสงบสุขด้วยกันทุกฝ่าย (พุทธทาส. 2545 จ : 126-140)

จะเห็นว่าระบบการศึกษาในทุกวันนี้ ทั้งในประเทศหรือทั้งโลกยังไม่มีคำสอนเรื่องไม่มีตัวตน สอนแต่เรื่องมีตัวตน และยังให้ความสำคัญมากขึ้นทุกที คือในเรื่องของวิชาการ เทคโนโลยี การเศรษฐกิจ การเมือง มุ่งแต่ทางด้านวัตถุนั้นเอง ละเลยด้านคุณงามความดี ด้านจิตใจ จึงเกิดผลผลิตที่เป็นคนเห็นแก่ตัวเต็มโลก โลกเต็มไปด้วยปัญหาสังคม การศึกษาธรรมต้องศึกษาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์คือ ความเป็นจริงตามธรรมชาติ เพราะธรรมเป็นความจริงตามธรรมชาติเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ เรื่องไม่มีตัวตนนั้นเป็นวิทยาศาสตร์ เมื่อคนในโลกมีความรู้อย่างถูกต้อง จะเกิดปัญญาสูงสุด ไม่มีความเห็นแก่ตัว เมื่อไม่เห็นแก่ตัวก็จะไม่เบียดเบียนกัน มีแต่ความรักผู้อื่นเป็นไปเอง โดยไม่ต้องใช้ความพยายาม ไม่ต้องเสแสร้ง เมื่อคนเรารักกัน ไม่เห็นแก่ตัว โลกก็จะสงบร่มเย็น มีแต่ความเมตตา กรุณาต่อกัน ซึ่งความเป็นจริงนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบ ธรรมจึงเป็นสิ่งที่ต้องศึกษา เพื่อให้ศีลธรรม กลับมา ท่านอาจารย์พุทธทาสอยากให้ศีลธรรมของทุกศาสนากลับมาเหมือนเดิมด้วยการศึกษาปัญหาต่างๆ จึงจะแก้ได้ โดยสอนควบคู่ไปกับวิชาการต่างๆ ที่สอนอยู่แล้ว ให้เด็กโตขึ้นมาด้วยการศึกษาวิชาการทันโลกอย่างแน่นแฟ้น และรู้เรื่องธรรม รู้เรื่องคุณธรรม กลัวบาป รักบุญ รักที่จะทำดี พุทธิ คึดดีอย่างแน่นแฟ้น ก็คือมีศีลธรรมนั่นเอง

จากการสัมภาษณ์อุบาสิกาอุปถัมภ์ สมบูรณ์ศิลป์ วัดธารน้ำไหล สวนโมกขพลาราม (อุปถัมภ์ สมบูรณ์ศิลป์. สัมภาษณ์. 2546) กล่าวว่าท่านอาจารย์พุทธทาสให้ความสำคัญเรื่องการศึกษาธรรมอย่างมากที่สุดถึงขั้นที่ว่า การศึกษาที่ไม่ทำให้คนมีศีลธรรมนั้น ไม่ใช่การศึกษา ศีลธรรมไม่กลับมา การพัฒนาจะเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน การศึกษาที่ถือว่าเป็นการพัฒนาคน ก็เรียกได้ว่าล้มเหลว การฝึกหรือศึกษาในหลักธรรมนั้นจะก่อประโยชน์ในทุกๆ ตัวบุคคล อันจะเป็นรากฐานมั่นคงในการดำรงชีวิต และจะเป็นการพัฒนาสังคมให้มีความเจริญอย่างถูกต้องและ

ยังยืน จะเห็นว่าท่านได้ให้การสนับสนุนแนวคิดของท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นอย่างดี จึงเป็นหน้าที่สำคัญของพระและครูที่ต้องนำไปปฏิบัติ เพื่อถวีกฤตศีลธรรมของสังคมวัตถุนิยมขณะนี้

ธรรมในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษาตามแนวคิดของท่านอาจารย์พุทธทาสจึงหมายถึงการเรียนรู้ที่จะนำธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง

จึงกล่าวได้ว่าท่านอาจารย์พุทธทาสต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในเรื่องของธรรมในเรื่องศีลธรรม คุณธรรมอย่างแท้ เข้าใจจริง นำไปใช้ได้จริง เห็นประโยชน์ของความคิด คุณธรรมที่นำไปปฏิบัติ ครูผู้สอนก็ต้องมีความเข้าใจในธรรม คุณธรรม ศีลธรรมก่อน จึงจะนำไปใช้สอนผู้เรียนได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เกิดผลในเชิงพฤติกรรมของผู้เรียน สาระการเรียนรู้จะเป็นธรรมที่นำไปใช้ในการดำรงชีวิต เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข พร้อมไปกับการพัฒนาสังคม การประกอบอาชีพตามปกติวิสัย นั่นคือความสำคัญในเรื่องที่เราต้องมีการศึกษาธรรมกันทั้งตัวนักเรียนในฐานะผู้เรียนรู้ ตัวครูในฐานะผู้สอน จึงต้องสอนให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ที่จะนำธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข โดยธรรมในฐานะสาระการเรียนรู้ ตามแนวคิดของท่านอาจารย์พุทธทาส ที่ท่านต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนพุทธธรรมสำหรับนักเรียน ตามที่ท่านอาจารย์พุทธทาสประสงค์จะให้เป็นคุณธรรมสำหรับนักเรียน ได้แก่ ศีล 5 การคบมิตร บุญกิริยาวัตถุ 3 ฆราวาสธรรม 4 ความกตัญญู ขันติ โสรัจจะ สังคหวัตถุ 4 อิทธิบาท 4 ซึ่งต้องให้เหมาะสมกับวัย (พุทธทาส. 2541 : 7-51)

5. ครู นักเรียนผู้ทำหน้าที่สร้างโลก

ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์สรุปประเด็นหัวข้อ ครู นักเรียนคือผู้ทำหน้าที่สร้างโลกจากหนังสือ 7 เล่มที่ท่านอาจารย์พุทธทาสได้เขียนถึงบทบาทของครูและนักเรียนผู้ทำหน้าที่สร้างโลก ได้แก่ ชีวิตนี้มีค่า การศึกษาของโลก พระครู แพทย์ พุทธวิธีชุบชีวิตในยามตกอับ ขุมทรัพย์จากพรโอษฐ์ อสิตสัง วัจจรายุสมานุสรณ์ เด็กจะเป็นผู้สร้างโลกในอนาคต และจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และจากการสัมภาษณ์อาจารย์ เมตตา พานิช พบว่า

ท่านอาจารย์พุทธทาสให้ความสำคัญกับครูและนักเรียน โดยยกย่องให้อยู่ในฐานะเป็นผู้สร้างโลก ดังนี้

5.1 ครูผู้ทำหน้าที่สร้างโลก

มีหน้าที่ทำให้คนในโลกมีความรู้และความสามารถสร้างโลกให้เต็มไปด้วยความสามารถ ทำให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ มิใช่สอนแต่หนังสือกับวิชาชีพเท่านั้น ต้องสอนศีลธรรมด้วย ครูทำหน้าที่เพื่อเอาบุญ จึงได้ชื่อว่าปุชนียบุคคล (พุทธทาส. 2546 : คำปรารภ)

สิ่งที่สำคัญที่สุดของความเป็นครูคือต้องไม่โกง มีธรรม ไม่เป็นทาสของกิเลส พระเจ้าผู้สร้างโลกนั้นคืออยู่ที่ครูนั้นเป็นครูที่แท้จริง สร้างโลกโดยถูกต้อง คำว่าครู หรือครูนั้นแปลว่า ผู้เปิดประตู ผู้ปลดปล่อย คือผู้นำทางวิญญาณ ให้หลุดพ้นจากความโง่เขลา ถ้าครูสอนแต่วิชาการเทคโนโลยี ส่งเสริมกิเลสขาดการสอนศีลธรรมควบคู่กันไป ครูนั้นแหละคือผู้ทำให้โลกให้วินาศ ครูต้องสอนเด็กอย่างถูกต้อง เป็นพลโลกที่ดีโดยมีธรรมะ ธรรมคือหน้าที่ที่มนุษย์ต้องทำ ครูต้องช่วยสอนให้เด็ก ๆ รู้ว่าธรรมคือหน้าที่ ครูสอนเด็กทุกคนให้ดี แล้วเด็กทุกคนนั้นจะเป็นส่วนที่ทำให้โลกเป็นโลกที่ดี ดังนั้นครูทั้งหลายควรทำหน้าที่ให้สมกับความเป็นครู (พุทธทาส. 2545 ก : 59-115) ดังนี้

1. ครูต้องเป็นผู้ให้ ให้ทั้งความรู้และคุณธรรม
2. ครูต้องมีเมตตาธรรม ให้อภัยศิษย์โดยมีความรักในตัวของศิษย์เป็นฐาน
3. ครูต้องเป็นตัวอย่าง เป็นแบบอย่างที่ดีของศิษย์ รักษาไว้ซึ่งคุณธรรม ทั้งกาย วาจา ใจ ละความชั่ว ทำแต่ความดี
4. ครูต้องรักความก้าวหน้า ขยัน และอดทน ในการอบรมสั่งสอนศิษย์ให้พบแสงสว่างแห่งชีวิตคือปัญญา ที่จะทำให้ดำรงชีวิตได้อย่างถูกต้อง
5. ครูต้องเป็นผู้สร้างศิษย์ให้เป็นคนดีทั้ง 5 ดี คือเป็นลูกที่ดีต่อบิดา มารดา เป็นศิษย์ที่ดีต่อครู อาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีต่อเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีต่อประเทศ และเป็นพุทธมามกะที่ดีต่อพุทธศาสนา
6. ครูต้องเป็นครูทั้งด้านพุทธพัสัยคือความรู้ในการเป็นครูที่ดี ด้านทักษะพัสัย คือ พฤติกรรมในการเป็นครูที่ดี และด้านจิตพัสัยคือจิตใจเป็นครูด้วย จิตวิญญาณ สมกับคำว่าครูคือ ปุชนียบุคคล มิใช่ผู้รับจ้างสอนหนังสือ

หรืออาจกล่าวได้ว่าครูคือผู้ให้การศึกษา ควรจะให้ทั้งหมด ทั้งภายนอกคือ ทางกาย วาจา และภายในคือจิตใจ ผู้รับคือนักเรียน ต้องเชื่อฟัง ยอมรับใช้ ช่วยเหลือ และตั้งใจเรียน ครูดี ศิษย์ดี การศึกษาดี จึงเป็นวงกลมที่คุ้มครองโลกให้ทุกคนปลอดภัย จึงเรียกว่าเป็นการศึกษา สมบูรณ์แบบและทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ พระพุทธเจ้าเป็นครูคนแรกที่ให้การศึกษาสมบูรณ์แบบที่เราควรดำเนินรอยตาม ซึ่งสามารถวิเคราะห์แนวคิดของท่านได้ว่า ครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็ก ในการปลูกฝังศีลธรรม จรรยาที่ดีให้กับเด็ก โดยดูจากพฤติกรรม ความประพฤติตนที่ดีของครูเอง กระตุ้นให้เด็กใฝ่รู้ พัฒนาจิตไปสู่ความเข้มแข็งที่จะต่อต้านกิเลส ละวางได้คือลดความเห็นแก่ตัว และต้องให้ความรักกับเด็ก ไม่ใช่อารมณ์ฉุนเฉียว แต่ใช้เหตุผล มีความเป็นวิทยาศาสตร์ คือพิสูจน์ผลแห่งการปฏิบัติได้ เด็กยอมรับนับถืออย่างศิโรราบ ต้องให้ความเคารพ ต้องบูชาตอบแทนพระคุณ ซึ่งโดยหน้าที่แล้ว ครูเป็นผู้ฝึกจิตวิญญาณของศิษย์ให้สูงขึ้น คือมีความเป็นมนุษย์นับว่าเป็นเหตุ และโดยสิทธิ ครูคือปุชนียบุคคล เป็นที่เคารพนับถือบูชา จึงเป็นผลจากเหตุแห่งการกระทำนั้น พื้นฐานของครูที่ดีเกิดจากความรัก ความเมตตาที่ครูมีต่อศิษย์ หัวใจของความเป็นครูคือ เมตตาธรรม คุณธรรมและปัญญา คุณสมบัติของครูคือต้องซื่อสัตย์ มีศักดิ์ศรี สู้งานหนัก อดทนเป็นผู้นำชุมชนในการพัฒนา (พุทธทาส. 2545 ค : 59-89)

สอดคล้องกับการวิเคราะห์การให้สัมภาษณ์ของอาจารย์เมตตา พานิช หลานท่านอาจารย์พุทธทาส ผู้เป็นประธานดำเนินงานธรรมทางมูลนิธิของสวนโมกขพลาราม (เมตตา พานิช. สัมภาษณ์. 2546) โดยกล่าวถึงบทบาทของครูตามที่เคยได้ยินท่านอาจารย์พุทธทาสพูดไว้ว่า ครูเป็นคนสำคัญที่จะเป็นแรงบันดาลใจ และเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็กโดยครูจะต้องปลูกฝังศีลธรรม จรรยาที่ดี ให้กับเด็กโดยตัวครูเองประพฤติดี ปฏิบัติดี ให้เด็กเห็นก่อน เพื่อเด็กได้ปฏิบัติจริง เลียนแบบครู ตรงตามความคิดของท่านอาจารย์พุทธทาสที่ต้องการเน้นการปฏิบัติจริง มิใช่เรียนแบบท่องจำ ครูต้องมีความเข้มแข็งด้านจิตใจ ยืนหยัดในความถูกต้อง เอาชนะความหลงใหลในวัตถุนิยมได้ เพื่อที่จะนำและจูงใจเด็กให้เห็นคล้อยตาม ปฏิบัติตามได้ และต้องเสริมแรงให้กำลังใจเด็ก เสริมแรงทางบวกให้กับเด็กที่ประพฤติดี ทุ่มเทความรักให้กับเด็ก เพื่อให้เด็กมีความสุขถึงพร้อมด้วยปัญญา และเป็นคนดีของสังคม

ครูมีหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ 2 ประการ คือประการแรก ให้ความรู้ทางหลักวิชาการ ซึ่งเป็นความรู้ที่จะนำมาทำมาหากินต่อไป ประการที่ 2 ความรู้ในชีวิตในการวางตัว เป็นที่น่าห่วงใยว่า ในปัจจุบันมักจะมีข่าวสารจากสื่อต่างๆ เรื่องวิกฤติทางด้านศีลธรรมในกลุ่มเยาวชนไทย โดยเฉพาะปัญหายาเสพติด ปัญหาทางเพศ ตลอดไปถึงปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมือง ซึ่งปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นจากพื้นฐานทางด้านสิ่งแวดล้อม ครอบครัว สถาบันการศึกษาที่ซึมซับพฤติกรรมของเยาวชนที่กำลังเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า ให้มีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบน นอกจากพ่อแม่ที่เป็นสถาบันครอบครัว ซึ่งทำหน้าที่อบรมสั่งสอนให้เยาวชนเป็นคนดีแล้ว สถาบันสำคัญที่ทำหน้าที่ต่อจากพ่อแม่ ในการปลูกฝังให้เยาวชนมีการศึกษา และสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมคือ สถาบันการศึกษา โดยมีครูเป็นแม่แบบ ดังที่เคยได้ยินเสมอว่าครูคนแรกคือ พ่อ แม่ ครูที่โรงเรียนเป็นครูคนที่สอง แต่อย่างไรก็ตามความหมาย บทบาทหน้าที่ของคำว่าครู มีความหมายลึกซึ้งและสำคัญยิ่งในการให้บังเกิดเยาวชนที่มีคุณภาพในสังคม

จากการสัมภาษณ์อาจารย์เมตตา พานิช หลานท่านอาจารย์พุทธทาส (เมตตา พานิช. สัมภาษณ์. 2546) ให้ความเห็นว่า บทบาทของครูตามที่ท่านเคยได้ยินท่านอาจารย์พุทธทาสเทศนาว่า ในสถานศึกษาทุกระดับ ที่เห็นได้ชัดคือบทบาทในด้านการสอน การอบรม ผู้เรียนที่เป็นเด็กเล็กๆ ในระดับประถมศึกษาจะรู้ว่าอะไรดี อะไรชั่วจากผู้ที่อยู่ใกล้ชิด ซึ่งครูเป็นบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่อยู่ใกล้ชิดกับเด็กรอง ลงมาจากพ่อแม่ ผู้ปกครอง ยิ่งในสังคมปัจจุบันที่พ่อแม่มีเวลาในการอบรมบ่มนิสัยลูกของตนน้อยลง จึงฝากความหวังที่จะเป็น แบบอย่างของลูกศิษย์ ดังนั้นครูจึงต้องมีบทบาทในการให้การอบรมลูกศิษย์ให้เป็นคนดี ซึ่งหมายความว่า ครูจะต้องเป็นผู้ที่มีความดีอยู่ในตัวเอง ด้วยการวางตัวให้เหมาะกับการเป็นครู มีคุณธรรม จริยธรรม ยึดมั่นในการทำมาดี ละเว้น ความชั่ว ยึดถือหลักธรรมในการดำเนินชีวิต คตินิยมของคนไทยแต่โบราณมาถือว่า “ครู” คือ “ปุชนิยบุคคล” เป็นบุคคลที่ควรเคารพกราบไหว้บูชา แต่ในปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้ค่านิยมเหล่านั้นเปลี่ยนไปด้วย ค่านิยมและคตินิยมของครูถูกกระทบกระเทือนไปมาก จากสิ่งแวดล้อม สภาวะเศรษฐกิจในสังคม ทำให้คนเห็นแก่ตัวมากกว่าส่วน

รวม การใช้วิชาชีพในการกอบโกยหารายได้ให้แก่ตนเองมากกว่าเสียสละเวลาตนเองให้แก่ศิษย์ ซึ่งอาจจะมีจำนวนน้อยในขณะนี้ แต่ถ้าในอนาคตวิชาชีพครูยังเป็นเช่นนี้ คงจะเปรียบเหมือน โรคภัยที่เรื้อรังยากแก่การรักษาแก้ไข จึงขอวอนต่อครูที่เต็มเปี่ยมด้วยจรรยาบรรณที่ดี โปรด ช่วยกันเหนียวรั้งครูที่กล่าวข้างต้น ให้กลับมาเป็นครูที่ดี ให้สมกับการยกย่องนับถือของศิษย์ที่มี ต่อครู ให้วันครู 16 มกราคม เป็นวันครูที่มี ความหมาย ในการจรรโลงสถาบันการศึกษา ให้งดงาม อยู่คู่ชาติไทยเพราะครูคือวัฒนธรรม ทางการศึกษาที่เป็นแบบอย่างในการสร้างเยาวชนให้บริหาร บ้านเมืองให้เจริญมั่นคงสืบไป

ครูในฐานะแม่พิมพ์ จึงต้องมีคุณสมบัติที่เป็นแบบอย่างที่ดีของผู้เรียนให้ประพฤติปฏิบัติ ตามได้ดังนั้นครูต้องมีศีลธรรม ปฏิเสธสิ่งมอมเมาทั้งหลาย บุหรี่ ฐูสาว จึงจะอบรมสั่งสอนศีลธรรม นักเรียนได้อย่างมั่นใจ เป็นตัวอย่างที่ดีของนักเรียนได้ ครูจึงจะได้ชื่อว่าเป็นสถาบันที่คุ้มครอง โลกอย่างเดียวกับศาสนา ด้วยการให้ใช้สิ่งรอบตัวเป็นครู ใช้ประสบการณ์ เหตุการณ์ในสังคมเป็น ตัวอย่าง เพื่อนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง จากการเปรียบเทียบสถานการณ์ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น พัฒนาดนเองก่อน จึงนำไปพัฒนาผู้เรียน และเป็นผู้สร้างบรรยากาศให้เกิดพฤติกรรมลูกศิษย์ แจ่มใส เมื่อไปโรงเรียน

5.2 นักเรียนผู้ทำหน้าที่สร้างโลก

จากการสัมภาษณ์อาจารย์เมตตา พานิช หลานท่านอาจารย์พุทธทาส (เมตตา พานิช. สัมภาษณ์. 2546) ให้ความเห็นว่าตามที่ท่านเคยได้ยินท่านอาจารย์พุทธทาสมักพูดเสมอว่า เรา จะต้องควบคุมให้นักเรียนเผลอไปในทางการดำรงชีวิตอย่างถูกต้องคือ มีธรรมตั้งแต่ยังเยาว์วัย อย่า ปล่อยให้ป็นทาสของกิเลส ซึ่งไม่มีใครคอยบอกเขา พ่อแม่ หุ้มเทให้แต่ความรัก เอาอกเอาใจ ตามใจทุกอย่าง เด็กจะเอาอะไรก็ได้ ทั้งนั้นค่อยๆ สั่งสมความเห็นแก่ตัว หลงใหลในวัตถุขาดการ กล่อมเกลாதางด้านจิตใจ ไร้ซึ่งวัฒนธรรม พ่อแม่มีบทบาทสำคัญในเบื้องต้น เราต้องชี้ให้เห็นถึง ความดี ความรักที่พ่อแม่มีต่อลูก ให้เกิดความกตัญญู ขึ้นมาในจิตใจจนเกิดความซาบซึ้งใจ รัก พ่อแม่อย่างสุดซึ้ง โตขึ้นมาจะได้ไม่ทำให้พ่อแม่หน้าดำใจล จึงจะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาจิตใจต่อ ไป จนก่อให้เกิดคุณธรรมด้านอื่นๆ ตามมา ความหมายของคำว่าเด็กในวันนี้คือผู้ใหญ่ในวันหน้า นั้นต้องมองไปให้ไกลถึงเด็ก จะเป็นผู้สร้างโลกในอนาคต ถ้าเด็กของเราเป็นอย่างไร โลกในอนาคต ก็จะเป็นอย่างนั้น ก็คือครูสร้างโลก ในอนาคตโดยผ่านเด็ก สร้างเด็กให้ดี เป็นคนดี เพื่อสร้างโลก ให้ถูกต้อง งดงามน่าอยู่ มีอารยธรรม วัฒนธรรม มีคุณธรรม ด้วยการให้การศึกษาเด็ก อบรม เด็กอย่างถูกต้อง โดยอาศัยธรรม แม้เป็นธรรมขั้นสูงก็ต้องปรับนำมาใช้กับเด็ก การที่เด็กจะละ ความเลว ความชั่ว อบายมุข ความเสเพลเกรได้ต้องถึงขั้นอดตั้มมยตา คือลด ละ เลิก โดยสอน ให้เด็กรู้ว่ามันเลว ต้องลด ต้องละ ต้องเลิกกิเลส ความเห็นแก่ตัว

ดังนั้นนักเรียนต้องได้รับการปลูกฝังให้มีสัมมาทิฐิ เพื่อเป็นมนุษย์ที่ดีด้วย กล่าวคือ นอกจากปลูกฝังให้เด็กเป็นบุตรที่ดีของบิดา มารดาแล้ว ยังต้องปลูกฝังความคิดของเด็กให้เป็น

ศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ เป็นสาวกที่ดีของพระศาสนา โดยที่เด็กนั้นต้องมีความรู้ครบทั้งทางด้านวัตถุ ทางกาย ทางจิตใจ มีสติปัญญา นำพาชีวิตอย่างถูกต้องดีงาม ซึ่งก็คือมีความคิดเห็นเป็นสัมมาทิฐิ กอปรกับให้เด็กได้ศึกษาความจริงของธรรมชาติไม่มกมายในไสยศาสตร์ แต่เข้าถึงพุทธศาสตร์ รู้ว่ากายและจิตเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ อบรมและพัฒนาได้ไปพร้อมกันอย่างเหมาะสม โดยที่ร่างกายเป็นพื้นฐานของจิตใจ ให้เด็กรู้จักพระพุทธในความหมายที่ถูกต้องมิใช่รู้แต่เพียงรูปปั้น อิฐ หิน ปูน ทราวยที่เป็นรูปเคารพ แต่ให้รู้ถึงการศึกษากำหนดคุณธรรมมาใช้ให้เกิด ปัญญาที่จะดับทุกข์ ให้รู้จักพระธรรมในทางที่ถูกต้อง มิใช่แต่เพียงคัมภีร์โบราณ พระไตรปิฎก แต่ให้รู้ถึงแก่นพระธรรมคำสอนที่จะเป็นหนทางแห่งการดับทุกข์ ให้รู้จักพระสงฆ์ในทางที่ถูกต้อง มิใช่แต่คนเอาผ้าเหลืองมาห่ม โกนผม โกนคิ้ว แต่เป็นผู้ประสบความสำเร็จในการดับทุกข์ ตามแบบของพระพุทธเจ้า

ให้เด็กได้รู้จักหน้าที่ซึ่งท่านอาจารย์พุทธทาส มักกล่าวเสมอว่า ธรรมคือหน้าที่จะช่วยให้เรารอด ไม่เป็นทุกข์ เป็นสิ่งสูงสุดที่พระพุทธเจ้ายังเคารพ มิใช่ไปเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยอะไรไม่ได้ นอกจากตัวเราเองที่จะทำให้เราอดพ้นทุกข์ และทำหน้าที่ในสังคมได้ถูกต้อง รักเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน รวมถึงสัตว์เดรัจฉาน ต้นไม้ อันเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เกิดสังคมที่มีธรรมด้วยตัวเราเอง ด้วยการรู้จักกรรมดี กรรมชั่วอย่างถูกต้อง คือทำดีก็ดี ทำชั่วก็ชั่ว มิใช่รอผลทำดีต้องได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว แต่ให้รู้ว่าทำดีก็มีความสุข ทำชั่วก็เป็นทุกข์ ความสุขที่แท้จริงก็คือความสงบ ความสุขที่แท้จริงเกิดจากการกระทำที่ถูกต้อง คือความเป็นอยู่อย่างถูกต้อง ไม่ใช่จากการบำรุงบำเรอจากสิ่งสวยงาม เอร็ดอร่อย และมีความอดทน คิดดี พูดดี ทำดี เด็กก็จะเป็นมนุษย์ที่มีคุณค่า สร้างโลกในอนาคตดังที่ท่านอาจารย์พุทธทาส (2541 : 5-64) ได้กล่าวว่า โลกแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยเป็นคนดี 5 ประการ คือ 1) เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา คือเป็นผู้ที่สามารถทำให้บิดา มารดา ได้รับความสบายใจตลอดกาล 2) เป็นศิษย์ที่ดีของครู อาจารย์ คือเป็นผู้ที่ครู อาจารย์ สามารถนำไปสู่จุดหมายปลายทางได้ 3) เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน คือเป็นผู้ที่สามารถอยู่ร่วมกันได้ ด้วยความสุขสวัสดิ์ 4) เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ คือเป็นผู้ที่สามารถดำรงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ไว้ได้ 5) เป็นสาวกที่ดีของพระศาสดา คือเป็นผู้สามารถดำเนินตามพระ ศาสดาได้ เมื่อเด็กทุกคนมีความดีครบ 5 ประการนี้แล้ว ก็จะได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์ที่เต็ม เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือเป็นผู้ที่อยู่เหนือปัญหาทั้งปวง ทั้งทางโลกและทางธรรม

นักเรียนในยุคปัจจุบันนี้ท่านอาจารย์พุทธทาส (2534 ข : 2-17) ได้แสดงปาฐกถาธรรมไว้ว่า ลูกศิษย์สมัยวัตถุนิยม คิดแต่จะเอาอะไรจากครูบาอาจารย์มากกว่าที่จะให้อะไรแก่ครูบาอาจารย์ พวกที่คิดจะไม่ให้อะไรเลยก็มี เพราะคิดแต่เพียงว่า ครูบาอาจารย์เป็นลูกจ้างสอนหนังสือเท่านั้น การเชื่อฟังครูนั้นเองที่จะเป็นเครื่องมือสำหรับตักตวงวิชาความรู้จากครูเปรียบเสมือนกระบุง ขอแต่นักเรียนหรือผู้เรียนอย่าเป็นกระบุงกันรั่วก็พอ เยาวชนที่หลงไหลไปกับรูป รส กลิ่น เสียงตามกระแสวัตถุนิยม มีแต่ที่จะหลงผิด คิดผิด พลาด และทำผิดจนเกิดปัญหากับชีวิตของตนเอง ครอบครัว

และสังคมไม่รู้จบ และเด็กๆในครอบครัวหรือในโรงเรียนต้องได้รับการอบรมสั่งสอนให้รู้ว่า บิดามารดา มีความสำคัญยิ่ง เป็นพรหม เป็นเทพ เป็นพระ เป็นครูคนแรกที่เราควรเคารพบูชา มิให้หลงใหลกับ ไสยศาสตร์ อิทธิปาฏิหาริย์ ของขลัง สิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ อย่างนั้นเป็นการไร้การศึกษา ขาดเหตุผล การอ่อนน้อมสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การขอพรนั้น มิใช่ธรรม มิใช่สิ่งที่พึงกระทำให้เด็กเอาเยี่ยงอย่าง คำสอนของบิดามารดาต่างหากที่จะเป็นประโยชน์ และเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่แท้จริง การสอบไล่ได้เป็น เพียงสิ่งสมมติ การดับทุกข์ได้จึงจะเป็นของจริง เราต้องทำให้เด็กกลับมาหาศีลธรรมให้ได้ แม้แต่ เด็กหูหนวก ตาบอดก็ให้ได้เห็น ได้ยินธรรมะ (พุทธทาส. 2540 ข : 8) นักเรียนที่จะเป็นผู้สร้างโลก ให้สงบสุข สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ต้องมีคุณสมบัติ ซึ่งท่านอาจารย์พุทธทาส (2543 : 9-65) กล่าวไว้สรุปได้ดังนี้

1. เดินตามผู้ใหญ่ คือเชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ ไม่ดื้อรัน
2. ให้ความเคารพศาสนา บิดา มารดา ครู อาจารย์
3. ให้มีความมานะอดทนทำความดี พร้อมไปกับให้มีความละเอียดต่อการทำความชั่ว
4. ต้องมีคุณสมบัติ 5 ดี คือเป็นลูกที่ดีของพ่อ แม่ เป็นศิษย์ที่ดีของครู เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศไทย และเป็นพุทธมามกะที่ดีของพุทธศาสนา
5. กตัญญูกตเวทิต่อผู้มีพระคุณ
6. มีความขยันหมั่นเพียร ในการศึกษาเล่าเรียน เรียนให้รู้จริงแล้วจดจำไว้นำไปปฏิบัติ ให้มีความก้าวหน้าทั้งทางโลกและทางธรรม
7. ต้องรู้จักลด ละ เลิกในอบายมุขทั้งปวงที่นำไปสู่ความวิกฤติของชีวิต
8. ต้องมีนิสัยรักการอ่าน อ่านหนังสือทุกวัน ทุกขณะที่มีโอกาสดูแสวงหาความรู้ได้ตลอดชีวิต

นักเรียนจึงต้องมีคุณสมบัติที่เป็นผู้ประพฤดี ปฏิบัติดีตามแบบครู สืบทอดคุณงามความดี นั้นออกไปเป็นทรัพยากรบุคคลที่ดีของสังคม ผู้เรียนจรรโลงไว้ซึ่งสังคมโลกมีความเจริญอย่างยั่งยืน คือไม่เบียดเบียนกันไม่ก่อให้เกิดปัญหาในสังคม ใช้คุณธรรม จริยธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี อันดีงาม สร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เป็นเด็กไทยที่มีกิริยา มารยาท สุภาพ นอบน้อม ตัดสินใจ ด้วยความคิดที่ถูกต้อง นักเรียนจะเรียนเก่งด้วยแล้ว ต้องมีคุณธรรมด้วย ใช้กิจกรรมประจำวันเป็น ช่องทางทำความดี สังคมจึงจะอยู่รอด จึงได้ชื่อ่านักเรียนเป็นผู้สร้างโลก

จากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์บุคคลที่ใกล้ชิดกับท่านอาจารย์พุทธทาสใน หัวข้อการศึกษาคืออะไร การศึกษาไม่สมบูรณ์แบบ การศึกษาหมาหางด้วน ธรรมในฐานะสิ่งที่ ต้องศึกษา และครู นักเรียนผู้ทำหน้าที่สร้างโลก ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาของ ท่านอาจารย์พุทธทาส เพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการจัดการเรียนการสอนใน 3 ด้าน คือด้านการเรียนรู้ของผู้เรียน ด้านการสอนของครู และด้านสาระการเรียนรู้ดังนี้

การเรียนรู้ของผู้เรียน

ผู้ศึกษาพบว่าท่านอาจารย์พุทธทาสมีแนวคิดที่จะให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ไม่เพียงแต่การเรียนรู้หนังสือ แต่ต้องเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนให้พบความเป็นจริง มีความเข้าใจในการใช้ชีวิตอย่างถูกต้องท่ามกลางกระแสวัตถุนิยม โดยมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ตลอดจนพัฒนา จิตใจตนเองได้ ให้มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องสมบูรณ์ จากพื้นฐานทางด้านจิตใจที่ดีอันเป็น คุณสมบัติเฉพาะของคนไทยส่วนใหญ่อยู่แล้ว ผู้เรียนเกิดสติคิดไตร่ตรอง ได้กระทำแต่ในสิ่งที่ ดีงาม มีคุณธรรมเป็นที่ตั้งของจิตใจ ดังคำพระที่ว่า ธรรม° สรรณ° คณามิ จนถึงขั้นเกิดปัญญาที่จะปกป้องตนเองจากความชั่วทั้งปวงได้ ถึงแม้จะมีปัญญอันเฉียบคมเป็นยอดนักวิทยาศาสตร์ ก็ต้องใช้ปัญญานั้นเพื่อเข้าใจปัญหาอันแท้จริงของชีวิต และสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง ผู้เรียนต้องมีจิตใจที่จะเรียนรู้ก่อน คือต้องตั้งใจเรียน เชื่อมันศรัทธาในตัวครู พร้อมทั้งจะช่วยเหลือครูบาอาจารย์ด้วยความเต็มใจ และเชื่อฟังคำสั่งสอนของครู ดักดวง กอบโกยความรู้จากครูให้มากที่สุดและนำไปประพฤติปฏิบัติ ให้บังเกิดผลดีกับตนและผู้อื่น จนเป็นปกติวิสัย (พุทธทาส. 2541 : 5 -52)

ดังนั้นผู้เรียนต้องไม่คิด ไม่พูด ไม่ทำในลักษณะที่เบียดเบียนผู้อื่น ให้รู้จักศึกษาธรรมปฏิบัติธรรม จากการกระทำจริงด้วยตนเองอย่างสม่ำเสมอ ทำขณะศึกษา ขณะปฏิบัติงานทั้งที่โรงเรียนและที่บ้านอย่างผสมกลมกลืนกัน ศาสนาจะเป็นสิ่งที่ช่วยกล่อมเกล่าผู้เรียนได้ ผู้เรียนมีความเข้าใจถึงผลของการปฏิบัติธรรม จักทำให้ชีวิตพบความสุขที่แท้จริง เติบโตขึ้นทำงานเพื่องานการทำงานคือการทำหน้าที่ การทำหน้าที่ให้ดีนับว่าเป็นการปฏิบัติธรรมแล้ว ผู้เรียนนอกจากจะต้องเป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์แล้ว ยังต้องเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดาด้วย บิดามารดานับว่าเป็นครูคนแรกที่ทำให้การอบรมสั่งสอนมาตั้งแต่แรก การเรียนรู้ของผู้เรียนจึงนับว่า ได้รับพื้นฐานมาจากบิดามารดาเป็นปฐม คุณสมบัติประการต่อมา เราต้องปลูกฝังให้ผู้เรียนเป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน ตลอดจนเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ และเป็นสาวกที่ดีของพระศาสนา

โดยที่การเรียนรู้นั้นเป็นไปพร้อมกันทั้งทางด้านวัตถุนิยม เน้นแต่เพียงวิชาการ วิชาชีพ โลกยุคปัจจุบันนี้ผู้เรียน ไม่ได้ละเลยเทคโนโลยี ความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์ สังคม ความรู้ทางวิชาชีพ ก้าวทันโลกในยุคข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ คอมพิวเตอร์ เครือข่ายอินเทอร์เน็ต ในการเรียนรู้ทางด้านวิชาการเหล่านี้ ผู้เรียนจะต้องสามารถคิดวิเคราะห์ถึงเรื่องการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องด้วยคุณธรรมประจำใจ นำมาใช้ในการประพฤติปฏิบัติตนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ต้องคิดทั้งสองด้านควบคู่กันไป คือทั้งทางด้านวิชาการและทางด้านคุณธรรม ให้เป็นคนเก่ง คนดี ความรู้คู่คุณธรรม และมีความสุข โดยที่ท่านอาจารย์พุทธทาสมักใช้คำว่า ผู้เรียนต้องศึกษาทั้งภาษาคนและภาษาธรรมนั่นเอง โดยที่กระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้อง รู้จักหน้าที่ เคารพกฎหมาย ส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรม รวมถึงความรู้อันเป็นสากล พึ่งตนเองได้ มีความคิดสร้างสรรค์ในทางที่ดีการเรียนรู้ของผู้เรียนจึงเป็นดังนี้

1. เรียนรู้การดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง และมีความสุข
2. เรียนรู้โดยการคิดวิเคราะห์จากประสบการณ์จริง

3. เรียนรู้วิชาการ วิชาชีพควบคู่คุณธรรม จริยธรรม

4. เรียนรู้ด้วยความวิริยะ อุตสาหะ

ซึ่งสอดคล้องกับการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 6 ที่ว่าการจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทย ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรมมีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และมาตราที่ 22 ที่ว่าการจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเป็นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา จะเห็นว่าแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส และแนวการจัดการศึกษาในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ต่างมุ่งเน้นที่จะให้เกิดการเรียนรู้ทั้งทางด้านคุณธรรมและวิชาการ เพื่อที่จะให้ผู้เรียนนำมาพัฒนาดนในการดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง และอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ลดความยึดมั่นถือมั่นว่า “เป็นตัวกูของกู”

การสอนของครู

ผู้ศึกษาพบว่าท่านอาจารย์พุทธทาส มีแนวคิดที่จะให้ครูเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้เรียน ด้วยการกระทำของครูเองเป็นตัวอย่าง ครูต้องสอนด้วยการกระทำจริง ปฏิบัติจริงให้นักเรียนดู เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็ก คิดดี พูดดี ประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งดีงามให้เด็กได้เห็นก่อน คือให้เด็กได้เลียนแบบครู ทำความดีเพื่อความดี ไม่หวังลาภสักการะใดๆ โหมะไม่สามารถครอบงำได้ มีจิตวิญญาณของความเป็นครู รักในอาชีพของตน สอนด้วยความเสียสละ เต็มใจ และมีความสุขกับงาน ทำให้นักเรียนรักและสนใจในการเรียน ให้มองวัตถุเป็นเพียงองค์ประกอบในการดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุข ไม่ให้เกิดความฟุ้งเฟ้อ หลงใหลไขว่คว้าจนเกินความจำเป็น สอนให้เกิดการเรียนรู้ไม่ใช่แต่เพียงการเรียนรู้หนังสือ แต่ต้องสอนให้ผู้เรียนคิดที่จะพัฒนาจิตใจตนเองได้ ได้รับการพัฒนาไปสู่ความคิดที่จะให้มากกว่ารับ มีความเป็นมนุษย์ทั้งกายและจิตใจ (พุทธทาส. 2529 : 3 – 21)

การสอนของครูจึงจะต้องให้ผู้เรียนมีสติ เกิดปัญญา สามารถวิเคราะห์ได้ว่าสิ่งใดดี สิ่งใดเลว ประพฤติปฏิบัติแล้วทำให้เกิดความสุขที่แท้จริงในการดำรงชีวิต ไม่สอนแต่ในเรื่องของการแข่งขัน ไม่มองการศึกษาในเรื่องของการแข่งขันในการประกอบอาชีพ เพื่อไขว่คว้าวัตถุมหาปรนเปรอตนเอง แต่ต้องสอนให้นักเรียนได้ปฏิบัติธรรมไปด้วย บูรณาการไปกับวิชาการ ศิลปะ วัฒนธรรมอันดีงาม สอนให้เด็กสามารถปกป้องตนเองจากความชั่วรอบด้านได้ ครูต้องสอนให้ผู้เรียนรู้จักนำธรรมไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ ต้องสอนธรรมอย่างวิทยาศาสตร์คือพิสูจน์ได้จากการปฏิบัติ หรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่เห็นผลแล้ว สอนให้เด็กรู้ว่าชีวิต จิตใจปรับปรุงได้ พัฒนาได้ โดยเติมธรรมลงไปทุกวัน อย่างถูกต้อง โดยใช้แนวการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญตามแนวการปฏิรูปการศึกษาเพื่อไม่ให้เป็นการจัดการศึกษาแบบมหาหาด่วนดังที่ผ่านมา

การสอนของครูที่จะต้องปรับปรุงพัฒนาให้สอดคล้องเหมาะสมตามแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส การสอนของครูจึงเป็นดังนี้

1. กำหนดเป้าหมายการสอนคือการพัฒนาผู้เรียนใน 3 ด้าน คือทางกาย ทางปัญญา และทางจิตใจ
2. ประพฤติ ปฏิบัติตน ให้ความรัก ความเมตตาแก่นักเรียนดุจพ่อแม่ ให้ความใกล้ชิดกับนักเรียน
3. มีอารมณ์แจ่มใส มีพฤติกรรมทางอารมณ์ที่ดีกับนักเรียน ให้นักเรียนมีความสุขในการเรียน
4. สอนทั้งวิชาการ ความรู้ วิชาชีพ บุรณากับคุณธรรม จริยธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีอันดีงามของไทย ผ่านสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ ให้นักเรียน เรียนรู้อย่างมีความสุข

การสอนของครูตามแนวนี้จะมีความสอดคล้องตรงกันกับ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 24(4) ที่ว่า การจัดการเรียนการสอน โดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรมค่านิยมดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ทุกวิชา ต่างก็มุ่งหวังให้มีการบูรณาการวิชาการความรู้ กับคุณธรรมอันเป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของเยาวชนไทย นอกจากนั้นยังเป็นไปตามกรอบวิสัยทัศน์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 9 ที่ว่าสังคมไทยตกอยู่ในกระแสวัตถุนิยม ขาดการกลั่นกรองและเลือกใช้วัฒนธรรมสมัยใหม่จากต่างประเทศได้อย่างเหมาะสม จึงก่อให้เกิดปัญหาทางด้านศีลธรรมและสังคมมากขึ้น

สาระการเรียนรู้

ผู้ศึกษาพบว่าท่านอาจารย์พุทธทาส มีแนวคิดที่จะให้สาระการเรียนรู้ มีการแทรกซึมในเรื่องธรรมให้สอดแทรกอยู่ในด้านการศึกษา ค้นคว้า เรื่องกิเลส และความทุกข์กันให้มาก การศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี การเมือง การปกครอง การเศรษฐกิจ ศิลปะ เทคโนโลยี วิชาการต่าง ๆ จะต้องมุ่งเน้นไปให้ถึงการที่จะดับทุกข์ได้ สาระการเรียนรู้ต้องมุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้ การปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดประโยชน์ที่จะใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุข โดยรู้จักประมาณตนในเรื่องวัตถุให้มี ให้ใช้อย่างถูกต้อง ให้รู้จักเหตุผล รู้จักคิดที่จะเชื่อและนำมาปฏิบัติ ไม่มัวงายเชื่อถือในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ แต่ต้องสอนให้เป็นผู้มี จิตใจสูง มีความเป็นมนุษย์ทั้งกายและใจ โดยใช้ศาสนาที่ตนนับถือ ต้องสอนในเรื่องของหน้าที่ของตน ให้รู้จักพึงตนเอง ลดความเห็นแก่ตัว ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส กามตัณหา สอนในเรื่องของการรู้จักพอ ให้มีกระบวนการเรียนรู้ สาระการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ ให้มีจิตใจดี สอนให้มองวัตถุเป็นเพียงส่วนประกอบ

สิ่งสูงสุดของการศึกษาคือการหลุดพ้นจากกิเลส ดังนั้นสาระการเรียนรู้จึงมุ่งเน้นให้ผู้เรียนลด ละ เลิก ในสิ่งมอมเมาทั้งหลายให้ได้ เรียนรู้ที่จะรักบิดามารดา ครูบาอาจารย์ ทำให้พบความสุขที่แท้จริง เรียนรู้ที่จะรักผู้อื่นและสังคม ทำให้พบคุณค่าของตนเอง เรียนรู้ที่จะรักสิ่งแวดล้อม

เตรียมพร้อมที่จะรับใช้สังคม เป็นการทำให้รู้ว่าคนเราเกิดมาทำไม ด้วยพื้นฐานที่จะเลิกทำสิ่งชั่ว ทำความดี ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ให้เป็นทางรอดของตน ของสังคม โดยเริ่มต้นที่ครอบครัว ก่อน สร้างครอบครัวให้อบอุ่น เลิกเอาแต่ประโยชน์ (พุทธทาส. 2537 ก : 3 – 29)

สาระการเรียนรู้จึงต้องมีให้ถึงแก่น ให้รู้ว่าธรรมคืออะไร ผลของการกระทำหรือกรรม บุญ บาป ขึ้นอยู่กับการกระทำ ขึ้นอยู่กับเจตนา ได้ฟังธรรม รู้จักธรรมแล้วต้องนำไปใช้ประโยชน์ ซึ่งธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาค้นคว้าและเข้าถึงโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์ คือมีการปฏิบัติ ทดลอง พิสูจน์ได้ สาระการเรียนรู้อันมีธรรมอยู่ในงานที่ทำนั่นเอง ธรรมคือ ธรรมชาติและผลของหน้าที่นั่นเอง ปัญหาในสังคมแก้ไขได้ ต้องทำให้ชนทุกชั้นมีศีลธรรม

สาระการเรียนรู้ต้องมีการสอดแทรกหลักธรรมคำสอนในเชิงบูรณาการองค์ความรู้ ซึ่งสามารถทำได้ในการเรียนการสอนทุกวิชา โดยการยกตัวอย่างเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน เชื่อมโยงกับวิชาต่างๆ ได้ การเรียนมีการเน้นให้ผู้เรียนคิดเก่ง มีเหตุผล คิดอย่างสร้างสรรค์ โดยการสอดแทรก เนื้อหาสาระและกิจกรรมต่างๆ ที่จะช่วยให้ผู้เรียนเป็นคนคิดดี คิดอย่างถูกต้อง เป็นประโยชน์ทั้งกับตนเองและผู้อื่น ส่งเสริมให้ผู้เรียนเห็นแก่ประโยชน์ต่อสังคม ส่วนรวม ไม่เอาเปรียบหรือทำร้ายผู้อื่น ตรงกันข้าม เนื้อหาสาระการเรียนรู้ต้องเน้นให้ผู้เรียนคิดที่จะเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เห็นอกเห็นใจผู้อื่น ไม่มองผู้อื่นเป็นศัตรู เกิดจิตสำนึกในสิ่งควรเชื่อ ทำในสิ่งที่ควรทำ คิดอย่างมีวิจาร์ณญาณ อันก่อให้เกิดคุณสมบัติของคนไทย ให้เป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข หลักสูตรต้องมีเนื้อหาสาระให้เลิกชั่ว ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์ตามหลักของพุทธศาสนา

ธรรมที่ควรจัดเป็นเนื้อหาในหลักสูตร ควบคู่กับหลักสูตรขั้นพื้นฐาน 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ สำหรับการเรียนการสอนในโรงเรียนจึงควรมีเนื้อหาสาระเรื่องเบญจศีล การคบมิตร บุญกิริยาวัตถุ 3 ฌราวาสธรรม 4 ความกตัญญู ขันติ โสรัจจะ สังคหวัตถุ 4 อิทธิบาท 4 (พุทธทาส. 2541 : 7-52) ตามแนวคิดของท่านอาจารย์พุทธทาสที่ต้องการให้สอนคุณธรรมที่เหมาะสมกับนักเรียน หากทุกคนทำได้เช่นนี้แล้ว การจัดการศึกษาของชาติ ก็จะบรรลุเป้าหมายของการจัดการศึกษาที่ดีได้ ไม่ใช่แค่เพียงพัฒนาผู้เรียนให้มีสติปัญญารอบรู้ด้านวิชาการต่างๆ เท่านั้น หากยังต้องการให้ผู้เรียนเป็นคนดีของสังคม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และจักได้ค้นยุคใหม่ที่จักช่วยจรรโลงสังคมให้น่าอยู่ขึ้น ดังคำกล่าวของท่านที่ว่า “ศีลธรรมไม่กลับมาโลกาจะวินาศ”

บทที่ 5

สรุปผล และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาอัตชีวประวัติและแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส ในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้สรุปผลและให้ข้อเสนอแนะไว้ดังนี้

วัตถุประสงค์

การศึกษอัตชีวประวัติและแนวทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสครั้งนี้ มี วัตถุประสงค์เพื่อศึกษอัตชีวประวัติ อันได้แก่ชาติกำเนิด การศึกษาในโรงเรียน การครองสมณเพศ การเผยแผ่ธรรม ผลงานและเกียรติประวัติ และเพื่อศึกษาแนวคิดทางการศึกษา ได้แก่ การเรียนรู้ของผู้เรียน การสอนของครู และสาระการเรียนรู้ อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหาร การศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอนนำไปพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอนต่อไป

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การดำเนินการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ เป็นการศึกษารายกรณี (Case Study) ในลักษณะของการพรรณนา และการวิเคราะห์ (Descriptive and Analysis) และการสัมภาษณ์บุคคล (Interview) ดังมีรายละเอียดดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ประเภทหนังสือ บทความ และงานวิจัยตีพิมพ์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2514 – 2546 รวม 88 เล่ม และเครือข่ายข้อมูลข่าวสาร 2 รายการ การสัมภาษณ์บุคคล 10 ท่าน ดังนี้

1.1 การศึกษาจากเอกสาร โดยการเก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูลหลายๆ แห่ง ได้แก่ สวนโมกขพลาราม ธรรมทานมูลนิธิ วัดธารน้ำไหล วัดพระธาตุไชยา หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หอสมุดแห่งชาติ สำนักพิมพ์สุภาพใจ หอสมุดโรงเรียนวัดกำแพง หอสมุดโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย ศูนย์รวมข่าวสมหญิง ยิงยศ และระบบเครือข่ายข้อมูล ข่าวสาร (อินเทอร์เน็ต) เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนถูกต้องมากที่สุด แล้วจึงนำมาประมวลจัดเป็นหมวดหมู่ในแต่ละหัวข้อที่ศึกษา เพื่อนำมาวิเคราะห์เนื้อหาให้เข้าใจง่าย มีความชัดเจนถูกต้อง

ทั้งนี้ ได้แยกเอกสารออกเป็น 2 ประเภท ประกอบด้วยเอกสารชั้นต้น (Primary Document) ได้แก่หนังสือเอกสารที่ท่านอาจารย์พุทธทาสเขียนขึ้นเอง และเอกสารชั้นรอง (Secondary Document) ได้แก่หนังสือเอกสารที่ผู้อื่นเขียนถึงท่านอาจารย์พุทธทาส ทั้งนี้ได้นำมาคัดเลือกให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ ที่จะศึกษาค้นคว้า เพื่อนำไปสู่การศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาต่อไป

1.2 การลงพื้นที่ที่เป็นแหล่งข้อมูล ผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่ที่เป็นแหล่งข้อมูล โดยตรง ณ สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องครบถ้วนที่สุด โดยใช้หลักวิชาการ แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอน 4 ขั้นตอนคือ 1) การเลือกสนาม 2) การแนะนำตัว 3) การสร้างความสัมพันธ์ 4) การสัมภาษณ์

1.3 การสัมภาษณ์ โดยการลงพื้นที่ ณ วัดธารน้ำไหล ธรรมาสนมณีนี สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อขอสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับ ท่านอาจารย์พุทธทาส จำนวน 10 คน โดยมีหัวข้อการสัมภาษณ์ดังนี้

- 1) ท่านมีความศรัทธาในตัวท่านอาจารย์พุทธทาสอย่างไร
- 2) ท่านอาจารย์พุทธทาสได้ให้แนวคิดทางการศึกษาไว้อย่างไร
- 3) แนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสที่ท่านเห็นว่าสำคัญ และมีประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาเป็นอย่างไร
- 4) ท่านคิดว่าผลจากการนำแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส ไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนควบคู่กันไปกับวิชาการ เทคโนโลยีจะเป็นอย่างไร

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษารั้งนี้ ได้วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากหนังสือเอกสารชั้นต้น เอกสารชั้นรอง การลงพื้นที่ที่เป็นแหล่งข้อมูลและการสัมภาษณ์บุคคล โดยนำข้อมูลมาแยกแยะออกเป็นหมวดหมู่ ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้า ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า เพื่อให้ข้อมูลที่ตรงกัน มีความถูกต้องชัดเจนมากที่สุด โดยสอดคล้องความคิดเห็นความรู้ที่ผู้ศึกษาค้นพบ เชื่อมโยงกับคำให้สัมภาษณ์และเอกสาร โดยให้ความสำคัญกับแนวคิดทางการศึกษาตามขอบเขตการศึกษาค้นคว้าเป็นหลักคือ 1) การเรียนรู้ของผู้เรียน 2) การสอนของครู 3) สารการเรียนรู้ โดยวิเคราะห์จากตามแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส 5 หัวข้อ ได้แก่ 1) การศึกษาคืออะไร 2) การศึกษาไม่สมบูรณ์แบบ 3) การศึกษาหมาทางด่วน 4) ธรรมในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา 5) ครู นักเรียน คือผู้ทำหน้าที่สร้างโลก

ผลการศึกษาค้นคว้า

จากการศึกษาค้นคว้าอัตชีวประวัติและแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสในครั้งนี้ ทำให้ทราบข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้าและขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

อัตชีวประวัติ

ชาติกำเนิดท่านอาจารย์พุทธทาส เกิดที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ชื่อเดิม นามสกุลพานิช บิดาชื่อ นายเซียง นามสกุลพานิช มารดาชื่อ นางเคลื่อน นามสกุลพานิช ท่านมีเชื้อสายจีน ฮกเกี้ยน จากตระกูลโช่ว หรือแซ่โช่ว มีฐานะปานกลาง

การศึกษา สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3

การครองสมณเพศ อุปสมบทเมื่ออายุ 20 ปี สอบเปรียญธรรมได้ประโยค 3 สมณศักดิ์สูงสุดเป็นพระธรรมโกศาจารย์ (เจ้าคุณชั้นธรรม)

การเผยแพร่ธรรม ผลงานการเผยแพร่ธรรมด้านหนังสือ ที่เป็นชุด 8 ชุด จำนวน 303 เล่ม ผลงานด้านแถบบันทึกเสียงที่เป็นชุด 28 ชุด จำนวน 2,093 ม้วน ด้านถาวรวัตถุได้แก่ สวนโมกขพลาราม โบสถ์ธรรมชาติ คณะธรรมทาน โรงเรียนหิน อคารธรรมทาน มูลนิธิ โรงมหรสพทางวิญญูณ ลานหินโค้ง ศาลาธรรมโฆษณ์ สระนาฬิกา สวนโมกขนานาชาติ เสา 5 เสา รูปปั้นอวโลกิเตศวร

เกียรติประวัติ ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ 7 สาขา 7 สถาบัน รางวัลชนะเลิศหนังสือดีประจำปี 2508 จากองค์การยูเนสโก สหประชาชาติ เป็นบุคคลดีเด่นแห่งปี 2538 โดยองค์การสหประชาชาติ

จากการศึกษาค้นคว้าอัตชีวประวัติ ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ สามารถสรุปเป็นอัตชีวประวัติ ท่านพุทธทาส ประกอบด้วย ชาติกำเนิด การศึกษาในโรงเรียน การครอง สมณเพศ การเผยแพร่ธรรมและเกียรติประวัติ พบว่าท่านอาจารย์พุทธทาสมีคุณสมบัติพิเศษที่ทำให้มีความเป็นเลิศ ประสบความสำเร็จในการครองตน มีชื่อเสียงระดับโลกหลายประการคือ

1. ความขยันอดทนและประหยัด

ท่านอาจารย์พุทธทาสได้รับการถ่ายทอดสิ่งดีๆ คุณสมบัติด้านการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องจากบิดา มารดา ซึ่งเป็นครูคนแรกมาตั้งแต่เยาว์วัย ท่านเป็นคนขยัน สุภาพ ประหยัด มัธยัสถ์ จากพื้นฐานครอบครัวที่ประกอบอาชีพค้าขาย มีฐานะปานกลาง และมีบรรพบุรุษมาจากเมืองจีน ซึ่งเป็นคนขยัน ประหยัด และมีความมานะอดทนสูง ส่งผลถึงการครองตนของท่านมาโดยตลอด ซึ่งท่านจะใช้ทรัพยากรในการเผยแพร่ธรรมอย่างประหยัด และเกิดประโยชน์สูงสุดตามหลักเศรษฐกิจศาสตร์ และชี้ให้เห็นถึงการประมาณตนในเรื่องของวัตถุสิ่งของ ศาสนาวัตถุ ศาสนสถานของท่านที่ใช้ในการเผยแพร่ธรรมนั้น จะไม่เน้นความใหญ่โต หรูหรา อลังการอะไรเลย แม้แต่สีก็ยังไม่ทา แต่ท่านต้องการใช้ในการเผยแพร่ธรรมให้เกิดประโยชน์สูงสุดเป็นสำคัญ

2. ความรู้เรื่องวิชาช่าง

ท่านยังได้รับการถ่ายทอดความสามารถพิเศษทางด้านช่าง จึงทำให้สิ่ง ก่อสร้างถาวรวัตถุต่างๆ ในสวนโมกข์ ดำเนินการก่อสร้างเองได้ ทั้งพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา

ภายในวัดช่วยกัน ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายไปได้มาก สอดคล้องกับที่ท่านไม่ประสงค์ที่จะให้ ศาสนสถาน หรือวัดเป็นแหล่งทำมาค้าขาย ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องดื่ม วัดถ่มมดต่าง ๆ หรือแม้แต่การรับบริจาค การเรียกริก็มีใช้เครื่องมือในการเผยแพร่ธรรมของท่านที่จะนำมา ก่อสร้างศาสนสถานให้ใหญ่โต แต่แก่นแท้ที่ท่านปรารถนาสูงสุดคือความเข้าใจในธรรมแล้วนำไปใช้ในการดำรงชีวิตอย่างงดงามถูกต้อง

3. ความรู้เรื่องการประพันธ์บทร้อยกรอง

ผลงานด้านหนังสือ การเทศนาของท่าน มีบทร้อยกรองประกอบอยู่ด้วยเป็นจำนวนมาก ทำให้ธรรมเป็นเรื่องน่าสนใจ น่าอ่าน อ่านแล้วเกิดความไพเราะกินใจ เข้าใจง่าย ทำให้คนสนใจอ่านผลงานของท่านหรือฟังท่านเทศนา และเข้าใจในธรรม สนใจในธรรมมากขึ้น คุณสมบัติพิเศษนี้ท่านได้มาจากโยมบิดา ซึ่งชอบแต่งกลอน แต่งโคลง มีวิญญูณกวี ทำให้ท่านอาจารย์ พุทธทาสชอบไปด้วย

4. ความรู้เรื่องยาแผนโบราณ

ท่านได้รับการถ่ายทอดจากโยมบิดาเช่นกัน ซึ่งสามารถปรุงยาแผนโบราณขายได้ การทำยาแผนโบราณก็ทำตามตำรา และสามารถปรุงเป็นยาเม็ดได้ แต่ก็ขายในราคาถูก เพราะครอบครัวของท่านมีความโอบอ้อมอารี เมตตา กรุณาต่อผู้อื่น ทำให้มีผู้พ้นทุกข์จากความเจ็บป่วยเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นสิ่งที่ท่านภูมิใจและอยากให้เพื่อนมนุษย์ พ้นทุกข์อย่างถาวร คือหลุดพ้น

5. ความเป็นนักคิด

ท่านเป็นนักคิดด้วยผลงานของท่านที่ปรากฏ จะผ่านการคิดไตร่ตรอง หาเหตุผลในการสั่งสอน ในการเผยแพร่ธรรม ด้วยการวิเคราะห์ธรรมที่เข้าใจยากสำหรับบุคคลทั่วไปให้เข้าใจง่ายขึ้น ความเป็นนักคิดของท่าน จึงทำให้ท่านไม่หลงใหล มัวเมาในไสยศาสตร์ อวิชาต่างๆ วัดหรือสถานปฏิบัติธรรมของท่านจึงไม่มีการปลุกเสกพระ รดน้ำมนต์ สะเดาะเคราะห์ ทำให้เกิดศิษย์ เกิดวัดเครือข่ายที่ปฏิบัติตามท่าน มุ่งเน้นการเผยแพร่ธรรม เป็นหลัก โดยใช้หลักวิทยาศาสตร์คือความมีเหตุผล

6. ความเป็นนักการศึกษา

ท่านให้ความสำคัญกับการศึกษามาโดยตลอดตั้งแต่เยาว์วัย เมื่อท่านได้รับการศึกษาก็ศึกษาด้วยความขยันขันแข็ง ไม่เกรงทำให้ครูบาอาจารย์หนักใจ สิ่งสำคัญในเรื่องการศึกษาคือท่านสามารถศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง เป็นแบบอย่างที่ดี ตัวท่านปฏิบัติมานานแล้วด้วยความเพียรอดทนนักอ่าน เป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต ทำให้ประสบความสำเร็จในเรื่องของการเผยแพร่ธรรม และแนวคิดทางการศึกษา จนทำให้ท่านมีชื่อเสียงระดับโลก เกิดผลงานมากมาย ทั้งหนังสือในการเผยแพร่ธรรม ศาสนวัตถุ ศาสนสถาน เกิดเครือข่ายในการเผยแพร่ธรรมตามแนวทางของท่าน นอกจากนั้นยังทำให้ท่านได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัย และแนวคิดทางการศึกษาของท่านนั้นนับว่าทันสมัยอยู่เสมอ สอดคล้องกับปัญหาสังคมในปัจจุบัน และใช้เป็น

แนวทางในการจัดการศึกษา เพื่อสนองตอบการแก้ปัญหาของสังคมนั้นได้ เพื่อเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป เป็นที่ยอมรับของสากล

7. ความเป็นนักภาษาศาสตร์

ท่านมีความรอบรู้เป็นอย่างดีในเรื่องของทั้งภาษาไทย ภาษาบาลีและภาษาอังกฤษ ซึ่งมีความแตกต่างจากการศึกษาทั้งในโรงเรียน และการศึกษาด้วยตนเอง ด้วยความขยันขันแข็ง มีความสามารถพิเศษในเรื่องของภาษาบาลีเป็นอย่างดี จากการศึกษาในขณะที่ครองสมณเพศ สามารถใช้ภาษาบาลี ในการเผยแผ่ธรรมได้ และความรอบรู้ในภาษาบาลี ของท่านนั้นขนาด แปลภาษาบาลีเป็นภาษาอังกฤษได้ ส่วนความรอบรู้ในภาษาอังกฤษนั้น ด้วยการศึกษาจากการพูดคุยกับชาวต่างชาติ การได้ตอบธรรมกับชาวต่างชาติ ด้วยความสามารถพิเศษที่ท่านเรียนรู้ด้วยตนเอง และนำมาเผยแผ่ธรรม นำมาเขียนผลงานด้านหนังสือ ก่อให้เกิดอานิสงฆ์ มีผู้แปลผลงานของท่านไปอีกหลายภาษา จากภาษาอังกฤษเป็นภาษาจีน เป็นภาษาเยอรมัน และทำให้มีชาวต่างชาติสนใจ เข้ามาศึกษาธรรมจากท่านที่สวนโมกข์เป็นจำนวนมาก ทำให้การเผยแผ่ธรรมกว้างไกลยิ่งขึ้น เป็นที่รู้จักไปทั่วโลก

อัตชีวประวัติของท่านพุทธทาสถือได้ว่าเป็นแนวทางในการนำไปเป็นแบบอย่างเป็นอย่างดีสำหรับบุคคลทั่วไปที่จะนำไปปฏิบัติต่อไป

แนวคิดการศึกษา

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาส ซึ่งได้กำหนดไว้ 5 หัวข้อ ทั้ง 5 หัวข้อสรุปได้ดังนี้

1. การศึกษาคืออะไร หมายถึง ความเข้าใจความหมายของการศึกษาที่ถูกต้อง จะต้องให้มีการบูรณาการวิชาการความรู้ต่างๆให้สอดคล้องเข้ากันกับคุณธรรม จริยธรรม ด้วยการนำ เหตุการณ์ในชีวิตมาเป็นแบบอย่างในการเรียนการสอนและนำไปใช้ปฏิบัติจริงในการดำรงชีวิต มิใช่เรียนแต่เพียงท่องจำธรรมเท่านั้น

การศึกษาตามทัศนะของท่านอาจารย์พุทธทาสจึงหมายถึงการเรียนรู้จากการคิด วิเคราะห์ประสบการณ์จริง เพื่อการปฏิบัติที่ถูกต้อง สอนให้เยาวชนเป็นคนดี มีคุณธรรม และมีวิชาความรู้ที่จะดำรงชีวิตในสังคมอย่างถูกต้อง และมีความสุข

2. การศึกษาไม่สมบูรณ์แบบ หมายถึงการศึกษาที่ขาดคุณธรรม จริยธรรม ในการเรียนการสอน ทำให้การศึกษาไม่สมบูรณ์แบบ การเรียนการสอนจะต้องมีเรื่องของคุณธรรม จริยธรรม

การศึกษาไม่สมบูรณ์แบบตามทัศนะของท่านอาจารย์พุทธทาส จึงหมายถึงการศึกษาที่ส่งเสริมด้านวิชาการ ขาดการส่งเสริมด้านคุณธรรม จริยธรรมควบคู่กัน

3. การศึกษาหมาหวาด้วน หมายถึงเป็นการจัดการศึกษาที่เลียนแบบประเทศที่พัฒนาแล้ว อันเป็นการจัดการศึกษาที่ไม่ให้ความสำคัญเรื่องคุณธรรม จริยธรรมให้กับผู้เรียนเน้นแต่

วิชาการต่างๆ แล้วนำมาเผยแพร่ให้ประเทศอื่นทำตาม จัดการศึกษาตาม เหมือนนิทานอีสปเรื่องหมาหางด้วน

การศึกษาหมาหางด้วน ตามทัศนะของท่านอาจารย์พุทธทาส จึงหมายถึงการจัดการศึกษาตามแบบอย่างประเทศใหญ่ๆ ที่พัฒนาแล้ว เป็นการพัฒนาด้านวัตถุ การพัฒนาด้านคุณธรรม โดยไม่คำนึงถึงรากเหง้าของความเป็นไทย ที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม เป็นสังคมที่มีคุณธรรม การศึกษามีความสัมพันธ์กันกับวัด กับศาสนา มาแต่ก่อน

4. ธรรมในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา หมายถึง ทำให้พบว่าท่านอาจารย์พุทธทาสให้ความสำคัญในการศึกษาธรรมอย่างถ่องแท้ จนเกิดความเข้าใจและสามารถนำไปเผยแผ่หรือนำไปสอนต่อได้ จึงต้องเริ่มต้นที่ครูต้องศึกษาธรรม และนำไปสอนผู้เรียนหรือ

นักเรียนได้โดยที่ครูต้องประพฤติ ปฏิบัติเป็นแบบอย่างได้ และสามารถสอนให้ผู้เรียนเข้าใจได้

ธรรมในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา ตามทัศนะของท่านอาจารย์พุทธทาส จึงหมายถึง การเรียนรู้ที่จะนำธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง พุทธธรรมสำหรับนักเรียน ได้แก่ ศีล การคบมิตร บุญกิริยาวัตถุ ฌราวาสธรรม ความกตัญญู ขันติ โสรัจจะ สังคหวัตถุ และอิทธิบาท

5. ครู นักเรียนคือผู้ทำหน้าที่สร้างโลก หมายถึงครู และนักเรียนเป็นผู้ที่จะทำให้สังคมโลก อยู่กันอย่างสงบสุข เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งท่านใช้คำว่า “สร้างโลก” บทบาทอยู่ที่ครู และนักเรียน ครูต้องประพฤติปฏิบัติดีก่อน มีความเป็นครูด้วยกายและใจ สมกับเป็นปูชนียบุคคล มิใช่คนรับจ้างสอนหนังสือ และสามารถสอนนักเรียนให้มีคุณสมบัติที่มีคุณธรรม จริยธรรม เช่นเดียวกันกับครู จนเป็นพลเมืองดีของโลก เมื่อเติบโตใหญ่ ทำให้คนในโลกซึ่งเมื่อมีคุณธรรม จริยธรรมแล้ว ก็จะเป็นคนที่สมบูรณ์ เป็นมนุษย์ที่เต็ม โลกจะอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข ไม่เบียดเบียนกัน จึงนับว่าครู นักเรียนเป็นผู้สร้างโลกตามความหมายของท่านอาจารย์พุทธทาสนั่นเอง

ครู คือผู้ทำหน้าที่สร้างโลกตามทัศนะของท่านอาจารย์พุทธทาส จึงหมายถึง ผู้ที่เป็นแบบอย่างที่ดี

จากการศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์บุคคลที่ใกล้ชิดท่านอาจารย์พุทธทาส ในหัวข้อเรื่องการศึกษาคืออะไร การศึกษาไม่สมบูรณ์แบบ การศึกษาหมาหางด้วน ธรรมในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา และครู นักเรียนผู้ทำหน้าที่สร้างโลก ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสตามขอบเขตของการศึกษา 3 ด้านคือ ด้านการเรียนของผู้เรียน ด้านการสอนของครู และด้านสาระการเรียนรู้ ดังนี้

1. การเรียนรู้ของผู้เรียน

ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ จากการประพฤติปฏิบัติจริงตามแบบอย่างครู เรียนรู้จากการคิดวิเคราะห์หาแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้อง จากประสบการณ์จริง โดยการบูรณาการทางด้านวิชาการ วิชาชีพกับธรรมคำสอนของศาสนา สามารถสรุปได้เป็น 4 ข้อ ดังนี้

- 1) เรียนรู้การดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง
- 2) เรียนรู้โดยการคิดวิเคราะห์จากประสบการณ์จริง
- 3) เรียนรู้วิชาการ วิชาชีพควบคู่คุณธรรม จริยธรรม
- 4) เรียนรู้ด้วยความวิริยะ อุตสาหะ

มุ่งหวังที่จะให้ผู้เรียนลดความเห็นแก่ตัว ลดความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็น"ตัวกู ของกู" ไม่หลงใหลไปกับกระแสวัตถุนิยมจนเกิดความจำเป็น

2. การสอนของครู

ครูต้องเป็นบุคคลที่ประพฤติปฏิบัติดี เป็นแบบอย่างของศิษย์ก่อน จึงจะสอนให้ศิษย์ประพฤติปฏิบัติตามได้ ครูต้องสอนโดยให้นักเรียนเป็นสำคัญ ให้รู้จักคิดวิเคราะห์หาเหตุผล ค้นพบคำตอบด้วยตนเอง สามารถเลือกแนวทางในการปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยให้ผู้เรียนมีความรู้คู่คุณธรรม สามารถสรุปได้เป็น 4 ข้อ ดังนี้

1) กำหนดเป้าหมายการสอน คือการพัฒนาผู้เรียนใน 3 ด้าน คือ ทางกาย ทางปัญญา และทางจิตใจ

2) ประพฤติ ปฏิบัติตน ให้ความรัก ความเมตตาแก่นักเรียน
 ดุจพ่อ แม่ ให้ความใกล้ชิดกับนักเรียน

3) มีอารมณ์แจ่มใส มีพฤติกรรมทางอารมณ์ที่ดีกับนักเรียน ให้นักเรียนเรียนรู้อย่างมีความสุข

4) สอนทั้งวิชาการ ความรู้ วิชาชีพ บูรณาการกับคุณธรรม จริยธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี อันดีงามของไทย ผ่านสื่อเทคโนโลยีต่างๆ ให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข

โดยมุ่งหวังที่จะปฏิรูปการสอนของครูจากการสอนแบบ "หมาหางด้วน" ให้เป็นการสอนที่สมบูรณ์แบบ

3. สารการเรียนรู้

เนื้อหาการเรียนรู้จะต้องให้มีคุณธรรม คำสอนของศาสนา บูรณาการกับความรู้ด้าน วิชาการ วิชาชีพต่างๆ ทุกระดับการศึกษา พุทธธรรมสำหรับนักเรียนที่ควรมีในหลักสูตร ได้แก่ ศีล การคบมิตร บุญกิริยาวัตถุ ฌราวาสธรรม ความกตัญญู ขันติ โสรัจจะสังคหวัตถุ 4 อิทธิบาท 4 รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของไทย รากเหง้าของความเป็นไทยให้มีการปฏิรูปสาระการเรียนรู้ในหลักสูตรเน้นความสำคัญของธรรมในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา เพื่อที่ว่า "ศีลธรรมไม่กลับมา โลกจะวินาศ"

ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาอัตชีวประวัติ และแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสครั้งนี้ ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเพื่อ นำไปใช้ในการจัดการศึกษา และเพื่อการวิจัยต่อไป ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะการนำไปใช้ประโยชน์ในการจัดการศึกษา

1.1 ผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการจัดทำหลักสูตร ที่มีการบูรณาการวิชาการ วิชาชีพ กับคุณธรรม คำสอน ของศาสนา สอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545

1.2 ครูผู้สอนเป็นใช้แนวทางในการจัดการเรียนการสอน โดยนำแนวคิดของท่านอาจารย์พุทธทาสไปพัฒนา ปรับปรุง การเรียนรู้ของนักเรียน เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงเรียนที่จะคิดวิเคราะห์ และนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต สอนแบบบูรณาการวิชาความรู้ต่างๆ กับคุณธรรม จริยธรรม จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ให้นักเรียนเกิดความคิดวิเคราะห์หาผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ในการดำรงชีวิตและแนวทางหลักเพื่อแก้ไขหรือปฏิบัติตนที่ถูกต้อง จะต้องอบรมสั่งสอนและศึกษาเล่าเรียน ในเรื่องเบญจศีล การคบมิตร บุญกิริยาวัตถุ 3 ขรรวาสธรรม 4 ความกตัญญู ขันติ โสรัจจะ สังคหวัตถุ 4 อิทธิบาท 4 รู้เรื่อง คุณธรรม จริยธรรมควบคู่กับวิชาการความรู้ต่างๆ

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

2.1 ควรศึกษาแนวคิดทางการศึกษาด้านคุณธรรม จริยธรรม ที่ผู้เรียนต้องเรียนรู้ โดยแยกในระดับการศึกษาในแต่ละช่วงชั้น

2.2 ควรศึกษาพฤติกรรมของผู้เรียน จากการใช้หลักสูตรที่มีการบูรณาการแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสกับวิชาความรู้ต่างๆ แล้ว

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- โกวิท ประวาลพุกษ์. (2544). *โรงเรียนที่หนึ่งในโลก*. กรุงเทพฯ : พัฒนาคุณภาพวิชาการ. กองบรรณาธิการ. (2546, เมษายน). "การศึกษาแนวนีโอฮิวแมนนิส : ความรักเพื่อสรรพสิ่งในจักรวาล," *สานปฏิรูป*. 14(2) 15 – 17.
- กองบรรณาธิการสานปฏิรูป. (2546, พฤศจิกายน). "จริยธรรมฝึกได้ไม่ยาก," *การศึกษากรุงเทพมหานคร*. 2 (27) 14 – 18.
- กิตติศักดิ์ รุ่งเรืองวัฒนกุล. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ รัตน ลีมิตรกุล เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ธรรมทานมูลนิธิ เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2546.
- ชวทักษ์ อัจฉนาเสียว. (2546, กรกฎาคม). "ภัยผู้เยาว์ ภัยในมหาวิทยาลัย : การใช้ชีวิต," *ดอกไม้วัยเยาว์*. 7(1) 26 – 27.
- เดช ตูลวรรณ. (2537). *อาจารย์บุชา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ฟ้ายกย.
- ทัศนีย์ สิทธิสุวรรณ. (2545). *การพัฒนาชุดการฝึกอบรมตามแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสเพื่อพัฒนาสังคม*. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. (สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา). สุราษฎร์ธานี : สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี. ถ่ายเอกสาร.
- นิธิพัฒน์ เจียรกุล. (2536). *ท่านอาจารย์พุทธทาสคนไข้ที่ผมรู้จัก*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2534?). *บันทึกกรรมจากสวนโมกข์แผ้วผ่านธารน้ำไหล*. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- ประเวศ วะสี. (2530). *สำนักปฏิบัติธรรมที่สะท้อนพื้นฐานเดิม สังคมไทย สวนโมกข์ธรรมกาย สันติอโศก*. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน.
- _____. (2543). *การปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุด*. กรุงเทพฯ : อรุณลาดพร้าว.
- ประดู่ลาย (2541). *พุทธธรรมสำหรับนักเรียน*. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
- พระครูภาวนาชัยคุณ (โพธิ์ จันทสโร). เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. รัตน ลีมิตรกุล เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่สวนโมกขพลาราม สุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2546).
- พระประชา ปสนนธมโม. (2535). *เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระธรรมโกศาจารย์. (ปัญญานันทภิกขุ). (2536). *ประวัติชีวิต การงาน หลักธรรม*. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2514). *มรณาสถกับไสยศาสตร์*. กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร.
- _____. (2522). *เช่นนั้นเอง*. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2522). หัวใจของพระพุทธศาสนาคืออะไร. กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร.

_____. (2525). ขาวาสธรรม. กรุงเทพฯ : สมชายการพิมพ์.

_____. (2526). ธรรมกับปัญหาปากท้อง (เทปดัด). สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ สวนโมกขพลาราม.

_____. (2527 ก). การศึกษาและการรับปริญญาในพระพุทธศาสนา. (เทปดัด). สุราษฎร์ธานี : สวนโมกขพลาราม.

_____. (2527 ข). บ้าวบเดียว. นนทบุรี : ศูนย์สืบอายุพระพุทธศาสนา.

_____. (2528). ชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องพัฒนา (เทปดัด). สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ สวนโมกขพลาราม.

_____. (2529 ก). แก่นพุทธศาสน์. กรุงเทพฯ : อรุณวิทยา.

_____. (2529 ข). เป้าหมายของชีวิตและสังคม. กรุงเทพฯ : สมชายการพิมพ์.

_____. (2530 ก). ธรรมสำหรับผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.

_____. (2530 ข). ปณิธานของท่านอาจารย์พุทธทาส. กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร.

_____. (2531 ก). การทำงาน. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.

_____. (2531 ข). ต้นเหตุของปัญหาทุกปัญหาในโลก (เทปดัด). สุราษฎร์ธานี ธรรมทานมูลนิธิ สวนโมกขพลาราม.

_____. (2531 ค). ทำอย่างไรจึงจะว่าง. กรุงเทพฯ : สมชายการพิมพ์.

_____. (2531 ง). อตัมยตาตถา. กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร.

_____. (2532 ก). การพัฒนาชีวิตโดยพระไตรลักษณ์. กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร.

_____. (2532 ข). บรมธรรม. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.

_____. (2533 ก). หลักเกณฑ์ที่จะช่วยโลกให้อยู่รอดได้. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร.

_____. (2533 ข). ธรรมคือสิ่งพัฒนาชีวิต (เทปดัด). สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ สวนโมกขพลาราม.

_____. (2534 ก). ธรรมในฐานะเป็นเครื่องดำเนินชีวิต (เทปดัด). สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิสวนโมกขพลาราม.

_____. (2534 ข). ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.

_____. (2534 ค). มรดกทางปัญญาเพื่อเยาวชนไทย. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์.

_____. (2534 ง). ร้อยธรรมคำกลอน. นนทบุรี : ศูนย์สืบอายุพระพุทธศาสนา.

_____. (2534 จ). ตามรอยพระอรหันต์. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.

_____. (2535). ป่วย 3 เดือนเกิดสมุดเล่มนี้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2536 ก). การอบรมพระธรรมทูต (ซีดี). สุราษฎร์ธานี :
ธรรมทานมูลนิธิสวนโมกขพลาราม.

- _____. (2536). คู่มือมนุษย์. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
 - _____. (2536 ข). มะพร้าวนาฬิกา. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ.
 - _____. (2537 ก). ทางออกที่ 3. กรุงเทพฯ : เบลโลการพิมพ์.
 - _____. (2537 ข). พุทธประวัติจากพระโอษฐ์. กรุงเทพฯ : อรุณวิทยา.
 - _____. (2539 ก). การทำงานเพื่องาน. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
 - _____. (2539 ข). ชีวิตงาม. นนทบุรี : ศูนย์สืบอายุพระพุทธศาสนา.
 - _____. (2540 ก). มนุษย์ธรรมทุกระดับ. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
 - _____. (2540 ข). อสิตสังวัจนรายุศมานุสรณ์. พิมพ์ครั้งที่ 9 กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
 - _____. (2541). พุทธวิธีชุบชีวิตในยามตกอับ. กรุงเทพฯ : มิตรการพิมพ์.
 - _____. (2542 ก). การใช้อาณาปณาสติให้เป็นประโยชน์ในบ้านเรือน. สุราษฎร์ธานี :
ธรรมทานมูลนิธิ.
 - _____. (2542 ข). ธรรมวาทของพุทธทาสภิกขุ. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
 - _____. (2543). เด็กจะเป็นผู้สร้างโลกในอนาคต . พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
 - _____. (2544 ก). การดำรงชีวิตที่ถูกต้อง. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ.
 - _____. (2544 ข). ชีวิตเย็น. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ.
 - _____. (2545 ก). การศึกษาของโลก. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
 - _____. (2545 ข). นิพพานสำหรับทุกคน. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ.
 - _____. (2545 ค). พระครูแพทย์. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
 - _____. (2545 ง). ไม่มีศาสนา ไม่มีชีวิตและไม่นั่งผ้า. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ.
 - _____. (2545 จ). ศีลธรรมของยุวชน คือสันติภาพของโลก โอวาทท่านอาจารย์พุทธทาส
แต่ยุวชน เตือนใจวัยรุ่น และ 5 ดี สู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
 - _____. (2546ก). ชีวิตนี้มีค่า. กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์.
 - _____. (2546ข). ชาตินี้ชาติหน้า เรื่องผี ๆ สาร ๆ . กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์.
- พระสิงห์ทอง เขมियो. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. รัตน ลัมตระกูล เป็นผู้สัมภาษณ์ที่สวนโมกขพลาราม
สุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2546.
- พระสมชาย ทิตวังโส. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. รัตน ลัมตระกูล เป็นผู้สัมภาษณ์ที่สวนโมกขพลาราม
สุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2546.
- พระไสว อินทวังโส. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. รัตน ลัมตระกูล เป็นผู้สัมภาษณ์ที่สวนโมกขพลาราม
สุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2546.

- พระธรรมปิฎก. (ป.อ.ปยุตโต). (2545). *การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น*. กรุงเทพฯ : ธรรมสาร.
- ไพโรจน์ โตเทศ. (2546. ตุลาคม). “ความรู้คู่คุณธรรม หันส่วนเพื่อคุณภาพชีวิตนักเรียน,”
การศึกษา กทม. 1(27) : 25 – 28.
- เมตตา พานิช. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. รัตน์ ลัมตระกูล เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่สวนโมกขพลาราม
 สุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2546.
- หลวงสมานวนกิจ. (2546). *พระและครู*. กรุงเทพฯ : มุลนิธิเผยแพร่ชีวิตประเสริฐ (ผชบ.).
- รุ่ง แก้วแดง. (2543). *การปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุด*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ :
 อรุณลาดพร้าว.
- “รูปแบบการเลี้ยงดูเด็ก พฤติกรรมเชิงจริยธรรม,” (2546. สิงหาคม). *สยามรัฐ*. 21 : 9.
- ัญจน อินทรกำแหง. (2531). *ทำไมสวนโมกข์สวนโมกข์ทำไม*. กรุงเทพฯ : พิมพ์เศ.
- ัญญา วิชาลาภรณ์. (2540). *การวิจัยทางการศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : ดันอ้อ
 จำกัด.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์. และคนอื่น ๆ. (2541). *นโยบายธุรกิจการบริหารเชิงกลยุทธ์*. กรุงเทพฯ :
 ธีรฟิล์มและไซเท็กซ์.
- ันสนีย์ เสถียรสุด. (2542, พฤษภาคม). “พระมุดตาเสรี พระภิกษุณีที่พ้นจากสิ่งค่อม 3 สิ่ง,”
สวีกา. 3 (23) : 6 – 7.
- สิกร มณีรินทร์. (2545, กุมภาพันธ์). “เด็กจะได้รับประโยชน์อะไรจากการปฏิรูปหลักสูตร
 ใหม่,” *ข้าราชการครู*. 22(3) : 4 – 7.
- สุพันธ์ รัชนิวงศ์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. รัตน์ ลัมตระกูล เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่โรงเรียนวัฒนา
 วิทยาลัย กรุงเทพมหานคร. เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2546.
- สุธี วรรัตน์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. รัตน์ ลัมตระกูล เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่โรงเรียนวัดใหม่ยายนุ้ย
 กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 19 เมษายน 2546.
- สุวรรณ เหลืองชลธาร และคนอื่น ๆ. (2541). *พุทธทาสสวนโมกขพลาราม กำลังแห่งการ
 หลุดพ้น*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : พี ที พรินท์.
- สุวรรณ ชัยจินดาสุด. (2544, พฤศจิกายน). “ตามรอยท่านพุทธทาส,” *การศึกษา กทม.*
 2(25) : 29 – 33.
- สุวงศ์ จันทวานิช. (2534). *รวมบทความว่าด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพฯ :
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมจริง ยิ่งยศ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. รัตน์ ลัมตระกูล เป็นผู้สัมภาษณ์. ที่ศูนย์รวมข่าวสมหญิง
 ยิ่งยศ กรุงเทพมหานคร. เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2546.
- อุปาสิกกา อุปถัมภ์ สมบูรณ์ศิลป์. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. รัตน์ ลัมตระกูล เป็นผู้สัมภาษณ์.
 ที่สวนโมกขพลาราม สุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2546.

อำรุง จันทวานิช. (2543). *การปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุด*. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์.
 อนุสรณ์ สุนทรธรรม. (2542). *อาจารย์บรูซ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ฟาอภัย.
 อรุณ เวชสุวรรณ. (2514). *สวนโมกข์เมืองไชยาและพุทธศาสนิกชน*. กรุงเทพฯ : สื่อการค้า.
 อรุณวดี สุวรรณกนิษฐ. (2514). *ประวัติงานของท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ*. กรุงเทพฯ :
 สื่อการค้า.

Bogdan R.C. and S.K. Biklen. (1982). *Qualitative Research for Education : An Introduction to theory and Methods*. Boston : Allyn and Bacon.

Buddhadasa Bhikkhu. (1984). *Heart-Wood from The Bo Tree*. Suratthani : The Translator Suan Mok.

"Look Through The Education Refrom," (2001, August). *Here & Now*. 1(2) : 9.

พุทธทาส.คอม (online). Available. <http://www.pantip.com/-buddhadasa/>. November 17, 2003.

Suanmookh : (online). Available. The Garden of Libration.

<http://www.suanmookh.org/teacher1.htm>. Decmber 20, 2003.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ผลงานของท่านอาจารย์พุทธทาสด้านหนังสือและด้านแถบบันทึกเสียง

ผลงานด้านหนังสือ

หนังสือ ชุดธรรมโฆษณ์

1. พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	2. อิทัปปัจจยดา
3. สันทิสเสตัพพธรรม	4. ธรรมบรรยาย
5. พุทธจริยธรรม	6. ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์
7. โอสาเรตัพพธรรม	8. พุทธจริยา
9. ตูลาการิกธรรม เล่ม 1	10. มหิตลธรรม
11. บรมธรรม ภาคต้น	12. บรมธรรมภาคปลาย
13. อานาปานสติภาวนา	14. ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม 1
15. สุนฺญตาปริทัศน์ เล่ม 1	16. ค่ายธรรมบุตร
17. ขรรวาสธรรม	18. ปรมัตถสภาวะธรรม
19. ปฏิปทาปริทัศน์	20. ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย
21. สุนฺญตาปริทัศน์ เล่ม 2	22. เตกิจฉกธรรม
23. โมกขธรรมประยุกต์	24. ศาสดากาลิกเทศนา
25. ศิลธรรมกับมนุษยโลก	26. อริยศีลธรรม
27. การกลับมาแห่งศีลธรรม	28. ธรรมสังฆสงเคราะห์
29. ปกิณฺณสมุปบาทจากพระโอษฐ์	30. ธรรมกับการเมือง
31. เยาวชน กับศีลธรรม	32. เมื่อธรรมครองโลก
33. ไกวัลยธรรม	34. อาสาพหุชาเทศนา เล่ม 1
35. มาฆบูชา เล่ม 1	36. พระพุทธคุณบรรยาย
37. วิสาขบูชาเล่ม 1	38. ขุมนมลออายุ เล่ม 1
49. ธรรมบรรยายต่อทางสุนัษ	40. เทคนิคของการมีธรรม
41. อะไรคืออะไร	42. ใครคือใคร
43. อริยสัจจากพระโอษฐ์	44. ราชภโฏวาท
45. กข กกา ของการศึกษาพุทธศาสนา	46. ธรรมเล่มน้อย
47. ใจความแห่งคริสต์ธรรม	48. ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม 2
49. หัวข้อธรรมในคำกลอนและบทประพันธ์ของ "สิริवास"	50. ฟาสางระหว่าง 50 ปี ที่สวน โมกข์ ตอน 1
51. ฟาสางระหว่าง 50 ปี ที่สวนโมกข์ตอน 2	52. ขุมนมปาฐกถา ชุด "พุทธธรรม"
53. สมถวิปัสสนาแห่งยุคปรเมนุ	54. นวกานุสาสน์ เล่ม 1
55. สันติภาพของโลก	56. ธรรมกับสัญชาตญาณ
57. ธรรมศาสตร์ เล่ม 1	58. อตัมมยดาประยุกต์
59. ธรรมในฐานะวิทยาศาสตร์	60. อตัมมยดาประทีป
61. อตัมมยดาปริทัศน์	62. สันติปฏิรูปธรรม
63. พุทธธรรมประยุกต์	

หนังสือชุดลอยปทุม

1. คู่มือมนุษย์	2. ศิลปแห่งการพูดด้วยยถาภูต
3. ศิลปแห่งการมีพระพุทธเจ้าอยู่กับเนื้อ	4. สัมมปปัญญา
5. ธรรมสำหรับคนเกลียดวัด	6. ธรรม 24 เหลี่ยม
7. พูดกับเณร	8. ศีลธรรมกลับมา ตอนที่ 1
9. เห็นธรรมชาติคือเห็นความเป็นเช่นนั้นเอง	10. ธรรมโอสถสำหรับโลก
11. ความมีสุขภาพทางจิต	12. ปรมัตถธรรมคำกลอน
13. นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้	14. ธรรมพรปีใหม่
15. ตถตาช่วยได้	16. ศีลธรรมกลับมา ตอนที่ 2
17. คำของครู	18. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตร
19. ถอยหลังเข้าคลองกันเถิด	20. พ่อแม่สมบูรณ์แบบ
21. การเก็บความโกรธใส่ยังฉาง	22. ศีลธรรมกลับมา ตอน 3
23. การปรุงเป็นทุกข์อย่างยิ่ง	24. อาหารหล่อเลี้ยงใจการดับเป็นสุขอย่างยิ่ง
25. ปุณฺณกิริยาวัตถุ	26. อานาปานสติและดับไม่เหลือ
27. ธรรมคติและธรรมคิตา	28. ความมั่นคงภายใน
29. โลกพระศรีอริยอยู่แค่ปลายจมูก	30. การทำงานเพื่องาน
31. สันโดษไม่เป็นอุปสรรคการพัฒนา	32. ปฏิจสมุปบาทคืออะไร
33. เจ้าเงื่อนของธรรมและอิทัปปัจจยตา	34. การอยู่ปัจจุบัน ไม่มีอดีต อนาคต
35. พุทธศาสตร์กับไสยศาสตร์	36. อานาปานสติภาวนา
37. อิทัปปัจจยตาในฐานะสิ่งสูงสุดแห่งพระพุทธศาสนา	38. นรกกับสวรรค์
39. ดับทุกข์สิ้นเชิง	40. มรดกธรรมคำกลอน
41. ทิศทั้ง 6	42. ฟาสงทางธรรมโมเชฐ์
43. ฟาสงทางฝ่ายบรรพชิต	44. มหรสพของอรหันต์
45. ปรมัตถธรรมกลับมา ตอนที่ 1	46. เช่นนั้นเอง
47. ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ	48. อะไรๆ ในชีวิตสักแต่ว่าเป็นเรื่องของจิตสิ่งเดียว
49. ปรมัตถธรรมกลับมาตอน 2	50. ศิลปะสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลก
51. พบชีวิตจริง	52. สมถวิปัสสนาสำหรับยุคปรมาณู
53. ธรรมที่ควรเติมลงในชีวิต	54. ฟาสงทางการเมือง
55. ธรรมสัจจะของสมถวิปัสสนาแห่งยุคปรมาณู	56. ฟาสงทางปรมัตถ์ อภิธรรม อุบาทส และบรรพชิต
57. ผัสสะสิ่งที่ต้องรู้จักและควบคุม	58. ความสุขแท้เมื่อสิ้นสุดแห่งความสุข
59. แนวสังเขปทั่วๆไปของการพัฒนา	60. ธรรมชีวิตกับความเป็นฆราวาส
61. การศึกษาและการรับปริญญาในพระพุทธศาสนา	62. การบำเพ็ญบารมีที่ถูกทาง
63. ทำงานให้สนุกได้อย่างไร	64. การทำวิปัสสนาและใจความสำคัญของวิปัสสนา
65. หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น	66. ธรรมเป็นคู่ชีวิต
67. รอยของพระธรรม	68. สิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตา ในฐานะเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

หนังสือชุดลอยปทุม (ต่อ)

69. การทำชีวิตให้มีธรรม	70. หัวใจธรรมโดยหลักพื้นฐาน
71. การบวชอยู่ที่บ้าน	72. หัวใจปรมัตถธรรม
73. หาสุขได้จากทุกข์	74. ทานบริจาค
75. ฟาสางทางธรรมมานุภาพ	76. การช่วยเหลือผู้อื่น
77. การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา	78. จิตตภาวนาทุกรูปแบบ
79. ความถูกต้องของอิทัปปัจจยตา	80. ชีวิตใหม่และมรรค หรือหนทางที่จะมีชีวิตใหม่
81. แก่นพระพุทธศาสนา	82. ฟาสางทางธรรมโฆษณ
83. การดับทุกข์ที่มีอยู่ในตัวการดำรงชีวิต	84. ปรมัตถธรรมกลับมา ตอน 3
85. ปรมัตถธรรมกลับมา ตอน 4	86. มนุษย์ควรมีสันติภาพ
87. จนกว่าโลกจะมีสันติภาพ	88. สิ่งทีพระพุทธเจ้าทรงเคารพ
89. สันติภาพของมนุษย์อยู่บนรากฐานความไม่เห็นแก่ตัว	90. ชีวิตเย็น
91. ธรรมสำหรับผู้สูงอายุ	92. การดำรงชีวิตที่ถูกต้อง
93. อิศราภาพหรือเสรีภาพในทางธรรม	94. เรื่องเกี่ยวกับปาฏิหาริย์
95. การบำเพ็ญบุญปรารภอายุ	96. มีธรรมสี่เกลอให้มากกว่าปีเก่า
97. จัดการที่เหตุ ของสิ่งที่มีเหตุ	98. การมีกุศลชนิดที่แท้จริง
99. สิ่งที่ต้องทำให้ดีกว่าปีเก่า	100. มารู้จักพระพุทธศาสนากันให้ดีกว่าปีที่แล้ว
111. เกียรติคุณของพระพุทธเจ้า	

หนังสือ ชุดหม่นลือธรรมจักร

1. พระพุทธคุณคำกลอน	2. การศึกษาคืออะไร
3. การงานคืออะไร	4. ทรัพย์สมบัติคืออะไร
5. สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์	6. ปัญหาที่เกิดจากการศึกษาไม่สมบูรณ์แบบ
7. ปาวณาและธรรมในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา	8. ชาติในปาฏิจะสมุปบาท
9. ทางออกที่ 3 แห่งยุคปัจจุบัน	10. การบวชคืออะไร
11. ศาสนาคืออะไร	12. ตัวตนคืออะไร
13. อานาปานสติภาวนา	14. ธรรมในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษาทั้งมีตัวตนและไม่มีตัวตน
15. คุณพระไม่ตาย	16. คุณพระไม่ตายและเกิดมาทำไม
17. ความรักดี	18. เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าพระเจ้า
19. ครูคือผู้ทำหน้าที่สร้างโลก	20. การทำวัตรตามแบบโบราณ
21. ประมวลปรมัตถธรรมที่คนธรรมดาควรทราบ	22. โลกอื่น
23. ความเกิดแห่งทุกข์และความไม่เกิดแห่งทุกข์	24. นิเวศน์
25. วันครู	26. แผ่นดินทองต้องสร้างด้วยแผ่นดินธรรม
27. เมื่อพอใจในหน้าที่ที่กำลังกระทำก็สวรรค์อยู่ ณ ที่นั้น	28. ความเป็นพระอรหันต์
เมื่อไม่รู้จักตัวเอง ก็ไม่รู้ว่ตนควรทำหน้าที่อะไร	

หนังสือ ชุดหมอนล้อธรรมจักร (ต่อ)

29. ธรรมคัมภีร์ครองโลก
31. กระแสแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก
33. การหมดความเห็นแก่ตัวคือหมดทุกข์
35. อตัมมยตาภดา
37. อตัมมยตาใช้หย่าอะไรได้บ้าง
39. คู่มืออานาปานสติภาวนาสมบูรณ์แบบ
41. บทช่วยจำในเรื่องอตัมมยตา
43. พระรัตนตรัยที่ท่านทั้งหลายยังไม่รู้จัก
45. ปาฏิหาริย์แห่งอตัมมยตา
47. พระพุทธเจ้าที่ท่านยังไม่รู้จักและอุดมคติของความเป็นแพทย์
49. ชีวิตที่ไม่เสียชาติเกิด
51. เลิกอายุแล้วมาอยู่กับอตัมมยตา
53. อารัมภกถาของการเลิกอายุ
55. ชีวิตที่มีพื้นฐาน และสิ่งที่เป็นพื้นฐาน
57. อตัมมยตาเท่าที่ควรรู้จักกันไว้บ้างและอตัมมยตาช่วยได้ทุกกรณี
59. อิทัปปัจจยตาในฐานะหัวใจแห่งศาสนา
61. การสืบอายุพระศาสนา
63. พระคุณของ
65. การตกอยู่ในอำนาจของระบบประสาท
67. มนุษย์ทำสงครามกับพระธรรมหรือพระเจ้า
69. สันติภูมิจิโก
71. ธรรมศาสตร์ในขั้นที่จะช่วยโลกได้
73. ธรรมศาสตร์ในการฆ่ากิเลสमारอันดับแรก
75. สัมมาทิฏฐิช่วยโลกได้อย่างไร
77. พระพุทธเจ้าพระองค์จริง คือพระธรรมเห็นปฏิจสุปปาท คือเห็นพระพุทธเจ้า
79. ธรรมศาสตร์ในการปิดอบาย
81. ศิลปะแห่งการใช้เคล็ดจากหัวใจพระธรรม
30. ลูกของชีวิต กับเสน่ห์ของลูก
32. สิ่งแรกที่ต้องรู้จักคือความทุกข์
34. ชีวิตคือขั้นทั้งห้า มิใช่ตัวตน
36. อตัมมยตาประยุกต์
38. เด็กจะเป็นผู้สร้างโลกในอนาคต
40. การใช้อานาปานสติให้เกิดประโยชน์ในบ้านเรือน
42. อตัมมยตากับสันติภาพ
44. การพัฒนาชีวิตโดยพระไตรลักษณ์จัดเป็นอตัมมโย
46. สหายธรรมของอตัมมยตาและอตัมมยตากับปัญหาของมนุษย์ยุคปรมาณู
48. การเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์จริงและพระพุทธเจ้าที่มีอยู่ทุกแห่ง
50. หลักเกณฑ์ที่จะช่วยให้โลกอยู่รอดได้
52. ความไม่เห็นแก่ตัว และความสุสามระดับ
54. พระรัตนตรัยนั้นแหละพระพุทธศาสนา
56. อริยสัจและอตัมมยตา กับธรรมจักร
58. เรื่องที่ต้องควรรู้และควรรู้
60. อตัมมยตา
62. สุดยอดของความถูกต้อง คือ นิพพาน
64. ประมวลรูปแบบแห่งสากล
66. ดับไม่เหลือ
68. ปทานุกรมธรรมสำหรับชาวบ้าน
70. ชีวิตคือการลงทุนเพื่อผลสูงสุด
72. ความวิเวกเป็นสุข ความไม่เบียดเบียนเป็นสุข
74. พุทธศาสนาไม่ได้สอนให้หยุดหรือคิดเพียง แต่ความดีและสุดยอดที่มนุษย์จะไปถึงได้คือ ความเป็นพระอรหันต์
76. การทำลายฐานทัพของกิเลส
78. มาร
80. ธรรมศาสตร์การเปิดสวรรค์

หนังสือ ชุดไตรรัตน์ไขจิตทุกข์

1. ธรรมโอสถชูปชีวิต	2. ประสบสุขเพราะพุทโธวาท
3. กฎธรรมชาติคลายทุกข์	

หนังสือ ชุดบัวหลวง

1. ดับไม่เหลือ	2. อาหารใจ
3. เสียงแห่งความสงบ	4. เสียงแห่งความไม่มีทุกข์
5. หัวข้อธรรมในคำกลอน เล่ม 1	6. หัวข้อธรรมในคำกลอนเล่ม 2
7. โลกอาจรอดได้แม้เพราะกตัญญูกตเวที	8. การดำรงจิตไว้อย่างถูกต้อง

หนังสือ ชุดเกตุพนธรรม

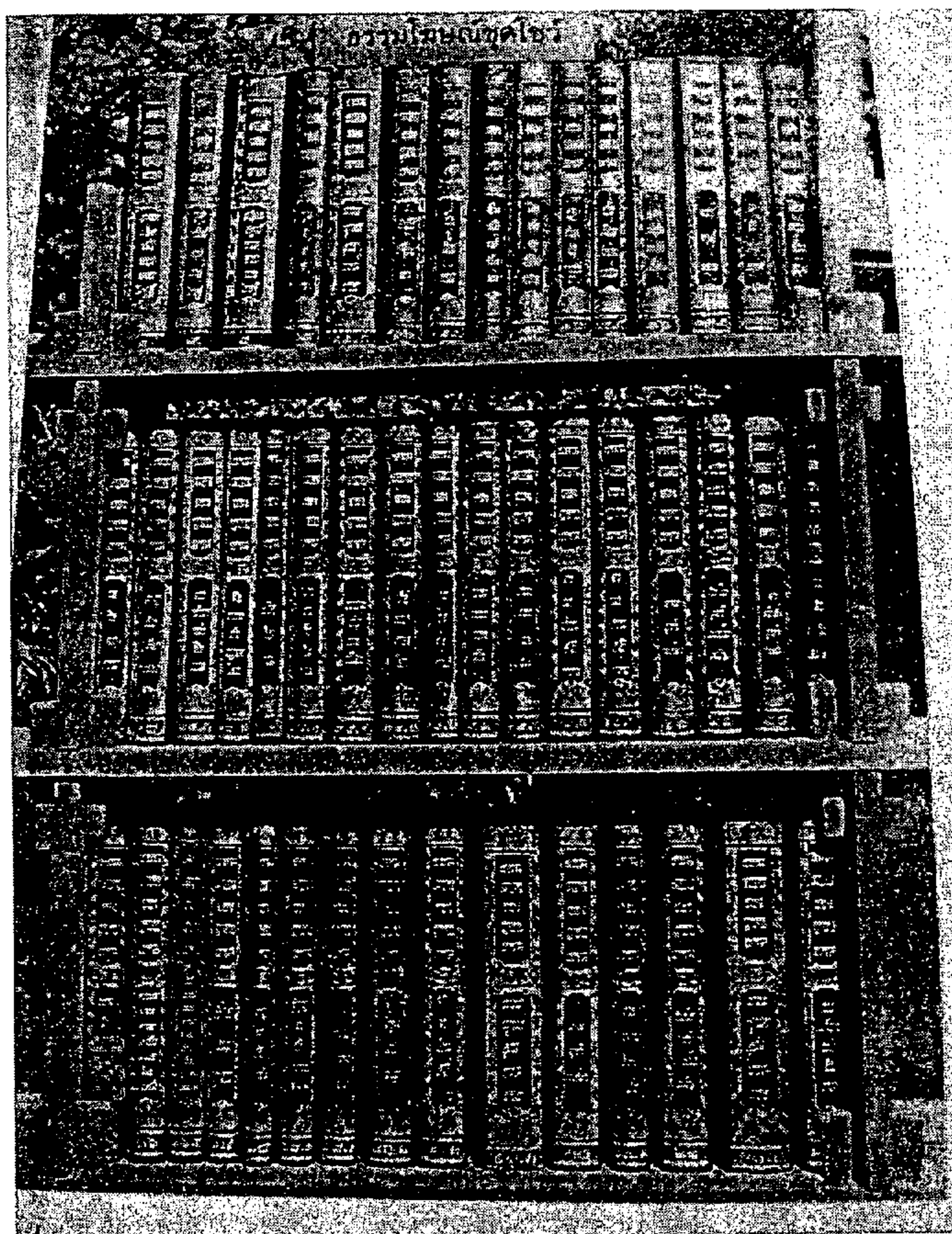
1. กฎบัตรของพุทธบริษัท

หนังสือ ชุดทุนธรรม (แปลเป็นภาษาอังกฤษ)

1. แก่นพุทธศาสตร์	2. ธรรมยี่สิบสี่เหลี่ยม
3. แนวปฏิบัติวิปัสสนาลัดสั้น	

หนังสือ ชดมอด้านใน

1. ภาษาคนภาษาธรรม
3. เทคนิคแห่งความเป็นมนุษย์
5. เกิดมาทำไม(ตอน3-5)
7. ทำบุญสามแบบ
9. ระวัง ระวังอันตราย
11. สมาธิ วิปัสสนา ตามธรรมชาติ
13. วิธีชนะความตาย
15. อุปสรรคของการเข้าถึงธรรม
17. ในสังสารวัฏฏ์มีนิพพาน
19. วิธีศึกษาพุทธศาสนา
21. รมกันพลงแลกรรรมกันพราง
23. การงานคือการปฏิบัติธรรม
25. ความเกิดที่คนยังไม่รู้จัก
27. การศึกษาที่ส่งเสริมสุขภาพจิต
29. การศึกษาชนิดที่นำโลกไปสู่ความวินาศ
31. ปฏิจสมุปบาทในชีวิตประจำวัน
33. มรรค ผล นิพพาน ในชีวิตประจำวัน
35. ไม่มีศาสนา
37. การบำรุงพระศาสนา
39. การบวชคือการฝึกกระทำเพื่อผู้อื่น
41. หลักปฏิบัติเกี่ยวกับทานบริจาค
43. เคล็ดลับในการครองชีวิต
45. จิตที่คิดจะให้นั้นสบายกว่าจิตที่คิดจะเอา
เพราะมีผู้ขาดแคลนเราจึงมีโอกาสได้บุญ
47. ปันมนุษย์แต่ยังเล็ก
49. กรรมตามหลักพุทธศาสนา
51. มนุษย์ของพระเจ้ากับคนของกิเลส
53. อิทัปปัจจยตา พุทธวจนที่ถูกมองข้าม
55. ทำอย่างไรกับปัญหา ตาย เกิด
57. โลกพันยุคมีคสัญญ์ได้อย่างไร
2. ภัยของพุทธศาสนา
4. เกิดมาทำไม (ตอน 1-2)
6. เรามากินเวลากันเถิด
8. ทางรอด 5 ประการ
10. การมองสิ่งทั้งปวงในด้านใน
12. ดวงตาที่เห็นธรรม
14. มหาวิทยาลัยในตัวคน
16. อุปสรรคที่มีอยู่ในคำพูด
18. ทำอย่างไรจึงจะเรียนดี
20. โจรปล้นธรรมชาติ
22. ทำอย่างไรคุณพระจึงคุ้มครอง
24. ชนวดจันท์ หรือชนคนดี
26. จิตประภัสสร จิตเดิมแท้ จิตว่างเหมือนกัน
หรืออย่างไร
28. สิ่งที่ทำให้ชีวิตนักศึกษาไร้ความหมาย
30. สิ่งที่คุณฉลาดถือเอาเป็นครู
32. ทางสายกลาง
34. สิ่งที่ทำให้ลามก
36. ความเจ็บไข้มาตักเตือนให้ให้ฉลาด
38. ผู้ใดมีโอกาสเสียสละเป็นคนโศกดีและปีใหม่
สามแบบ
40. ชีวิตต้องเทียมด้วยควายสองตัวมราวาสกับ
ไสยศาสตร์
44. รัต รวดเร็ว ถึง
46. สะสางชีวิตในวันปีใหม่
48. การแก้ปัญหาที่ไม่ถูกจุด
50. การรับใช้ผู้อื่นทำให้โลกสันติ
52. หนังสือพิมพ์ผู้บันดาลโลก
54. สวรรค์นั้นแหละคือนรก
56. เมตตามหานิยม
58. ยิ่งพัฒนาวัตถุยิ่งห่างสันติ

ภาพประกอบ 8 ส่วนหนึ่งของหนังสือชุดธรรมโมเชน

ที่มา : พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2540 ข). อสิตีสังวัจนายกมานุสรณ์.
7หน้า 87.

ภาพประกอบ 9 ตัวอย่างหนังสือที่พิมพ์เป็นภาษาจีน

ที่มา : พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2540 ข). อสิตสังวัจนรายุศมานุสรณ์.
หน้า 92.

ภาพประกอบ 10 ตัวอย่างหนังสือที่พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ

ที่มา : พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2540 ข). อสัตติสังวัจนราฎุศมานุสรณ์.
หน้า 89.

ภาพประกอบ 11 ตัวอย่างหนังสือที่พิมพ์เป็นภาษาเยอรมัน

ที่มา : พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2540 ข). อสิตีสังวัจนวาทะมานุสสรณ์.
หน้า 89.

ตัวอย่างรายชื่อหนังสือที่พิมพ์เป็นภาษาต่างประเทศ

Ajahn BUDDHADASA BHIKKU 's Books List

Title

1. Buddha-Dhamma for Students
2. Christianity and Buddhism
3. HANDBOOK FOR MANKIND 1989
4. HEART-WOOD FROM THE BO TREE
5. MINDFULNESS WITH BREATHING PATICCASAMUPPADA
6. PRACTICAL DEPENDENT ORIGINATION
7. The A , B , C OF BUDDHISM
8. The Buddha 's Doctrine of Anatta
9. The First Ten Years of Suan Mokkh
10. Toward Buddha – Dhamma

In German

11. Gesänge und Sprüche zur Verehrung und Andacht in Dhamma
12. Zwei Arten der Sprache
13. ANAPANASATI Geistesgegenwart beim atmen

In Francais

14. ANAPANASATI Francais

CD

15. Prison of Life

Picture Book

16. CHAIYA: Experience Exquisite Insight of Thailand

Titles

1. India' s Benevolence to Thailand
2. Keys to Natural Truth
3. Life Should Be Harnessed by Two Buffaloes
4. No Religion
5. The 24 Dimensions of Dhamma
6. Handbuch für die Menschheit (German)

The Natural Truth of Buddhism (Nun Pairor)

ผลงานด้านแถบบันทึกเสียง

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
	อบรมคณะผู้ปฏิบัติสมาธิภาวนา รุ่นที่ ๔	
	การอบรมธรรม	
	การอบรมจิต	
	ถาม-ตอบ ปัญหาธรรมะ	
	อบรมคณะผู้ปฏิบัติสมาธิภาวนา รุ่นที่ ๕	
	ธรรมปริทรรศน์สำหรับผู้ปฏิบัติจิตตภาวนา	
	สรุปแนวการปฏิบัติโดยสังเขป	
	ถาม-ตอบ ปัญหาธรรมะ	
	อบรมคณะผู้ปฏิบัติสมาธิภาวนา รุ่นที่ ๖	5
26 พ.ย. 33	เรื่องของชีวิต คือเรื่องปัจจุสมุปบาท	
27 พ.ย. 33	แนวการปฏิบัติอานาปานสติ	
28 พ.ย. 33	ธรรมะที่ควบคุมกระแสปัจจุสมุปบาท	
	อบรมคณะผู้ปฏิบัติสมาธิภาวนา รุ่นที่ ๗	6
23 ธ.ค. 33	ก ข ก กา ของความดับทุกข์ ภาคที่ 1	
24 ธ.ค. 33	ก ข ก กา ของความดับทุกข์ ภาคที่ 2	
28 ธ.ค. 33	ถาม - ตอบ ปัญหาธรรมะ	
	อบรมคณะผู้ปฏิบัติสมาธิภาวนา รุ่นที่ ๘	6
14 ก.พ. 34	ธรรมปริทรรศน์ ตอนที่ 1 : ธรรมทำไมกัน	
18 ก.พ. 34	ธรรมปริทรรศน์ ตอนที่ 2 : ธรรมทำไมกัน	
19 ก.พ. 34	ธรรมปริทรรศน์ ตอนที่ 3 : ธรรมทำไมกัน	
	อบรมคณะผู้ปฏิบัติสมาธิภาวนา รุ่นที่ ๙	6
14 เม.ย. 34	จุดตั้งต้นที่ถูกต้องในการศึกษาปฏิบัติธรรม	
15 เม.ย. 34	เหตุผลในการปฏิบัติธรรม	
16 เม.ย. 34	ความเหมาะสมในการปฏิบัติธรรม	
	อบรมคณะสมาชิกรายละเอียดจริยปัญญา	5
17 เม.ย. 34	ข้อเท็จจริงที่ต้องรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม	
18 เม.ย. 34	พรหมจรรย์และอาทิพรหมจรรย์	
19 เม.ย. 34	พรหมจริยปริโยสาน : จุดจบแห่งพรหมจรรย์	
	อบรมคณะผู้ปฏิบัติสมาธิภาวนา รุ่นที่ ๑๐	5
16 มิ.ย. 34	ปรมัตถสภาวะธรรมสำหรับดำเนินชีวิต	
17 มิ.ย. 34	ความลึกซึ้งบางอย่างของชีวิต	
18 มิ.ย. 34	สภาวะธรรมที่เรียกว่าขันธห้า	

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
19 มิ.ย. 34	คุณค่าของการมีชีวิตอยู่ด้วยปรมัตถธรรม	
20 มิ.ย. 34	คุณค่าของพระธรรม	
7 ก.พ. 34	การดำเนินชีวิตด้วยธรรมะของคนในมัชฌิมวัย	3
8 ก.พ. 34	การดำเนินชีวิตปัญญาของคนในมัชฌิมวัย	
9 ก.พ. 34	การดำเนินชีวิตของคนในปฐมวัย	
25 ธ.ค. 35	พระคุณของแม่	1
14 ธ.ค. 35	พระพุทธองค์ยังทรงรอเราอยู่	1
19 ธ.ค. 35	สวดยอดความถูกต้อง คือ นิพพาน	1
28 ธ.ค. 35	นิพพานอย่างของพระพุทธเจ้า (โดยสังเขป)	1
	อบรมพระวณกะในพรรษา พ.ศ. ๒๕๓๒	4
17 ส.ค. 32	ธรรมะกับคนเรา	
18 ส.ค. 32	ขันธห้า	
19 ส.ค. 32	อารมณ์ทั้งหลายเป็นเพียงมโนภาพของจิต	
	อบรมพระนวกะในพรรษา พ.ศ. ๒๕๓๒	5
19 ส.ค. 33	ชีวิตที่มีพื้นฐาน , สิ่งที่เป็นพื้นของชีวิต	
22 ส.ค. 33	การควบคุมกระแสแห่งชีวิต	
24 ส.ค. 33	เรื่องสุดท้ายของการประพาสพรหมจรรย์	
30 ส.ค. 32	แผนการของชีวิต	4
1 พ.ค. 32	จุดมุ่งหมายของชีวิต (ความไม่เห็นแก่ตัว)	
2 พ.ค. 32	สัจจะของชีวิต (ความไม่ใช้ตัว)	
	อบรมสามเณรบวชภาคฤดูร้อน	2
8 เม.ย. 34	การพัฒนาชีวิตแบบชาวพุทธ	
10 ก.พ. 36	ประมวลรูปแบบแห่งสากลพรหมจรรย์	6
10 มี.ค. 30	ก ข ระดับศีลธรรม	2
11 มี.ค. 36	ทำไมจึงปฏิบัติปัสสวไม่สำเร็จ	2
27 ก.พ.36	สถาบันของพระพุทธเจ้า	1
18 ก.ค.30- 23 เม.ย.31	ชุด "คู่มือที่จำเป็นจะต้องมีในการศึกษาและปฏิบัติธรรม"	11
5 ม.ค. - 30 มี.ค. 28	ชุด "คู่มือพุทธศาสนา"	19
2 ม.ค. -27 มี.ค. 25	ชุด "ชีวิตโหวหาร"	18
7 ก.ค. - 6 ต.ค.27	ชุด "ธรรมชีวี"	17
4ม.ค. - 9 มี.ค.29	ชุด "ธรรมะกับสัญชาตญาณ"	21
6 เม.ย.- 27 เม.ย. 29	ชุด "ธรรมะคำเดียว"	5
24 ม.ค. -28 ม.ค. 30	ชุด "ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต"	17

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
15 มิ.ย. - 28 มี. ค. 30	ชุด "ธรรมะโดยหลักพื้นฐาน"	15
7 ก.ค. - 29 ก.ย. 22	ชุด "ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์"	18
1 ม.ค. - 26 มี.ค.26	ชุด "ธรรมะเล่มน้อย"	23
3 เม.ย. - 26 มิ.ย.25	ชุด "ปกิณณกธรรมบรรยาย"	15
6 ม.ค. - 31 มี.ค. 16	ชุด "ปรมัตถสภาวะธรรม"	20
3 ม.ค. - 28 มี.ค.24	ชุด "ปัญหาแห่งมนุษยภาพ"	18
7 เม.ย. - 30 มิ.ย.27	ชุด "พุทธธรรมประยุกต์"	22
5 ม.ค. - 28 มิ.ย.29	ชุด "พุทธวิธีชนะความทุกข์"	11
4 เม.ย. - 4 ก.ค.30	ชุด "ภาษาคน - ภาษาธรรม"	15
5 เม.ย. - 18 พ.ค.23	ชุด "ศิลปะแห่งการครองชีวิต"	20
7 ม.ค. - 31 มี.ค.27	ชุด "สมถวิปัสสนาแห่งยุคปรมาณู"	21
5 ก.ค. - 27 ก.ย.29	ชุด "สันติภาพของโลก"	21
4 ก.ค. - 26 ก.ย.24	ชุด "สัมมัตตานุภาพ"	26
3 ส.ค.21 - 28 ก.ย.24	ชุด "ไม่อิงสามขา (ธรรมปาฏิโมกข์)"	19
7 เม.ย. - 30 มิ.ย.22	ชุด "สิ่งสำคัญที่พากันมองข้าม"	17
3 ก.ค. - 25 ก.ย.25	ชุด "หลักพระพุทธศาสนาที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่"	21
1 เม.ย. - 24 มิ.ย.21	ชุด "อะไรคืออะไร"	16
3 ก.ค. - 25 ก.ย.14	ชุด "อานาปาสติบรรยาย"	20
30 ก.ค. - 24 ต.ค.31	ชุด "อติมมยดา ชุดที่ ๑"	15
25 มี.ค. - 13 พ.ค.32	ชุด "อติมมยดา ชุดที่ ๒"	10
3 มิ.ย. -6 ส.ค.32	ชุด "บรรยายเกี่ยวกับการเลิกอายุ"	12
6 ม.ค. - 29 ก.ย.33	ชุด "ธรรมะที่ต้องรู้คู่ชีวิต (สิ่งที่ทำกันยังไม่รู้จัก)"	31
6 มิ.ย. 17 - 9 ส.ค.18	ชุด "ปทานุกรมธรรม"	28
1 ม.ค. - 25 มี.ค.15	ชุด "อิทัปปัจจยา"	28
12 ก.ค. - 15 ก.ย.14	ชุด "นวกานุศาสตร์ (อบรมพระภิกษุสาวกในพรรษาปี 2514)"	23
26 เม.ย.25 - 20 พ.ย.27	ชุด "พุทธธรรมนำสุข (ปาฐกถาธรรมทางโทรทัศน์)"	18
9 มิ.ย.21-21 มิ.ย.24	ชุด "ศีลธรรมกลับมา (ปาฐกถาธรรมทางวิทยุฯ)"	18
19 ก.ค.24 - 21 ธ.ค.29	ชุด "ปรมัตถธรรมกลับมา (ปาฐกถาธรรมทางวิทยุฯ)"	31
7 ม.ค. - 25 ม.ค.21	ชุด "ธรรมสังจบปิณฑกะ"	18
อบรมพระสาวกในพรรษา พ.ศ ๒๕๑๙		
15 ก.ค. 19	ประโยชน์จากการบวช	1
16 ก.ค. 19	บวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง	1
20 ก.ค. 19	วัตถุประสงค์ของการบวช	1

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
22 ก.ค. 19	การเป็นอยู่อย่างนักบวช	1
11 ส.ค. 19	การทำจิตให้ยิ่ง	1
9 ก.ย. 19	วัดป่า พระเถื่อน	1
10 ก.ย. 19	ปริญาจากสวนโมกข์	1
12 ก.ย. 19	หัวใจของพุทธศาสนา	1
13 ก.ย. 19	การทำงานเพื่องาน	1
19 ก.ย. 19	พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนา	1
20 ก.ย. 19	ศีลธรรมและปรัชญาของศีลธรรม	1
24 ก.ย. 19	สิ่งที่เรียกว่ากาลามสูตร	1
28 ก.ย. 19	จิตเต็มสำนึก 2 ชนิด	1
29 ก.ย. 19	สิ่งที่เรียกว่ากิเลส	1
30 ก.ย. 19	สิ่งที่เรียกว่าขันธห้า	1
อบรมพระนวกะในพรรษา พ.ศ. ๒๕๒๒		
6 ส.ค. 22	พระพุทธรเจ้า	1
14 ส.ค. 22	ตัวตน 2 แบบ	1
28 ส.ค. 22	สันติภูมิจิโก	1
อบรมพระราชกัฏฐวัดชลประทานรังสฤษฎ์ พ.ศ. ๒๕๓๖		
23 ต.ค. 26	ธรรมะกับความเป็นบรรพชิตและฆราวาส	1
24 ต.ค. 26	แผ่นดินรองรับร่างกาย ธรรมะรองรับจิตใจ	1
อบรมพระราชกัฏฐวัดชลประทานรังสฤษฎ์ พ.ศ. ๒๕๓๐		10
10 เม.ย. 30	ธรรมกับความเป็นมนุษย์	
11 เม.ย. 30	ธรรมกับหน้าที่การงาน	
13 เม.ย. 30	ธรรมในฐานะเป็นสิ่งที่ป้องกันความทุจริต	
14 เม.ย. 30	ธรรมเป็นมนุษย์ที่เต็ม	
15 เม.ย. 30	ธรรมช่วยให้สามารถควบคุมสัญชาตญาณ	
16 เม.ย. 30	ธรรมช่วยให้การงานไม่เป็นทุกข์	
17 เม.ย. 30	ความเห็นแก่ตัวคือศัตรูร้ายกาจที่สุดของมนุษย์	
18 เม.ย. 30	การเห็นดตตาในทุกสิ่ง	
19 เม.ย. 30	การเลื่อนชั้นหรือภูมิแห่งจิต	
20 เม.ย. 30	ธรรมช่วยให้มีมโนพุดะสูงขึ้นไปจนกระทั่งถึงนิพพาน	
อบรมพระนวกะในพรรษา และผู้ปฏิบัติจิตตภาวนา พ.ศ. ๒๕๓๑		10
14 ต.ค. 31	เรื่องควรทราบก่อนลงมือปฏิบัติ	
15 ต.ค. 31	ผู้ที่มีความสมควรแก่การทำจิตตภาวนา	

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
16 ต.ค. 31	ข้อเร้นลับเกี่ยวกับอานาปานสติ	
18 ต.ค. 31	การปฏิบัติอานาปานสติหมวดที่ 1 ภาคทฤษฎี	
19 ต.ค. 31	การปฏิบัติอานาปานสติหมวดที่ 1 ภาคปฏิบัติ	
20 ต.ค. 31	การปฏิบัติเพื่อมีสติในอริยาบถ ภาคผนวก	
21 ต.ค. 31	การปฏิบัติอานาปานสติหมวดที่ 2 เวทนานุปัสสนา	
22 ต.ค. 31	การปฏิบัติอานาปานสติหมวดที่ 3 จิตตานุปัสสนา	
23 ต.ค. 31	การปฏิบัติอานาปานสติหมวดที่ 4 ฌมมานุปัสสนา	
24 ต.ค. 31	สรุปการปฏิบัติอานาปานสติ	
อบรมพระนวกะในพรรษา พ.ศ. ๒๕๒๖		
3 ส.ค. 26	จะพูดเรื่องอะไรดี (ถ้าเขาให้พูดในที่ประชุมชาวโลก)	1
4 ส.ค. 26	ธรรมะเครื่องแก้ปัญหามนุษย์	1
5 ส.ค. 26	ธรรมะเผด็จการ	1
6 ส.ค. 26	การมีธรรมะคือการยอมให้ธรรมะเผด็จการ	1
11 ส.ค. 26	อานิสงค์ของการประพจน์พรหมจรรย์	1
13 ส.ค. 26	พฤติหรือความเป็นไปของจิต	1
14 ส.ค. 26	ปัญหาหรือความลับของจิตดวงเดียว	1
18 ส.ค. 26	ปริญาตายก่อนตาย	1
19 ส.ค. 26	การฆ่าตัวตายทางวิญญาน	1
21 ส.ค. 26	ชีวิตโหวหาร	1
25 ส.ค. 26	พุทธบริษัทไม่ต้องใช้ยาระงับประสาท	1
26 ส.ค. 26	อิทัปปัจจยตาช่วยได้	1
28 ส.ค. 26	ธาตุแท้ของอัตตตพาทาน	1
1 ต.ค. 26	รู้จัก"ตัวกู" กันเสียก่อน	1
2 ต.ค. 26	การปฏิบัติที่หยุดการเกิดแห่ง"ตัวกู"	1
3 ต.ค. 26	โอปปาติกะคืออะไร ?	1
4 ต.ค. 26	सानโมกข์อยู่ที่ไหน ?	1
8 ต.ค. 26	นรก – สวรรค์	1
9 ต.ค. 26	พระเจ้าสร้าง มนุษย์ทำลาย	1
10 ต.ค. 26	คำว่า" ว่าง ๆ สุญญ ๆ" ในพุทธศาสนา	2
11 ต.ค. 26	ธรรมะเป็นสิ่งที่ควรรู้จักกันเท่าที่จำเป็น	1
23 ต.ค. 26	ปรัชญาหรือว่าฟิโลโซฟี	2

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
	อบรมพระนวกะในพรรษา พ.ศ. ๒๕๒๐	3
2 มี.ค. 31	โลกยังไม่มีการศึกษาที่แท้จริง	
24 มี.ค. 31	สิ่งที่ต้องใช้ในการบังคับจิต	
10 ก.พ. 34	การพัฒนาชีวิตเพื่อสันติภาพ	3
	อบรมพระวิปัสสนาจารย์	3
19 เม.ย. 19	วิปัสสนาคือการดูจนเห็นแจ้ง	
24 เม.ย. 20	การอุทิศชีวิตเพื่อพระศาสนา	
25 เม.ย. 20	สิทธิในการบริโภคของมหาชน	
	อบรมพระนวกะในพรรษา พ.ศ. ๒๕๒๕	5
11 ก.ค. 25	การศึกษาภายใน	
18 ก.ค. 25	ทุกอย่างขึ้นอยู่กับจิต	
25 ก.ค. 25	การปรุงแต่งจิต	
1 ส.ค. 25	ธาตุ	7
7 ส.ค. 25	อายตติยกรรม	
15 ส.ค. 25	เคลสิต - เนกขัมมสิต (อาศัยเรือน-อาศัยเนกขัมม)	
22 ส.ค. 25	เปรียบเทียบศาสนาโดยหัวใจ	
29 ส.ค. 25	ศาสนาเป็นเครื่องมือแก้ปัญหา	
5 ก.ย. 25	ความอรรอยเป็นต้นเหตุของปัญหา	2
12 ก.ย. 25	ประโยชน์ของธรรมะ	2
	อบรมพระนิสิตมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๖	2
24 ธ.ค. 26	ความหมายของการศึกษาและวิธีการศึกษาที่ช่วยแก้ปัญหาได้	2
25 ธ.ค. 26	การศึกษาและสอนธรรมะให้สมบูรณ์	2
26 – 28 ธ.ค. 26	อบรมพระนิสิตมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๘	4
	ความงาม 3 สถาน	
	นิพพาน	
	ความซับซ้อนของคำว่า "ธรรม"	
14 – 17 ก.พ. 25	อบรมพระวิปัสสนาจารย์ พ.ศ. ๒๕๒๕	5
	ประโยชน์ของสมาธิภาวนา	
	หลักความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของจิต	
	การปฏิบัติชนิดที่เป็นการกำจัดกิเลสออกไปจากจิต	
	อาคันตุกะของจิตเกิดขึ้นมาได้อย่างไรและเมื่อไร	
	สมถวิปัสสนาปัญหา	

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
19 – 27 มี.ค. 16	อบรมพระวิปัสสนาจารย์ พ.ศ. ๒๕๑๖ ความหมายของคำว่า สมาธิภาวนา สมาธิภาวนาอย่างที 1 เพื่อการอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน สมาธิภาวนาอย่างที 2 เพื่อการได้ญาณทัสสนะ สมาธิภาวนาอย่างที 3 เพื่อการมีสติสัมปชัญญะ สมาธิภาวนาอย่างที 4 เพื่อการสิ้นอาสวะ	6
24 – 25 เม.ย. 27	อบรมพระราชกัฏ พ.ศ. ๒๕๒๗ พุทธศาสนานำมาซึ่งความถูกต้องและพอใจในชีวิต พุทธศาสนามีพระเจ้าชนิดที่เป็นกฎธรรมชาติ	3
30 มี.ค. - 5 เม.ย. 26	อบรมพระราชกัฏ พ.ศ. ๒๕๒๖ การเตรียมตัวสำหรับศึกษาพุทธศาสนา ธรรมคืออะไร ? ธรรมะทำไม? ธรรมโดยวิธีใด? ธรรมจะให้อะไรแก่เราในที่สุด อุปสรรคในการมีธรรม	5
16 –21 ต.ค. 27	อบรมพระราชกัฏ พ.ศ. ๒๕๒๗ (๒) เค้าเงื่อนของการศึกษาธรรมะ ธรรมในพุทธศาสนาเป็นเรื่องของธรรมชาติ ธรรมกับสิ่งที่เรียกว่า"ชีวิต" ลักษณะเกี่ยวกับพุทธศาสนา	4
13 – 20 ต.ค. 20	อบรมพระนวกะในพรรษา พ.ศ. ๒๕๒๐ ผู้ลาสิกขาไปแล้วจะได้อะไร? การบังคับความรู้สึก ความสำคัญของการบังคับความรู้สึก อุบายวิธีในการบังคับความรู้สึก อานิสงค์สูงสุดของการบังคับความรู้สึก	6
8-12 เม.ย. 26	อบรมพระนวกะในพรรษา พ.ศ. ๒๕๒๐ ธรรมปริทรรศน์โดยพื้นฐาน เราจะศึกษาธรรมกันอย่างไร? เราจะได้รับอะไรจากธรรม ? ตัวแท้ของธรรมคืออะไร ? ปฏิบัติธรรมกันอย่างไร ? ปฏิบัติธรรมกันเมื่อไร ?	9

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
16 – 20 ต.ค.24	อบรมพระราชกัญ พ.ศ.๒๕๒๔ ธรรมเล่มน้อยสำหรับผู้ที่จะลาสิกขา ปัญหาเฉพาะหน้าของมนุษย์ ธรรมชาติแห่งความเป็นบุญชน เหตุที่ทำให้เป็นบุญชน บุญชนที่ขึ้นถึงยอดสุดของความเป็นบุญชน วิธีการก้าวขึ้นเหนือความเป็นบุญชน อุปสรรคของการขึ้นจากบุญชนภาวะ เหนือโลกกันที่นี้และเดี๋ยวนี้ ทุกอย่างมีเหตุปัจจัยเฉพาะของมันเอง	
19 ก.ค. - 7 ต.ค.30	อบรมพระนวกะในพรรษา พ.ศ. ๒๕๓๐ การปฏิบัติให้ถูกต้องตรงตามความมุ่งหมายของการบวช การอยู่อย่างชนิดที่ไม่มีอะไรเป็นของตน กามารมณ์ การสมรส การสืบพันธุ์ การสืบสกุล การสืบอายุพระศาสนา สิ่งที่มีคุณอนันต์ก็มีโทษมหันต์ การพักผ่อน อย่าสร้างนิสัยหาทางออกให้กิเลส จงประพฤติธรรมให้สุจริต วิเวกเป็นสิ่งที่ควรรู้และควรมี อิสรภาพหรือเสรีภาพในทางธรรม ความเป็นหนี้และไม่เป็นหนี้ การรับใช้ผู้อื่นเป็นลักษณะของมหาบุรุษ	12
	อบรมพระนวกะในพรรษา พ.ศ. ๒๕๓๑	11
7 ส.ค.31	การบวช	
14 ส.ค.31	การฝึกความแข็งแกร่งของชีวิต	
23 ส.ค.31	การควบคุมบังคับกิเลส	
28 ส.ค.31	หาให้พบชีวิตที่เย็น	
4 ก.ย.31	สิ่งที่เราเรียกว่า"ภพ"	
11 ก.ย.31	สภาวะธรรมที่ต้องรู้จัก	
18 ก.ย.31	สิ่งที่เรียกว่า"ภาษา"	
25 ก.ย.31	พุทธศาสตร์กับไสยศาสตร์	
3 ต.ค.31	อติมมยดาเท่าที่ควรทราบกันไว้บ้าง	

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
9 ต.ค.31	มนุษย์เราจะเรียนอะไรกัน	
2 ก.ย. - 5 ต.ค.33	อบรมพระนวกะในพรรษา พ.ศ.๒๕๓๓ ระวังอย่างให้เื่องเท่าเดิม สิ่งที่เรียกว่า"กิเลส" การละกิเลสหรือการดับทุกข์ การฝึกสมาธิ สิ่งที่เรียกว่า" ปฏิจจสมุปบาท" ความเห็นแก่ตัว นิพพาน พระพุทธเจ้าพระองค์จริง สิ่งที่เรียกว่า" ศาสนา" การมีธรรมะในชีวิตประจำวัน	
10 ส.ค. - 3 ต.ค.16	อบรมพระนวกะในพรรษา พ.ศ. ๒๕๑๖ ระบบของธรรมะคือระบบซึ่งสิ่งทั้งปวง ธรรมะ คือ ธรรมชาติ ธรรมทั้งปวงอันใครไม่ควรยึดมั่นถือมั่น สภาวะธรรม สังขธรรม ปฏิบัติธรรม วิบากรรม	8
17 ส.ค. - 12 ต.ค.29	อบรมพระนวกะในพรรษา พ.ศ. ๒๕๒๙ หลักพื้นฐานในการบวช, การอยู่อย่างต่ำ บังคับตัวเอง, ไม่ต้องมีความทุกข์ในการทำหน้าที่ การทำประโยชน์ผู้อื่นคือการกระทำประโยชน์ตนเอง อย่างเป็นทาสของอายตนะ มูลเหตุทุกอย่างตั้งต้นที่ผัสสะ บังคับตัวเองดีกว่า, เราต้องใช้ทั้งพระเดชพระคุณ ศาสนาชนิดที่ไม่เป็นศาสนา อยู่ในโลกต้องมีโลกุตตรธรรม สัญญาตาในฐานะที่เป็นเรื่องสูงสุดของพุทธศาสนา	9
18 - 23 ต.ค.23	อบรมพระราชาภิกษุวัดชลประทานรังสฤษฎ์ พ.ศ. ๒๕๒๓ พระพุทธเจ้าในความหมายพิเศษที่พวกฝรั่งไม่รู้จักและ ไม่สนใจ	6

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
	พระธรรมที่ต้องรู้จัก	
	พระสงฆ์ของพระพุทธศาสนา	
	พระสงฆ์ที่โลกต้องการและควรมีอยู่ในโลก	
	นิพพานในฐานะที่เป็นผลของการมีพระรัตนตรัย	
	อบรมพระนวกะในพรรษา พ.ศ. ๒๕๒๗	
30 ก.ค.27	ชีวิตนี้มันควรจะได้อะไรจากการบวช	1
31 ก.ค.27	ชีวิตนี้จะได้รับประโยชน์อะไรจากการบวช	1
1 ส.ค.27	โครงสร้างของพรหมจรรย์	1
2 ส.ค.27	โครงสร้างแห่งอานิสงส์ของพรหมจรรย์	1
13 ส.ค.27	หัวใจของพระพุทธศาสนา	1
14 ส.ค.27	ชีวิตแต่ละวัน ๆ มันแล้วแต่กิเลสหรือโพธิ์	1
15 ส.ค.27	อัสสา - อนัตตา	1
16 ส.ค.27	การศึกษาและการรับปริญญาในพระพุทธศาสนา	1
22 ส.ค.27	หลักเกี่ยวกับความเชื่อตามแบบของพุทธบริษัท	1
23 ส.ค.27	ไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์	1
19 ก.ย.27	จากบุญจนถึงพระอริยเจ้า	2
21 ก.ย.27	สุญญตา	
26 ก.ย.27	ศาสนาในฐานะเป็นวัฒนธรรมขั้นสุดท้าย	1
	อบรมพระนวกะในพรรษา พ.ศ. ๒๕๒๘	
18 ส.ค.28	การบวชคือการบังคับตัวเอง	1
25 ส.ค.28	ความไม่ประมาทในการบวช	1
1 ก.ย.28	มูลเหตุที่ทำให้ต้องมีธรรมะ	1
9 ก.ย.28	ธรรมวินัยและการปฏิบัติ	1
15 ก.ย.28	การปฏิบัติไม่ผิด	2
6 ก.ย.28	อบรมพระราชกัญ พ.ศ. ๒๕๒๘	1
	การบวชและการลาสิกขา	
30 ต.ค.- 1 พ.ย.31	อบรมพระนวกะในพรรษา พ.ศ. ๒๕๓๑	3
	ทุกแง่ทุกมุมเกี่ยวกับธรรม	
13-15 ม.ค.32	อบรมพระนิสิตมหาจุฬาสังฆราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๒	5
	ปัจจัยที่ห้าหรือสิ่งประเล้าประโลมใจ	
	ชีวิตใหม่	
	การฆ่าตัวตายเป็นสิ่งที่ควรกระทำ	

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
12- 18 ม.ค.33	อบรมพระราชกฤษฎีกาวัดชลประทานรังสฤษฎ์ พ.ศ. ๒๕๓๒ แพของพระพุทธเจ้ากำลังแตก มาช่วยกันซ่อมแพกันเถิด โครงสร้างที่สำคัญที่เป็นหัวใจในการผูกแพ มาสร้างแพให้หลายชนิดกันดีกว่า แพพิเศษสำหรับต้อนรับและสมโภชพระพุทธเจ้า อัครมยุดาช่วยได้ในทุกกรณี	5
19 -24 เม.ย.31	อบรมพระราชกฤษฎีกาวัดชลประทานรังสฤษฎ์ พ.ศ. ๒๕๓๑ ใจความสำคัญของพุทธศาสนาคืออะไร ? ขอบวงของหลักวิชาในพุทธศาสนาคืออะไร? ผลสุดท้ายของการปฏิบัติพุทธศาสนาคืออะไร ? วัดสูงสุดของพุทธศาสนาคืออะไร ? ลักษณะเฉพาะบางประการของพุทธศาสนาคืออะไร ?	
7-12 ต.ค.33	อบรมพระราชกฤษฎีกาวัดชลประทานรังสฤษฎ์ พ.ศ. ๒๕๓๓ ปัญหาที่เกี่ยวกับคำ (ภาษาคน - ภาษาธรรม) กิเลส ระบบกิเลส และการเกิดกิเลส ความสิ้นกิเลส อัสสา และ อนัตตา ความเห็นแก่ตัว หลักธรรมเกี่ยวกับความเชื่อ	6
	การเติมธรรมะลงในชีวิต	3
23 ต.ค.25	การเติมธรรมะลงในชีวิต	
24 ต.ค.25	การมีชีวิตอยู่ด้วยความว่าง	
	การมีสติในทุกอริยาบถ	3
26 – 28 ต.ค. 25	การมีสติในทุกอริยาบถ	
	แก่นพระพุทธศาสนา	3
25 ส.ค. 27	แก่นพระพุทธศาสนา	
27 ส.ค. 27	ปัจจัยมโหฬาร, ธรรมะที่ใช้เฉพาะกรณี	
	เค้าโครงของชีวิต	3
25 ต.ค. 27	เค้าโครงของชีวิต	
26 ต.ค. 27	ความเกิดแห่งทุกข์	
27 ต.ค. 27	ความไม่เกิดแห่งทุกข์	

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
	เค้าเงื่อนของธรรมะ	3
5 ก.ย. 25	เค้าเงื่อนของธรรมะ	
6 ก.ย. 25	อิทัปปัจจยตา	
	จริยธรรมกับบัณฑิต	
23 ม.ค. 28	จริยธรรมกับบัณฑิต	
24 ม.ค. 28	บัณฑิตควรดำเนินชีวิตอย่างไร ?	
25 ม.ค. 28	จุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต	
	ชีวิตใหม่	3
31 ม.ค.29	ชีวิตใหม่	
32 ม.ค.29	มรรคาหรือหนทางที่จะมีชีวิตใหม่	
	ธรรมะคืออะไร ?	3
4 พ.ย.26	ธรรมะคืออะไร ?	
5 พ.ย.26	ธรรมะจำเป็นแก่มนุษย์อย่างไร ?	
6 พ.ย.26	จะมีธรรมะได้อย่างไร ?	
	ธรรมะเท่าที่ควรรู้	3
29 ม.ค. 25	ธรรมะเท่าที่ควรรู้	
30 ม.ค. 25	การปรุ้งเป็นทุกข์อย่างยิ่ง	
	ธรรมะในฐานะเป็นแก้วสารพัดนึก	3
7 เม.ย.27	ธรรมะในฐานะเป็นแก้วสารพัดนึก	
8 เม.ย.27	ปณิณณกรรมสำหรับนักศึกษา	
	นิพพานเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ	3
13 ส.ค. 25	นิพพานเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ	
15 ส.ค. 25	การมีนิพพานในชีวิตประจำวัน	
	ศึกษาเรื่องเวลาโดยหลักอริยสัจ	3
31 ธ.ค. 26	ศึกษาเรื่องเวลาโดยหลักอริยสัจ	4
	หลักปฏิบัติเกี่ยวกับปฏิจจสมุปปาท	
12 มิ.ย.14	หลักปฏิบัติเกี่ยวกับปฏิจจสมุปปาท	
	ธรรมะกับสวัสดิการของมนุษย์และสังคม	4
18 ก.ค.26	ธรรมะกับสวัสดิการของมนุษย์และสังคม	
18 ก.ค.26	การระงับข้อขัดแย้งด้วยสัมมาทิฎฐิ	
16 ก.ค.26	ปัญญาอุดดีกว่าศาสตราวุธ	
16 ก.ค.26	การเมืองเรื่องศีลธรรม	

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
	ธรรมที่เกี่ยวกับชีวิต	4
9 ส.ค.24	ธรรมที่เกี่ยวกับชีวิต	
10 ส.ค.24	นิพพาน	
11 ส.ค.24	อริยมรรค	
	พุทธศาสนากับคนรุ่นใหม่และสังคมไทยในอนาคต	4
6 มิ.ย. 30	พุทธศาสนากับคนรุ่นใหม่และสังคมไทยในอนาคต	
	ธรรมะเกี่ยวกับปัญหาของมนุษย์	5
24 ก.พ. 24	ธรรมะเกี่ยวกับปัญหาของมนุษย์	
25 ก.พ. 24	ธรรมะเกี่ยวกับปัญหาของชีวิต	
26 ก.พ. 24	ธรรมะเกี่ยวกับปัญหาการศึกษา	
27 ก.พ. 24	ธรรมะเกี่ยวกับปัญหาการสังคม	
28 ก.พ. 24	ธรรมะเกี่ยวกับปัญหากามารมณ์	
	ธรรมะคือวิทยาการของธรรมชาติ	
25 ต.ค. 22	ธรรมะคือวิทยาการทางวิทยาศาสตร์ของธรรมชาติ	
26 ต.ค. 22	ธรรมะคือธรรมชาติใน 4 ความหมาย	4
27 ต.ค. 22	ลักษณะแห่งความเป็นอันเดียวกันของศาสนาทุกศาสนา	
28 ต.ค. 22	ผลที่ได้รับจากศาสนา	
	ธรรมะและวิธีปฏิบัติธรรมะ	
5 มิ.ย. 27	ธรรมะและวิธีปฏิบัติธรรมะ	6
6 มิ.ย. 27	ความทุกข์และวิธีดับทุกข์	
7 มิ.ย. 27	เวลาและวิธีเอาชนะเวลา	
8 มิ.ย. 27	ทางสายกลางและวิถีเดินทางสายกลาง	
	สันติภาพของมนุษย์มีรากฐานอยู่บนความไม่เห็นแก่ตัว	
21 ต.ค.29	สันติภาพของมนุษย์มีรากฐานอยู่บนความไม่เห็นแก่ตัว	6
21 ต.ค.29	ความเห็นแก่ตัว	
22 ต.ค.29	ขอบเขตและความหมายของคำว่า"ธรรม"	
23 ต.ค.29	พุทธศาสตร์กับไสยศาสตร์	
24 ต.ค.29	สหกรณ์แห่งศาสตร์ทั้งหลาย	
16 -21 มี.ค. 23	ธรรมในฐานะเป็นศิลปะแห่งการครองชีวิต (วิถีแห่งชีวิต)	
	ปฐมนิเทศ	8
	ธรรมในฐานะเป็นศิลปะแห่งการครองชีวิต (วิถีแห่งชีวิต)	
	ชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก	
	ชีวิตคือการต่อสู้	

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
	ชีวิตที่ต้องอยู่กันเป็นคู่ ชีวิตเพื่ออะไร ทำไม และอย่างไร ชีวิตบ้านปลายในปัจฉิมวัย ปัจฉิมนิเทศ	
7-14 เม.ย. 33	อบรมคณะสมาชิกค่ายดับทุกข์ ผู้ปฏิบัติสมาธิภาวนา ปัญหาการคาซังที่ควรปรารถ การเยี่ยมชมปฏิจสมุปปาทอย่างคร่าว ๆ การเยี่ยมชมอานาปานสติอย่างคร่าว ๆ ปฏิจสมุปปาทโดยประจักษ์ ปฏิจสมุปปาทโดยประยูกต์ อานาปานสติโดยประสงค์ หมวดที่ 1 อานาปานสติโดยประสงค์ หมวดที่ 2 อานาปานสติโดยประสงค์ หมวดที่ 3 อานาปานสติโดยประสงค์ หมวดที่ 4 การประยูกต์อานาปานสติกับปฏิจสมุปปาท อานาปานสติกับโพธิปักขิยธรรมและการบรรลุธรรม	11
6-19 มิ.ย.23	อบรมพระธรรมจาริก พ.ศ. ๒๕๒๓ แรงกระตุ้นเพื่อเผยแผ่ธรรม การชิงสุกก่อนห่ามเพื่อการเผยแผ่ธรรม กำลังหรือทุนเพื่อการเผยแผ่ธรรม การจาริกเพื่อเผยแผ่ธรรม ลักษณะของผู้รับการเผยแผ่ธรรม มัชฌิมาปฏิปทาในการเผยแผ่ธรรม การสอนโลกุตตรธรรมในการเผยแผ่ธรรม ความสำเร็จในการเผยแผ่ธรรม	8
17-23 ธ.ค. 25	อบรมพระธรรมทายาท พ.ศ. ๒๕๒๕ ความหมายทั่วไปของธรรมทายาท ธรรมทายาทในส่วนปริยัติ ธรรมทายาทในส่วนปฏิบัติ ธรรมทายาทในส่วนปฏิบัติ ธรรมทายาทในส่วนการเผยแผ่	8

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
9-15 ม.ค.27	อบรมพระธรรมทายาท พ.ศ. ๒๕๒๗	8
	กิจกรรมของธรรมทายาท	
	สิ่งที่ต้องรียหีบขึ้นมาศึกษาพิจารณาสำหรับธรรม	
	ทายาท	
	ธรรมที่ใช้ได้ทั้งพระและฆราวาส	
	ความถูกผิดถูกตัวของสิ่งที่กระทำ , การดักบาตรสาธิต	
4 ธ.ค.27	ความหมายของคำว่า"ธรรมทายาท"	8
4-9 ม.ค.29	อบรมพระธรรมทายาท พ.ศ. ๒๕๒๙	8
	หลักการของธรรมทายาท	
	โพธิปักขิยธรรม	
	ปัจจุสมุปบาท	
	อานาปานสติ	
	ความสำคัญของสิ่งที่มีจำนวนสาม	
14 ก.ค.35	อาสาฬหบูชาเทศนา พ.ศ. ๒๕๓๕	1
	ความถูกต้องของ กาย จิต ตัวตน และความว่าง	1
16 ก.พ.36	นายแพทย์ผู้รักษาโรคของสัตว์โลกทั่วปวง	1
26 ก.พ.36	คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร	1
12 มี.ค.36	อโรคยา ปรมา ลาภา	1
19 มี.ค.36	ความถูกต้อง คือ ความไม่มีปัญหา	1
7 มี.ค.36	การตกอยู่ใต้อำนาจของระบบประสาท	1
26 มี.ค.36	สมาธิเป็นประมุขแห่งการทำจิตไม่ให้มีอารมณ์	1
8 เม.ย.36	สิ่งสูงสุดของชีวิต คือ ความถูกต้อง	1
7 ก.พ.33	ทำความรู้จักกับสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ	1
26 ม.ค.33	เทคนิค (ที่มีอยู่) ในธรรมะ	1
12 ส.ค.33	ชีวิตวัฒนา	1
18 พ.ย.33	ธรรมะเพื่อการพัฒนาชีวิต	1
15 ม.ค.32	อคติเกิดไม่ได้ถ้าเห็นพระไตรลักษณ์	
27 พ.ค.28	ธรรมบรรยายล้ออายุ พ.ศ. ๒๕๒๘	3
	ของขวัญล้ออายุ ปี 2528	
	เสรีภาพในการรับ - ถือ ธรรมะเป็นชีวิต	
	สวรรค์ในทุกอิริยาบถ	

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
27 พ.ค.29	ธรรมบรรยายลัทธิอายุ พ.ศ. ๒๕๒๙ การเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๆ การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา การถอดตัวออกจากอำนาจวัตถุนิยม	6
27 พ.ค.30	ธรรมบรรยายลัทธิอายุ พ.ศ. ๒๕๓๐ การปฏิรูปคืออะไร ? ทำไมจึงต้องทำการปฏิรูป ? สิ่งที่ต้องปฏิรูปคืออะไร ?	3
27 พ.ค.31	ธรรมบรรยายลัทธิอายุ พ.ศ. ๒๕๓๑ เกี่ยวกับอายุ 4 ความหมาย หลง ลวง ล้อ เลิกอายุ สิ่งซึ่งเป็นอุปสรรคแก่การเลิกอายุ	3
27 พ.ค.32	ธรรมบรรยายลัทธิอายุ พ.ศ. ๒๕๓๒ วิธีรับไตรสรณาคมน์และสมาทานศีล มันมีเท่านี้เอง - อย่ามีตัวกู จะเกิดความทุกข์ เราจะมีชีวิตอยู่ได้อย่างไรโดยไม่ต้องมีตัวกู เราจะมีชีวิตที่ไม่ใช่ตัวตน ไม่เป็นตัวตน กันอย่างไร เราจะอยู่ในโลกซึ่งเต็มไปด้วยสิ่งที่มีใช้ตัวตนนี้ได้อย่างไร	5
27-28 พ.ค.33	ธรรมบรรยายลัทธิอายุ พ.ศ. ๒๕๓๓ อัมภกถาเกี่ยวกับการเลิกอายุ การเลิกอายุโดยหลักอริยสัจสี่ สมุทัยแห่งอายุและการเลิกอายุ นิโรธแห่งอายุและการเลิกอายุ มรรคแห่งอายุและการเลิกอายุ การเลิกอายุด้วยโพชฌงค์ สัจจะ อานาปานสติ	9
27 พ.ค.34	ธรรมบรรยายลัทธิอายุ พ.ศ. ๒๕๓๔ การมีชีวิตอยู่โดยไม่ต้องมีอายุ การมีชีวิตอยู่โดยไม่ต้องมีสมมุติบัญญัติ (วิสาขบูชาเทศนา พ.ศ. ๒๕๓๔)	6
28 พ.ค.34	วิธีที่จะให้พ้นจากความเป็นโรค ธรรมะที่ช่วยให้หายจากความเป็นโรค	

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
27 พ.ค.35	ธรรมบรรยายล้ออายุ พ.ศ. ๒๕๓๕	2
	ความถูกต้องที่ไม่ทำให้"น้ำนิ่ง - ดิ่งไหล"	
24 ก.ค.18	บันทึกตลกปรก	1
28 ส.ค.14	ลักษณะของพระอริยบุคคล	1
31 ธ.ค.17	ธรรมของสัตตบุรุษไม่เข้าถึงความชรา	1
24 มี.ค.28	การบวชอยู่ที่บ้าน	1
15 ก.ย.21	มาเยี่ยมสวนโมกข์ ท่านควรจะได้อะไร ?	1
25 ก.ค.29	การบังคับตัวเองจำเป็นแก่ทุกคนในโลก (พูดได้)	1
2 ก.ย.13	การให้ทาน"ตัวกู"	1
20 ส.ค.12	การทำความดีเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง	1
23 ก.พ.07	ท่านเข้าใจธรรมอย่างไร ?	3
23 ต.ค.30	พุทธศาสนาที่เป็นความรู้ทั่วไปในเบื้องต้น	2
28 ต.ค.32	ธรรมเทคนิค	2
29 มี.ย.34	ธรรมะคู่กับชีวิต	2
18 มี.ค.34	ธรรมะกับแพทย์	2
26 พ.ค.34	ธรรมะคือการกระทำหน้าที่เพื่อความรอดในทุกความหมาย	2
27 ธ.ค.33	อุดมธรรมสำหรับครูในปัจจุบัน	2
22 เม.ย.34	ธรรมะเพื่อชีวิตที่มีชีวิตที่เย็นและเป็นประโยชน์	2
3 ส.ค.34	เจตนารมณ์ของธรรมะมีลักษณะเป็นสหกรณ์	2
12 พ.ค.34	ธรรมสหกรณ์	2
1 ก.ย.34	การทำงานให้เป็นการปฏิบัติธรรม	2
13 ต.ค.34	มนุษยธรรมทุกระดับ	2
1 ม.ค.34	ปีใหม่ที่อะไรดีกว่าปีเก่า , ธรรมะรับปีใหม่	2
13 ม.ค.34	เทคนิคแห่งการครองชีวิต	2
24 มี.ค.34	ธรรมะสำหรับนักธุรกิจการเงิน	2
1 เม.ย.33	มีปิติดอยู่ด้วยธรรมย่อมอยู่เป็นสุข	2
30 เม.ย.34	ธรรมะทำไมกัน	2
21 ธ.ค.33	ชีวิตกับป่าไม้, การพัฒนาชีวิตกับสิ่งแวดล้อม	2
4 เม.ย.34	วิญญูณแห่งเทพเจ้าผู้ไม่เห็นแก่ตัว	2
3 ก.พ.34	คนหนุ่มกับอุดมคติเพื่อสังคม	2
28 มี.ค.33	ธรรมะสำหรับบัณฑิต	1
27 มี.ย.34	การค้าที่เป็นกุศล	1
8 ก.พ.34	ข้อคิดเกี่ยวกับการศึกษา	1

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
25 พ.ค.34	ธรรมะสำหรับลูกเสือ	1
1 ม.ค.34	ปีใหม่ที่มีจิตใจใหม่ด้วยความถูกต้อง	1
25 มี.ค.34	ธรรมะสำหรับเกษตรกร	1
10 มี.ค.34	ครูในฐานะปุชนียบุคคล	1
21 มี.ค.34	ธรรมะทำไมกัน	1
16 ส.ค.34	ภูมิปัญญาแบบพุทธ	1
6 ต.ค.34	ความเป็นครูอันประเสริฐ	1
20 ก.ค.34	การทำงานให้เป็นสุขด้วยการมีธรรมะ	1
25 ก.ค.25	โอวาทสำหรับคนเจ็บไข้ (ทั่วไป)	1
4 มี.ค.34	เห็นพระไตรลักษณ์อคติไม่เกิด	1
9 ก.ค.34	ธรรม : ที่รวบรวมของสิ่งทั้งปวง	1
10 มี.ค.34	การพัฒนาธรรมะให้มีมากขึ้นในชีวิตจิตใจ	1
20 เม.ย.34	การเผยแผ่พระศาสนา	1
5 ส.ค.34	การปฏิบัติธรรมคือการปฏิบัติหน้าที่	1
11 ก.ย.33	ธรรมช่วยให้มีชีวิตที่เย็นและเป็นประโยชน์	1
3 ก.ย.33	การเสริมสร้างคุณธรรมในสถานศึกษา	1
24 มี.ค.34	ธรรมะสำหรับนักหนังสือพิมพ์	1
1 เม.ย.34	ปัญหาร่วมกันระหว่างทหารและพลเรือน	2
31 ธ.ค.33	ธรรมะส่งท้ายปีเก่าด้วยการกำจัดความเห็นแก่ตัว	2
4 มี.ค.34	การพัฒนาชีวิตด้วยธรรมะ	2
23 ก.พ.34	มนุษยธรรมจำเป็นสำหรับมนุษยชาติ	2
8 ธ.ค.33	พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นเทคโนโลยี	2
15 พ.ค.34	ธรรมะเป็นการพัฒนาตัวเองให้ถึงที่สุดแห่งความเป็นมนุษย์	2
16 มี.ค.33	สนใจศึกษาปฏิบัติธรรมะทำไมกัน	2
12 เม.ย.34	ธรรมประยุกต์ : สิ่งที่เรายังขาดอยู่	2
1 ก.ย.19	ประโยชน์ของความกตัญญู	2
29 ส.ค.05	ศีลธรรมของลูกหลานสมัยนี้บูชาดายาได้อย่างไร	2
21 ก.ย.05	ของฝากชั้นเลิศจากด้ายายแก่ลูกหลาน	2
	ธรรมะสำหรับครู	2
17 พ.ค.34	การพัฒนาชีวิตของชายพุทธ	2
27 ต.ค.35	ความถูกต้องสำหรับยุวชน	1
29 มี.ค.31	พุทธจักรและอาณาจักรมีศัตรูร่วมกัน	1
6-7 ก.พ.28	บรรยายภาพปริศนาธรรม ชุด จัปวัว ธรรมจากเซอร์แมน โทรเลขเซ็น	3
8 ต.ค.33	เป็นครูต้องทำอะไรและจะได้อะไร	1

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
26 มี.ค.34	ธรรมะเพื่อบริหารชีวิตและการงาน	1
12 ต.ค.34	การทำลายความเห็นแก่ตัว	1
28 ก.ย.34	อานิสงส์ของการฝึกอานาปานสติ	1
5 ก.ค.34	ธรรมะเสมือนแผ่นดินที่ต้องพัฒนา	1
15 ส.ค.34	ธรรมะกัยการเกษตร	1
7 พ.ย.34	ของขวัญวันครบรอบ 80 ปี ท่านปัญญานันทะ	1
16 พ.ย.34	ธรรมกถาหน้าเชิงตะกอน	1
24 ต.ค.35	ความถูกต้องเป็นธรรมสูงสุด	1
26 เม.ย.13	ความมีสติของฆราวาส	1
16 ต.ค.35	นิพพานนั้นเป็นอายตนะมิใช่อารมณ์	1
22 ต.ค.35	ความถูกต้องโดยอาศัยโยนิโสมนสิการ	1
30 ต.ค.10	ทางแห่งสันติ	2
22 เม.ย.14	ความสามัคคี	
15 เม.ย.12	วันสงกรานต์ตามความหมายของผู้มีปัญญา	2
10 มี.ค.16	ชีวิตสมรส, ประโยชน์ของการมีอายุยืน	
1 เม.ย.12	มนุษย์ทำสงครามกับพระธรรมหรือพระเจ้า	2
	อบรมพระนิสิตฯ บวชภาคฤดูร้อน พ.ศ. ๒๕๑๓	5
26 เม.ย.13	ความมีสติของฆราวาส	
27 เม.ย.13	ปัญหาเพศรสของฆราวาส	
28 เม.ย.13	การควบคุมความรู้สึกทางเพศของฆราวาส	
30 เม.ย.13	สัญญาต่อกับฆราวาส	
1 พ.ค.13	ฆราวาสกับอุดมคติโพธิสัตว์	
13 พ.ย.13	การลอยประทีป	1
25 พ.ย.20	การลอยกระทง	1
17 ธ.ค.11	ครุฐานียกถา	1
22 ต.ค.32	วิญญูญแห่งการค้า	2
31 ธ.ค.28	สิ่งที่ต้องทำให้มีหรือดีกว่าปีเก่า	2
1 ม.ค.12	ปีใหม่สามแบบ	3
1 ม.ค.13	ปีใหม่แห่งความไม่ประมาท	
1 ม.ค.14	ปีใหม่แห่งการเลื่อนชั้นของจิต, จงเตือนตนด้วยตนเอง	
31 ธ.ค.15	ความไม่ประมาท	3
1 ม.ค.16	จงพิจารณาตนด้วยตนเอง	
31 ธ.ค.18	การกลับมาแห่งศีลธรรม	3

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/วัน
1 ม.ค.21	การละเหยในโลกและหวังต่อสันติ	2
1 ม.ค.19	พรสำหรับปีใหม่	1
19 ต.ค.11	จงทำความดีให้สุจริต	1
	อาสาฬหบูชาเทศนา พ.ศ. ๒๕๑๑	2
10 ก.ค.11	สิ่งใดมีการเกิดขึ้นก็ดับลงเป็นธรรมดา	
21 ต.ค.27	ตัวอย่างแห่งการทำงานให้เป็นสุข	1
12 ก.พ.36	ปัญหาทางระบบประสาทของคนในโลก	1
7 พ.ค.36	ความถูกต้องเป็นความคงกระพันชาตรี	1
16 พ.ค.36	ความถูกต้องเป็นความไม่ตาย	1
20 พ.ค.34	การพัฒนาชีวิตตามหลักธรรมชาติ	3
22 พ.ค.34	ผลของการพัฒนาสำเร็จรูปเป็นธรรมชีวิตา	
13-14 ต.ค.26	ทำไมจึงต้องศึกษาธรรมะ	2
11 ก.พ.27	หัวข้อธรรมสำหรับนักศึกษา	1
3 พ.ค.29	การดับทุกข์อันเกิดจากธรรมชาติภายนอกที่ไร้เจตนา	1
	ญาติธรรม (ธรรมสำหรับญาติ)	1
8 มิ.ย.32	สาธารณสุขกับการพัฒนา	2
9 มิ.ย.32	ครูใจเพชร	2
15 เม.ย.33	วิญญานของความเป็นครู	2
28 ก.ค.32	บุญกุศลของความเป็นครู	1
20-23 ก.ค.31	อานาปานสติช่วยได้	4
20-21 ก.ย.31	สิ่งที่ควรทราบสำหรับผู้เจริญอานาปานสติ, การพัฒนาจิต	3
4 พ.ค.31	การควบคุมผัสสะ คือ การควบคุมโลก	1
5 ธ.ค.29-30	คุณธรรมของผู้นำ	1
27 ก.ค.34	หัวใจของการทำวัตร ฯ และการจำพรรษา	1
16 ก.ย.34	ฝึกอานาปานสติเพื่อแก้ภัยทางออกให้กิเลส	1
23 ก.ค.34	จุดหมายปลายทางการบวช	1
8 ก.พ.25	มาฆบูชาเทศนา, แดงการณ์เกี่ยวกับ ๕๐ ปี สอนโมกข์	4
9 ม.ค.09	ทำอย่างไรจึงจะว่าง	2
13 ม.ค.09	หลักธรรมะสำหรับนักศึกษา	6
	อบรมคณะผู้ปฏิบัติสามธิภาวนา	
20 ต.ค.34	ธรรมะคำเดียวพอ	
21 ต.ค.34	ปฏิจสมุปปาทเรื่องของสิ่งที่มีชีวิตทุกชนิดทุกระดับ	
22 ต.ค.34	ปฏิจสมุปปาทในลักษณะของขั้นห้าและอริยสัจสี่	2

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
7 ม.ค.32	ปีใหม่แห่งความไม่เห็นแก่ตัว	1
28 ส.ค.34	วินัยและคุณธรรมสำหรับพัฒนาดน	1
22 ก.ย.32	อดัมมยดากับการทำบุญถวาย (ภาษาใต้)	1
21 เม.ย.27	ธรรมะสำหรับทนายความ	1
10 ก.ย.21	ความมั่นคงภายในแห่งจิตใจของมนุษย์	1
23 พ.ย.22	เรามาเป็นครูเอาบุญกันเถิด	1
23 ต.ค.23	ปรัชญาและศาสนา	1
11 ก.ค.24	การปฏิบัติต่อสิ่งที่เรียกว่า ศีลธรรม	1
1 ธ.ค.22	พระพุทธองค์ทรงเป็นบรมครู	1
1 มิ.ย.27	บทพระธรรมคำกลอน	1
	ธรรมะช่วยให้อยู่ในโลกด้วยชัยชนะ	4
1 ม.ค.31-32	ปีใหม่แห่งศุภสิทธธรรม , ปีใหม่แห่งอดัมมตา	1
27 ต.ค.27	อุดมคติของครูประชาบาล	1
9 ส.ค.26	การดึงศีลธรรมกลับมา	1
22 ก.ค.30	การให้อาหารกลางวันแก่เด็กนักเรียน	1
7 เม.ย.22	ธรรมะบริหารจิต	1
22 -25 มิ.ย.	ครูกับไสยศาสตร์	2
14 ธ.ค.26	แง่มุมบางประการของการศึกษาที่ควรพิจารณา	2
	มาฆบูชาเทศนา	4
	คุณของพระธรรม	
	โอวาทปาฏิโมกข์	
	ในโลกนี้มีแต่คนบ้า	
	การทำตามแบบของพระพุทธเจ้า	4
9 -12 เม.ย.28	ชีวิตพัฒนาตามหลักแห่งศาสนา	4
	ศาสนาของคู่กันกับชีวิต	
	ชีวิตพัฒนาหรือการพัฒนาชีวิต	
	ส่วนประกอบและโครงสร้างของชีวิต	
5 ธ.ค.20	ผู้นำที่ทำให้ทุกคนพูดว่า"พอใจ"	1
22 ต.ค.26	พระพุทธเจ้าเปิดโลก	1
25 ก.ย.28	ความไม่ยึดมั่นถือมั่นเรื่องสำคัญในพุทธศาสนา	1
26 ธ.ค.35	ปีใหม่สมบูรณ์แบบ	1
31 ธ.ค.32	ธรรมะที่รักษาใจไม่ให้หลงยินดียินร้าย	2
19 ต.ค.27	ครูกับความอยู่รอดของชาติ	1

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
27 พ.ค.24	พุทธบริษัทกับการกินอาหาร	1
15 ต.ค.26	ธรรมะกลับมาปัญหาหมด	1
7 ก.ค.22	การศึกษาตามทัศนะของท่านพุทธทาส	1
1 ม.ค.29	ชีวิตใหม่เมื่อปีใหม่	1
26 เม.ย.32	การรับใช้โลกด้วยการฝึกจากมหาวิทยาลัยเด็กวัด	1
	ยาวิเศษสำหรับป้องกันและแก้ไขโรคทั้งปวง	1
24 พ.ค.29	สุราษฎร์ธานีเมืองคนดี	2
30 ธ.ค.27	ปีใหม่ชีวิตใหม่	2
1 พ.ค.25	การสังคมนาถเคราะห์ในภาคใต้	1
1 ม.ค.27	ปีใหม่มีสำหรับดีกว่าปีเก่า	1
27 มิ.ย.23	ศีลธรรมสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคน	1
	ปีใหม่สำหรับนักศึกษาปัญญาชน	1
20 ก.พ.20	การทำบุญให้แก่ตายาย (ภาษาใต้)	1
	๑. ธรรมะที่นำเยาวชนให้เป็นคนดีมีศีลธรรม	3
	๒. การมีพระรัตนตรัยที่เป็นที่พึ่งที่แท้จริง	
	๓. ศีลพรที่ดีคือมีความเกลียดชังกลัวบาป	
10 พ.ย.08	ปริศนาธรรมไทย ชุด หนวดเต่า เขากระต่าย นอกบ	3
22 ต.ค.10	หัวใจของพระธรรม	3
27 ต.ค.20	ผู้ทรงเปิดให้สัตว์โลกเห็นทั่วกันหมด	1
21 ก.ค.13	ความหมายทำให้สำเร็จประโยชน์	1
6 ก.พ.25	รักผู้อื่นคือหัวใจของทุกศาสนา	1
	ประโยชน์ของการยอมให้ว่ากล่าวตักเตือน	1
12-13 ก.ค.27	อาสาบูชา วันแห่งพระธรรม, วันแห่งความถูกต้อง	1
19 ก.ค.13	เตรียมตัวฝึกอบรมตนในการเข้าพรรษา	1
	อริยมรรคมีองค์แปด	1
11 ม.ค.21	ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับศีลธรรม	1
	รัตนสาม สิ่งที่เกิดความยินดี	1
16 ส.ค.07	ชีวิตประกอบด้วยธาตุหก	1
23 ส.ค.07	อินทรีย์ห้า	1
7 ต.ค.30	ปวารณา วันเปิดโอกาสให้ผู้อื่นตักเตือนได้	1
19 ส.ค.31	ปัญหาทุกชนิดมาจากความเห็นแก่ตัว	1
5 เม.ย.31	ตอบปัญหา ๕๒ หัวข้อและอื่น ๆ	1
8 มี.ค.31	ไตรลักษณ์ปรากฏอคติย่อมหมดหายไป	1

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
	การทำบุญให้ทานเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว	1
21 เม.ย.13	ชีวิตต้องเทียมด้วยความสองตัว	1
9 ก.ย.35	(สัมมัตตะ) มีความถูกต้องในการดำรงชีวิตไม่เป็นทุกข์	1
	ไม่เห็นแก่ตัวชีวิตสุขสงบเย็น	1
21 ก.ย.34	ทั้งโลกมีปัญหามาจากความเห็นแก่ตัว, โอวาทเยี่ยมสวนโมกข์	1
	มีธรรมะกันได้อย่างไร	2
	ธรรมะที่ผู้บริหารจะต้องมี	2
23 มี.ค.28	การปฏิบัติที่เป็นที่เป็นการบวชอยู่ที่บ้าน	2
4-29 ก.ย.27	ธรรมสำหรับครู	12
	เป้าหมายของชีวิตและสังคม	
	การปฏิบัติงานคือการปฏิบัติธรรม	
	เป้าหมายของการศึกษา	
	คุณธรรมสำหรับครู	
	การดำรงชีวิตอย่างครูนั้นแหละคือธรรมชีวิตชั้นครู	
	วิธีสอนจริยธรรม	
	บทบาทของครูกับความอยู่รอดของสังคม	
	ปัจฉิมกถา	
1-3 ก.ย.27	นานาปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรม	7
	อริยมรรคมีองค์แปด	
	สัมมาทิฐิ, สัมมาสังกัปปะ	
	สัมมาวาจา, สัมมากัมมันตะ	
	สัมมาอาชีวะ, สัมมาวายามะ	
	สัมมาสติ, สัมมาสมาธิ	
2 พ.ย.27	อริยมรรคสัมพันธ	3
27 พ.ย.27	การใช้อริยมรรคเป็นเค้าโครงหลักของจริยศึกษา	
	การทำงานให้สนุก	2
27 ส.ค.26	ฟ้าสาบทางไหว้พระสวดมนต์	1
5 มี.ค.26	อะไร ๆ ในชีวิตสักแต่ว่าเป็นเรื่องของจิตสิ่งเดียว	2
12 มี.ค.26	อะไร ๆ ก็เป็นสักแต่ว่าธาตุ	2
19 มี.ค.26	สังขารและวิสังขาร	2
21 ก.พ.-18 ธ.ค.31	ปาฐกถาธรรมทางวิทยุ ฯ ชุด หนทางรอดของมนุษย์เรา	6
3 ก.ค.25	อทิปปัจจยาในฐานะสิ่งสูงสุดแห่งพระพุทธศาสนา	2
10-17 ก.ค.25	จิตว่าง หรือ สุนฺญตาวิหารจำเป็นสำหรับมนุษย์	3

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
25 ก.ค.25	พุทธศาสตร์กับไสยศาสตร์	2
28 ม.ค.27	วิปัสสนาระบบลัดสั้น สำหรับคนทั่วไป	2
19 ส.ค.32	อารมณ์ทั้งหลายเป็นเพียงมโนภาพของจิต	2
27 พ.ค.14	ธรรมบรรยายล่ออายุ พ.ศ. ๒๕๑๔	7
	เรื่องทั่วไป	
	เกี่ยวกับภิกษุสามเณร	
	เกี่ยวกับอุบาสก อุบาสิกา	
	อบรมนักศึกษาฝึกหัดครูวิทยาลัยครูสงขลา	
27 ส.ค.18	การศึกษาที่สมบูรณ์แบบ คือวงกลมที่คุ้มครอบปกป้องโลกถึงที่สุด	
28 ส.ค.18	ปัญหาหลายประการที่เกิดจากการศึกษาที่ไม่สมบูรณ์แบบ, ตอบปัญหา	
29 ส.ค.18	ศีลธรรมกับการศึกษาสมบูรณ์แบบ	
30 ส.ค.18	สรุปความทั้งหมดของการศึกษาที่สมบูรณ์แบบ	
	การเคารพหน้าที่ชีวิตนี้หมดปัญหา	1
	ปีใหม่ที่มีความสุขสงบเย็นมากกว่าปีเก่า	1
28 มี.ค.33	การป้องกันอาณัติกรรมตามหลักพุทธศาสนา	1
	ธรรมะของผู้นำและผู้บังคับบัญชา	1
	วิธีป้องกันและรักษาทรัพยากรป่าไม้	1
1 มี.ค.17	การพัฒนากับการเผยแผ่ศาสนา	3
8 ก.ค.23	อาสาฬหบูชาเทศนา	2
	หนทางที่ควรเดินและไม่ควรเดิน	
18 ม.ค.30-17 ม.ค.31	ปาฐกถาธรรมทางวิทยุ ๙ ชุด ทศพิศราชธรรม	6
15 มี.ค.19	ท่านจะได้รับอะไรจากการมาสวณโมกข์	1
	แนะนำเที่ยวชนบริเวณสวนโมกข์	1
1 ม.ค.31	การมีพระรัตนตรัยที่ถูกต้องและมากขึ้น	1
1 เม.ย.30	อุดมคติของข้าราชการผลเรือน	1
	การทำหน้าที่ด้วยความถูกต้องและพอใจ	1
24 ต.ค.28	โครงสร้างของความทุกข์และการดับทุกข์	1
26 ต.ค.28	ธรรมที่นำมาปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาชีวิต	1
27 ก.ค.23	หัวใจของพุทธศาสนาที่อุปมาเหมือนใบไม้กำมือเดียว	1
13 พ.ค.19	วิสาขบูชาเทศนา พ.ศ. ๒๕๑๙	5
	การเลื่อนขั้นตัวเองในความเป็นพุทธบริษัท	
	การเห็นปฏิจลสมุปบาทคือการเห็นพระพุทธรูป	
	การเห็นพระพุทธรูปที่แท้จริง	

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
	ธรรมะในฐานะเป็นเครื่องมือ ๔ ประการ	1
11 ต.ค.30	สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงเคารพ	1
	เรามากินเวลากันเกิด	1
1 ส.ค.09	อาสาฬหบูชาเทศนา พ.ศ. ๒๕๐๙	3
	การทำอาสาฬหบูชาที่สำเร็จประโยชน์	
	ธรรมอันเป็นอุบายเพื่อความดับแห่งทุกข์	
27 พ.ค.13	ธรรมบรรยายลัทธิอายุ พ.ศ. ๒๕๑๓	7
	ลัทธิอายุเพื่อความสะอาด	
	ลัทธิอายุว่าได้รับผลสมน้ำหน้า	
	ยิ่งจะทำให้ดี โลกมันยิ่งบ้า	
	ถาม - ตอบ ปัญหา	
	ธรรมปาฏิโมกข์	2
2 พ.ย.12	"ตัวกู" ตั้งต้นที่เวทนาที่ปราศจากสติ	
8 พ.ย.12	คำพูดที่เข้าใจยากเกี่ยวกับการละ" ตัวกู - ของกู"	
21 พ.ค.31-18 ธ.ค.31	ปาฐกถาธรรมทางวิทยุ ชุด หนทางรอดของมนุษย์เรา	6
	อบรมพระนิสิตแพทย์มหิดล พ.ศ. ๒๕๑๘	10
30 มี.ค.18	ปัญหาของคน	
1 เม.ย.18	ทำไมเราจึงไม่มีสติ	
3 เม.ย.18	ทำไมเราจึงไม่มีปัญญา	
6 เม.ย.18	สัมมาทิฐิ	
8 เม.ย.18	จุดหมายปลายทางของคนคืออะไร?	
13 เม.ย.18	มายาและสิ่งที่เป็นมายา	
14 เม.ย.18	จะครองชีวิตอยู่โดยวิธีใด ?	
15 เม.ย.18	การต้องได้สิ่งที่ดีที่สุด	
16 เม.ย.18	สิ่งที่เรียกว่าคุณ	
20 เม.ย.18	ทาง	
24 เม.ย.24	คุณค่าของวิปัสสนาสำหรับมนุษย์ในยุคปัจจุบัน	2
26 เม.ย.24	ความหมายของวิปัสสนา	1
13 ต.ค.24	ทั้งชั่วทั้งดีล้วนแต่อัปรีดิ์	1
10 พ.ย.14	การไม่ตกนรกแห่งตัวกู	1
25 พ.ย.14	อาวุธลับสำหรับฆ่าตัวกู	1
26 ม.ค.16	ทั้งหมดนี้สำคัญอยู่ที่ไม่รู้กำจัดผีแห่งตัวกู	1
3 ม.ค.16	คน เกิดมาจากผี	1

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
11 ม.ค.16	โลก คือ โลกของผี	1
16 ม.ค.16	ตามปกติโลกว่าอยู่ตลอดเวลา	3
1 ส.ค.09	อาสาฬหบูชาเทศนา พ.ศ. ๒๕๐๙ ปฏิบัติบูชา (กัณฑ์บ่าย) ธรรมจักขุ	3
19 ก.พ.27	กิจกรรมทางเพศเป็นความรู้สึกเพียงวูบเดียว	1
15 เม.ย.27	คนเดินสายทางเปลี่ยว คือผู้อยู่ด้วยความประมาท	
14 ต.ค.32	ความหมายคุณค่าของการปวารณา อานิสงค์ความประเสริฐของปวารณา	2
24 ม.ค.08	ธรรมะคือผ้าประเจียด	1
4 มิ.ย.15	ทุกข์เกิดขึ้น เพราะเห็นขันธุ์ห้าเป็นตน	1
	พรรษากาลเทศนา พ.ศ. ๒๕๑๒	4
29 ก.ค.12	ทาง	
30 ก.ค.12	การรักษาศีล	
27 ส.ค.12	การให้ทาน, ชาติในปัจจุสมุปบาท	
25 ต.ค.12	เทศน์ในวันปวารณาออกพรรษา	
30 ต.ค.12	วิสาขบูชาเทศนา พ.ศ. ๒๕๑๒ วันประสูตร ตรัสรู้ ปรีณิพาน ผู้ปลุกให้ตื่นและชี้ทางแห่งพระนิพพาน เข้าใจในความหมาย นำมาปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์	3
29 พ.ค.23	วิสาขบูชาเทศนา พ.ศ. ๒๕๒๓ วันแห่งการบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น มีธรรมเป็นที่พึ่งมีธรรมเป็นสรณะ	4
21 ก.ค.33	ความเป็นอุบาสก - อุบาสิกาที่ท่านยังไม่รู้จัก	2
7 ก.พ.24	ความมีผู้นำทางวิญญูณ	3
14 ก.พ.24	ความมีสุภาพอนามัยทางจิต	
10 พ.ค.23	อัฐังคิกมรรคยอดศีลประแห่งการครองชีวิต	2
17 พ.ค.23	ศีลประแห่งการใช้สติในทุกกรณี	
8 ม.ค.26	จิตตภาวนา คือชีวิตพัฒนา	2
21 ก.พ.24	ความมีอาหารใจหล่อเลี้ยงอย่างเพียงพอ	3
28 ก.ค.24	ความมีนิสัยน้อยเอียงไม่สู่ความสงบ	
7 มิ.ย.23	ศีลปะแห่งการอยู่กับนิพพานในชีวิตประจำวัน	3

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
14 มิ.ย.23	ศิลปแห่งการอยู่เหนือกรรมและการสิ้นกรรม	
4 ส.ค.27	ธรรมชีวิตกับปัญหาเรื่อง กิณ กาม เภยรติ	3
11 ส.ค.27	ธรรมชีวิตกับความเป็นพรവാสา	
24 ก.ค.25	สันโดษไม่เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา	2
3 ก.ค.25	การอยู่ด้วยปัจจุบัน ไม่มีอดีตไม่มีอนาคต	2
19 พ.ค.22	ดถตา – ความเป็นเช่นนั้นเอง	2
22 เม.ย.21	ศาสนา คือ อะไร ?	2
1 เม.ย.21	การศึกษา คือ อะไร ?	2
7 ส.ค.25	สิ่งที่เรียกว่าการเกิด	2
28 ส.ค.25	สิ่งที่เรียกว่าสังสารวัฏฏ์	2
11 ก.ย.25	สิ่งที่เรียกว่าโลกและธรรม	2
3 ม.ค.24	ธรรมะในฐานะเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจ	6
10 ม.ค.24	ความแน่ใจในสิ่งที่ถือเอาเป็นที่พึ่ง	
17 ม.ค.24	ความรู้สึกแห่งมิตรภาพ	
24 ม.ค.24	ความถูกต้องแห่งไตรทวาร	
31 ม.ค.24	ความรู้สึกเพียงพอตามสมควรที่จะรู้	
3 มิ.ย.21	ตัวตนคืออะไร	2
7 มี.ค.24	การรู้จักใช้สัญญาชาติญาณแห่งความกลัว	3
14 มี.ค.24	ความมีวิญญูณแห่งการต่อสู้	
21 มี.ค.24	การบำเพ็ญบารมีที่ถูกแนวทาง	3
28 มี.ค.24	ความมีจิตมุ่งต่อที่สุดทุกข์อยู่ตลอดเวลา	
21 ส.ค.25	นิพพาน ในทุกแง่ทุกมุม	2
15 -22 ม.ค.26	ผลของจิตตภาวนาคือมรรคผลนิพพาน	3
29 ม.ค.26	จิตตภาวนาในแง่ของไสยศาสตร์	2
19 เม.ย.23	ศิลปะแห่งการมีชีวิตอยู่เหนือปัญหา	2
26 เม.ย.23	ศิลปะแห่งการมีชีวิตอยู่ในโลก	2
24-31 พ.ค.23	ศิลปะแห่งการดูด้วยญาณุตสัมมัมปัญญา	3
21 มิ.ย.23	ศิลปะแห่งการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง	2
24 มี.ค.27	การเห็นความเป็นอิทัปปัจจยตา	2
3 เม.ย.25	หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น	4
10 เม.ย.25	ความสุขแท้เมื่อสิ้นสุดแห่งความสุข	
17 เม.ย.25	บุญแท้เมื่อหมดความรู้สึกอยากมีบุญ	
24 เม.ย.25	ธรรมะสูงสุดเมื่อไม่ยึดถือธรรมะ	

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุด	จำนวน/ม้วน
1 พ.ค.25	ภาวะสูงสุดเมื่อไม่ยึดมั่นอะไรเป็นตัวตน	4
15 พ.ค. 25	รู้จักตนเมื่อเห็นความไม่มีตัวตน	
22 พ.ค.25	ช่องที่ไม่มีรู ประตูที่ไม่มีช่อง	
9 พ.ค.25	กุ ซึ่งไม่มีตัวตน	3
5 มิ.ย.25	การหลุดพ้นที่แท้จริงไม่มีตัวคนผู้หลุดพ้น	
12 มิ.ย.25	ทุกอย่างเป็นเพียงความรู้สึกของจิต	
19 มิ.ย.25	ถ้าจิตไม่เกิดตัวปัญหาก็ไม่มี	
26 มิ.ย.25	ความรู้สึกที่ตรงกับข้ามจากของเรา	
พรหมกาลเทศนา พ.ศ. ๒๕๑๑		
10 ก.ค.11	พุทธคุณกถา : คุณของพระพุทธเจ้า	
11 ก.ค.11	ธรรมคุณกถา : คุณของพระธรรม	
12 ก.ค.11	สังฆคุณกถา : คุณของระสงฆ์	
17 ก.ค.11	สรุปพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ	
24 ก.ค.11	บุญญกิริยาวัตถุ : วัตถุเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ	
1 ส.ค.11	อุปกิเลส ๑๖	
8 ส.ค.11	สังโยชน์ ๑๐	
22 ส.ค.11	สังโยชน์ ๑๐ ต่อ	
30 ส.ค.11	อุปาทาน ๔	
6 ก.ย.11	อกุศลมูล ๓	
14 ก.ย.11	อหังการ - มมังการในแง่ของภาษา และเทศน์ปวารณา ออกพรรษา	
7 เม.ย.27	นิรณ สิ่งที่ต้องรู้จักก่อนสิ่งใดในชีวิตประจำวัน	
14 เม.ย.27	กิเลสและอนุสัย สิ่งที่ต้องรู้จักเป็นสิ่งที่สอง	
21 พ.ค.27	กรรมและการสิ้นกรรม สิ่งที่ต้องรู้จักเป็นสิ่งที่ สาม	
28 พ.ค.27	ทุกข์ สิ่งที่ต้องรู้จักที่สี่	
5 พ.ค.27	การดับทุกข์และวิธีประยุกต์	3
12 พ.ค.27	ความสิ้นกรรมและไฉพจน์ของนิพพาน	
9 พ.ค.27	นิพพาน จุดหมายปลายทางของพุทธธรรมประยุกต์	2
18 ส.ค.27	ธรรมชีวิตกับชีวิตแห่งอาศรมทั้งสี่	3
8 ก.ย.27	ธรรมชีวิตกับครูผู้สร้างโลก	
15 ก.ย.27	การดำรงชีวิตอย่างครุณั้นแหละคือธรรมชีวิตชั้นครู	4
22 ก.ย.27	ยุวชนที่พึงประสงค์คือยุวชนธรรมชีวิต	
6 ต.ค.27	ประมวลเรื่องธรรมชีวิต	

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง / ชุค	จำนวน/ม้วน
	อบรมพระภิกษุหวักะในพรรษา พ.ศ. ๒๕๑๓	4
27 ก.ค.13	ประโยชน์ของวินัย	
29 ก.ค.13	วินัย	
3 ส.ค.13	วิธีปฏิบัติวินัย .	
5 ส.ค.13	โทษที่เกิดเพราะไม่มีวินัย	
2 มิ.ย.22	หลักการพื้นฐานทางศาสนาสำหรับเยาวชน	2

ภาคผนวก ข
หัวข้อพุทธธรรมสำหรับนักเรียน

หัวข้อธรรมสาระการเรียนรู้ที่ควรศึกษา

1. ธรรมทำให้งาม คือ เหตุแห่งความงามที่ไม่จำกัดกาลเวลา สิ่งที่ทำให้บุคคลเป็นที่เจริญตาเจริญใจแก่ผู้พบเห็น ได้แก่

1.1 ขันติ คือ การเป็นผู้ที่มีความอดทน สามารถรักษากิริยามารยาท การพูด และการคิดเห็น ซึ่งไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นได้ในทุกสถานการณ์ และสามารถอดทนเพื่อบรรลุตามความมุ่งหมาย

1.2 โสรัจจะ คือ การเป็นผู้มีความสงบเสงี่ยม มีอัธยาศัยงาม มีความเมตตาปราณี เป็นคนเรียบร้อย

1.3 กตัญญูกตเวทิตะ คือ การเป็นผู้ที่รู้จักอุปการะบุพการี รู้จักตอบแทนพระคุณผู้มีคุณ

2. บุญกิริยาวัตถุ คือ สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ หลักการทำบุญที่ถูกต้อง ตามหลักพระพุทธศาสนา วิธีที่ใช้จัดบาป อกุศล ความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้แก่

2.1 ทานมัย คือ การบริจาคทาน เพื่อบรรเทาความโลภ ความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว

2.2 ศีลมัย คือ การรักษาศีล เพื่อบรรเทาความโกรธ การเบียดเบียนผู้อื่นและตนเอง

2.3 ภาวนามัย คือ การเจริญภาวนาเพื่อบรรเทาความหลงอันเป็นต้นเหตุของความชั่ว

3. ขรवासธรรม คือ หน้าที่สำหรับผู้ครองเรือน หลักการครองเรือนที่ถูกต้อง ดังามในการดำรงชีวิตทั้งในปัจจุบันและในอดีต ได้แก่

3.1 สัจจะ คือ การมีความจริงอยู่ประจำใจ เป็นคนซื่อสัตย์ จริงใจ เปิดเผยหนักแน่น มั่นคง พูดจริงทำจริง รักเดียวใจเดียว

3.2 ทมะ คือ การรู้จักข่มจิตใจไม่ให้หลงไหลไปตามโลกวัตถุ

3.3 ขันติ คือ การอดทน อดกลั้น ไม่ยอมแพ้ปัญหาชีวิต

3.4 จาคะ คือ การเสียสละ รู้จักเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ผู้อื่น ตัดกิเลส ยอมสละความสุขสบาย และผลประโยชน์ส่วนตน เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม

4. มิตรแท้ คือ การคบมิตรเป็นบุคคลที่มีไมตรีอันดี มีความจริงใจ บุคคลที่ยอมอยู่เคียงข้างเราเสมอ ได้แก่

4.1 มิตรมีอุปการะ คือ มิตรผู้คอยดูแลช่วยเหลือ ด้วยการช่วยป้องกัน และแก้ไขปัญหาดังๆ ให้

4.2 มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข คือ มิตรผู้ซื่อสัตย์ จริงใจ เผยเผย หนักแน่น และมั่นคงจนวันตาย

4.3 มิตรแนะประโยชน์ คือ มิตรผู้มีคุณธรรมประจำใจสูง รอบรู้เรื่องความจริง

4.4 มิตรมีความรักใคร่ คือ มิตรผู้รู้ใจ และเข้าใจ มีแต่ความปรารถนาดี

5. สังคหวัตถุ คือ เรื่องการสงเคราะห์กัน ช่วยเหลือกัน เพื่อยึดเหนี่ยวใจกัน ได้แก่
 - 5.1 ทาน คือ การให้การเอื้อเฟื้อต่อกันตามกำลังความสามารถ มี 2 ประการคือ
 - 5.1.1 อามิสทาน คือ การให้วัตถุสิ่งของ
 - 5.1.2 ธรรมทาน คือ การให้ความรู้ในด้านต่างๆ ที่จะประโยชน์ต่อบุคคลอื่น
 - 5.2 ปิยวาจา คือ การมีวาจาที่เป็นที่รัก พูดด้วยความเมตตา ปราศจากดีต่อผู้อื่น
 - 5.3 อัตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ ช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ และให้ประสบความสำเร็จยิ่งขึ้นไป โดยไม่ขัดกับหลักศีลธรรม
 - 5.4 สมานัตตดา คือ การรู้จักวางตัวอย่างเหมาะสมกับฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์
6. อิทธิบาท คือ เครื่องทำให้ถึงความสำเร็จ หนทางแห่งความสำเร็จ เป็นรากฐานให้ถึงความสำเร็จ ได้แก่
 - 6.1 ฉันทะ คือ ความพอใจ รักใคร่ในสิ่งที่ตนจะกระทำ
 - 6.2 วิริยะ คือ ความขยันหมั่นเพียร ในการกระทำสิ่งนั้นๆ
 - 6.3 จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ในสิ่งที่ตนกระทำด้วยจิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิ
 - 6.4 วิมังสา คือ การใช้สติปัญญา พิจารณาหน้าที่ทั้งที่ทำไปแล้ว และยังไม่ได้ทำ
7. ศีล คือ ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งมั่นอยู่ในความไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นธรรมให้มีความเป็นมนุษย์ แก่
 - 7.1 ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เว้นจากการฆ่าและการประทุษร้ายชีวิต
 - 7.2 อทินนาทานา เวรมณี คือ เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สินผู้อื่น
 - 7.3 กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี คือ เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน
 - 7.4 มุสาวาทา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดโกหก หลอกลวง
 - 7.5 สุราเมรัยมัชฌิมาทักขณานา เวรมณี คือ เว้นจากน้ำเมา สุราเมรัย และสิ่งเสพติดให้โทษ

ภาคผนวก ค

สำเนาปริญญาบัตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
ของ
ท่านอาจารย์พุทธทาส

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สภามหาวิทยาลัยขอประกาศให้ทราบทั่วกันว่า

พระธรรมโกษาจารย์

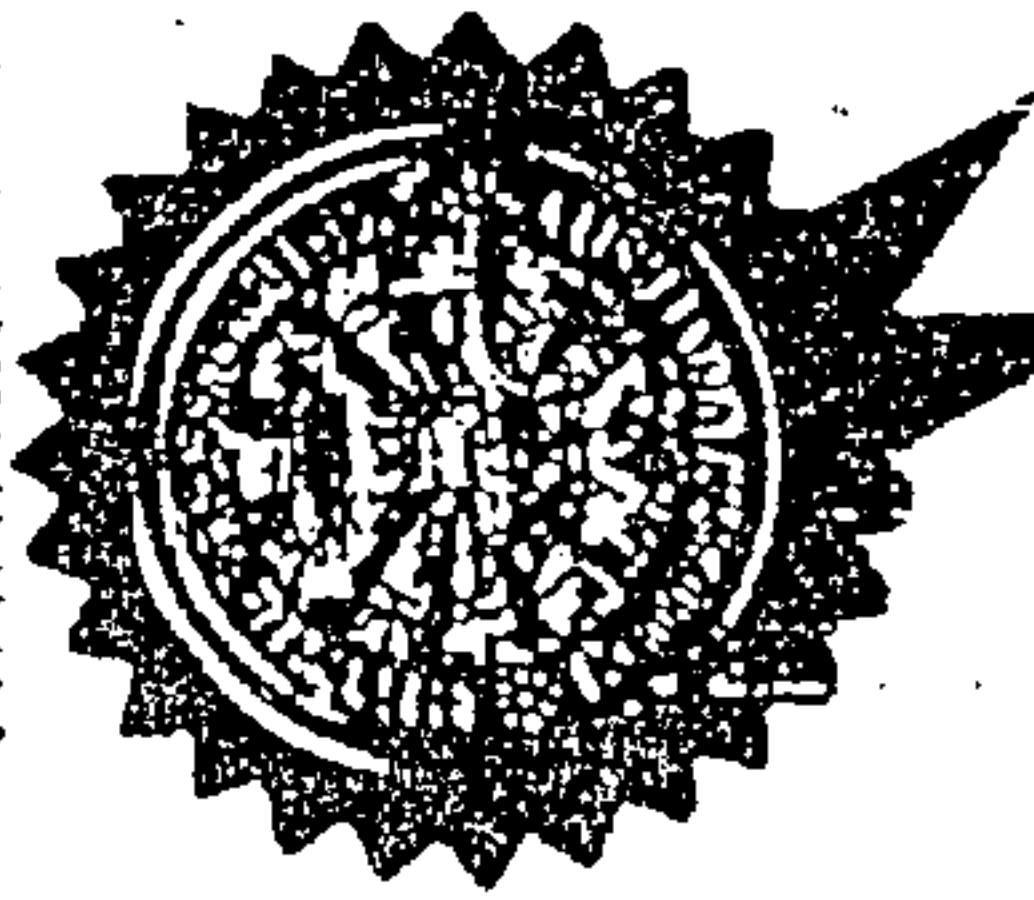
ผู้ทรงคุณวุฒิสมควรแก่

ปริญญาเอกทางศิลปศาสตร์ของมหาวิทยาลัยนี้

จึงให้ปริญญาบัตรนี้ไว้เพื่อแสดงว่าเป็น

ศิษย์เก่าสภามหาวิทยาลัยนี้

มีศักดิ์และสิทธิ์แห่งปริญญาตามกฎหมายว่าด้วยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ขอจงมีความสุขสวัสดิ์เจริญเทอญ
ให้ไว้ ณ วันที่ ๑๔ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๖

นายเกษมมหาวิทยาลัย

อธิการบดี

คณบดี

คณบดี

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บัณฑิตวิทยาลัย

โดยขุมมัติสภามหาวิทยาลัยฯ ได้ปริญญาบัตรฉบับนี้ไว้เพื่อบ่งแสดงว่า
พระราชทานไปศึกษา

เป็นผู้ทรงคุณวุฒิสมการแก่ปริญญา
การศึกษาศาสนาบัณฑิตวิทยาลัย
มีศักดิ์และสิทธิแห่งปริญญาบัณฑิต
ตั้งแต่วันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๓

นายกสภา
มหาวิทยาลัย
อธิการบดี
คณบดี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นโยบายที่ได้กำหนดไว้
ตามปรัชญาบทระบอบใหม่

พระยาพิชัยดาบหัก

สื่อบุคคล
เป็นทรัพยากรบุคคลที่เฉพาะทางคุณธรรมและการปฏิบัติ

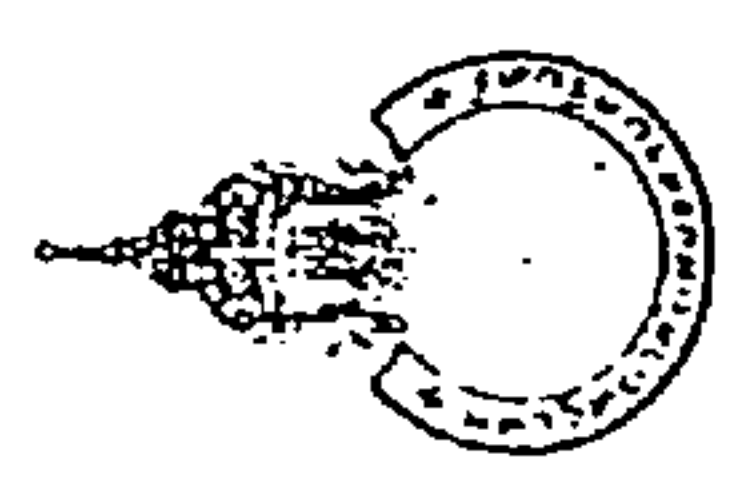
ค่าเช่าที่ดิน

ผู้จัดทำ
ศาสตราจารย์
เดชสิทธิ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์
ประภากร

นายวิชาญ น. วนะที ๒๕ เกษม พฤษภาคม พารณีกาชาด ๒๕๓๐

นายแพทย์

การปฏิบัติ

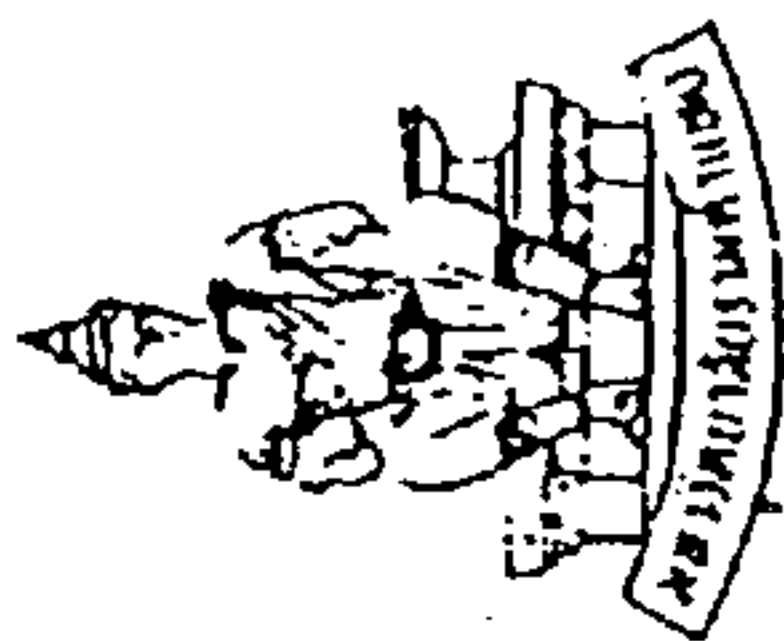

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
โดยอนุเคราะห์มหาวิทยาลัยให้ปริญญาบัตรมาเป็นใวเพื่อแสดงว่า

พระเทพวิสุทธิเมธี

เป็นพระครูคุณวิมลคุณคุณ
ได้โปรดชำระสัญญาบัตรออกตามคดี (ปริญญามา)
ดำรงไว้ซึ่ง คติ สหิ และเกียรติแห่งปริญญาซึ่งการ
ตั้งแต่นั้นมา ๓) เดือน มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๕

นายสมภพ ๒๕๒๕
อธิการบดี ๒๕๒๕ ๒๕๒๕ คณบดี ๒๕๒๕ ๒๕๒๕

မဟာဂိဗျာဏိယဒါမင်္ဂါယော

โดยผสมตาล) ถ้ามหาวิหังสาละ

นางสาวพัชรี ศรีสุข
(พหุศาสตรบัณฑิต)

၁။ အထွေထွေအကျဉ်းချုပ်
 ၂။ အကျဉ်းချုပ်
 ၃။ အကျဉ်းချုပ်
 ၄။ အကျဉ်းချုပ်
 ၅။ အကျဉ်းချုပ်
 ၆။ အကျဉ်းချုပ်
 ၇။ အကျဉ်းချုပ်
 ၈။ အကျဉ်းချုပ်
 ၉။ အကျဉ်းချုပ်
 ၁၀။ အကျဉ်းချုပ်

[illegible]

১৪৫৬
 ১৪৫৭
 ১৪৫৮
 ১৪৫৯
 ১৪৬০
 ১৪৬১
 ১৪৬২
 ১৪৬৩
 ১৪৬৪
 ১৪৬৫
 ১৪৬৬
 ১৪৬৭
 ১৪৬৮
 ১৪৬৯
 ১৪৭০
 ১৪৭১
 ১৪৭২
 ১৪৭৩
 ১৪৭৪
 ১৪৭৫
 ১৪৭৬
 ১৪৭৭
 ১৪৭৮
 ১৪৭৯
 ১৪৮০
 ১৪৮১
 ১৪৮২
 ১৪৮৩
 ১৪৮৪
 ১৪৮৫
 ১৪৮৬
 ১৪৮৭
 ১৪৮৮
 ১৪৮৯
 ১৪৯০
 ১৪৯১
 ১৪৯২
 ১৪৯৩
 ১৪৯৪
 ১৪৯৫
 ১৪৯৬
 ১৪৯৭
 ১৪৯৮
 ১৪৯৯
 ১৫০০

Handwritten:

นางสาวกมลทิพย์ งามเมือง

Ans

১৯৩৭

11/12

১৭৭৬

มหาวิทยาลัยศิลปากร

สภามหาวิทยาลัย ให้ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์แก่

พระเทพวิสุทธิเมธี (พทศทาส อันทปญโญ)

เพื่อแสดงความ เป็นพหุคุณวิมลสมาธิปฏิญาณ
อภิศักตาสถาปัตย์ บัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ปรีชาญาณและตาสนา)

มคกต และสิทธิ แห่งปฏิญาณทุกประการ

สงวนที่ ๘ เดือน พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๘

อธิการบดี พช.๑๖ ม.๑๖๓ ป.๑๖๓๖
นายกสภา

คณบดี คณะศิลปกรรมศาสตร์
คณบดี คณะศิลปกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์
ในพระบรมราชูปถัมภ์

โศกสมมุติศาสตร์มหาวิद्याคัมภีร์
ภาษาปรัญญาปตรมภ์

(๒๑๓) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
(๒๑๔) กรมหลวงชินวราลงกรณ

เพื่อได้ความสงบ
เป็นสุขสงบตามสมควรแก่ปริณิชา
พุทธเจ้าได้ตรัสว่า บัณฑิตทั้งหลาย

[illegible]

WILLIAM
KORRINGA

[illegible]

ภาคผนวก ง

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์ และหัวข้อการสัมภาษณ์

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

1. พระครูภาวนาชัยคุณ (โพธิ์ จันทสโร) เจ้าอาวาสวัดธารน้ำไหล	
2. พระสิงห์ทอง เขมิโย	พระภิกษุผู้อุปถัมภ์ท่านอาจารย์พุทธทาส
3. พระสมชาย ทิตวังโส	พระภิกษุผู้ดูแลโรงมหรสพทางวิญญาน
4. พระใสว อินทวังโส	พระภิกษุผู้ดูแลสวนโมกขพลาราม
5. นายเมตตา พานิช	หลานชายท่านอาจารย์พุทธทาส
6. อุบาสกาอุปถัมภ์ สมบูรณ์ศิลป์	เจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ห้องสมุด
สวนโมกขพลาราม
7. นายกิตติศักดิ์ รุ่งเรืองวัฒนกุล	เจ้าหน้าที่ธรรมทานมูลนิธิ
8. นางสมจริง ยิ่งยศ	ผู้จัดรายการข่าวสมหญิง ยิ่งยศ
9. นายสุธีร์ วรรณ	ผู้ศึกษาธรรมของท่านอาจารย์พุทธทาส
10. นายสุรพันธ์ ราชนิวงศ์	อดีตพระภิกษุวัดธารน้ำไหล

หัวข้อสัมภาษณ์

1. ท่านยอมรับและศรัทธาในตัวท่านอาจารย์พุทธทาสอย่างไร
2. ท่านอาจารย์พุทธทาสให้แนวคิดทางการศึกษาไว้อย่างไร
3. แนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสที่ท่านเห็นว่าสำคัญ และมีประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาเป็นอย่างไร
4. ท่านมีความเห็นเกี่ยวกับการนำแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาอย่างไร
5. ท่านคิดว่าผลจากการนำแนวคิดทางการศึกษาของท่านอาจารย์พุทธทาสไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนควบคู่ไปกับวิชาการและเทคโนโลยีได้อย่างไร

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ชื่อ – ชื่อสกุล	นายรัตน ลิ้มตระกูล
วัน เดือน ปีเกิด	9 พฤษภาคม 2499
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	84/201 ถนนท่าข้าม หมู่บ้านทองปานนิเวศน์ ซอย 1 แขวงสามด้า เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ 10150
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนศาลเจ้า (ห้าวนุกุลวิทยา) เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียน

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2518	ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
พ.ศ. 2520	ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูง วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
พ.ศ. 2520	ประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษมัธยม กระทรวงศึกษาธิการ
พ.ศ. 2523	การศึกษาระดับบัณฑิต (ภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตบางแสน
พ.ศ. 2547	การศึกษามหาบัณฑิต (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ